

ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України
Видається з березня 1995 року

№8 (42)

серпень
1999

ЗМІСТ

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ: НОВІ ІНСТРУМЕНТИ	3 А.Савченко, Б.Дяченко 12 Д.Шкудун	Національна система масових електронних платежів Моделювання платіжних потоків у системі електронних платежів України
ЗАКОНОТВОРЕННЯ	14 В.Кротюк 18 В.Пасічник	Правове регулювання банківської таємниці Закон “Про Національний банк України”: здобутки та втрати
ФІНАНСОВИЙ РИНОК	21 М.Азаров 24 О.Чайка 31 Д.Гладких 35 35 35	Проблеми кредитування у сучасних умовах та формування процентних ставок за кредитами на регіональному рівні Шляхи зниження відсоткових ставок за банківськими кредитами в Україні Умови конкуренції на ринку кредитних ресурсів і банківських послуг Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України комерційних банків у 1999 р. та червні 1999 р. Процентні ставки комерційних банків за кредитами та депозитами у національній валюті у червні 1999 р. Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими комерційним банкам у 1999 р. та червні 1999 р. Темпи зростання грошової маси у січні—червні 1999 р.
МАКРОЕКОНОМІКА	36 О.Петрик 38 Т.Пипенко	Обмінний курс за критерієм паритету купівельної спроможності “Big Mac” Динаміка ВВП у доларовому еквіваленті в період фінансових криз
ВАЛЮТНИЙ РИНОК	39 О.Береславська 41 О.Сліпушко 41	Валютний ринок України: перші сім місяців 1999 року Євро — чоловічого роду Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за червень 1999 року)

Редакційна колегія:

КІРЕЄВ О.І. (голова)
БОНДАР В.О.
ВОРОНОВА Л.В.
ГАЙДАР Є.Т.
ГЕЄЦЬ В.М.
ГРЕБЕНИК Н.І.
ГРУШКО В.І.

ДОМБРОВСЬКИ Марек
ІЛАРІОНОВ А.М.
КАНДИБКА О.М.
КІРЕЄВ О.І.
КРАВЕЦЬ В.М.
КРОТЮК В.Л.
ЛИСИЦЬКИЙ В.І.
МАТВІЄНКО В.П.
МОРОЗ А.М.
ОСАДЕЦЬ С.С.
ПАТРИКАЦ Л.М.

(зав. редакцією — головний редактор)

РАЄВСЬКИЙ К.Є.
САВЛУК М.І.
СТЕПАНЕНКО А.І.
ФЕДОСОВ В.М.
ЧЕРНИК І.П.
ШАРОВ О.М.

Номер підготовлено редакцією періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ монетарної політики

Редактор відділу **ПАПУША А.В.**

Відділ бухгалтерського обліку, розрахунків та інформаційно-програмного забезпечення

Редактор відділу **КОМПАНІЄЦЬ С.О.**

Відділ валютного регулювання та міжнародних банківських зв'язків

Редактор відділу **БАКУН О.В.**

Відділ економіки, законодавчого забезпечення банківського нагляду та комерційних банків

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**

Відділ реклами і розповсюдження
Редактор відділу **В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.**

Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Коректори

СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.

Комп'ютерний набір

ЛИТВИНОВА Н.В.

Фотокореспондент

НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.

Черговий редактор

БАКУН О.В.

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-028, 252028, Україна
тел./факс: (044) 264-96-25
тел.: (044) 267-39-44

Реєстраційне свідоцтво КВ № 691
Передплатний індекс 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

Комп'ютерна верстка

СЕРЬОДКІН В.К., ПЕРЕПЕЛИЦЯ Є.В.,

ГОРНЯК С.З.

Кольороподіл і друк

Інженерно-технічний центр НБУ

Підписано до друку 04.08.1999 р.

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Умовн. друк арк. 8.0. Умовн. фарбовідб. 114.4.

Обл.-вид. арк. 2.86

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на “Вісник Національного банку України” обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення,

не поділяючи думку автора.

Відповідальність за точність викладених фактів несе автор.

Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних матеріалів.

© Вісник Національного банку України,

1999

	42	Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за червень 1999 року)
ФОНДОВИЙ РИНОК	44 Д.Кошовий	Поставка чекає оплати
	46	Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики, проведених у червні 1999 р.
	46	Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики за січень — червень 1999 р.
	46	Сума облігацій внутрішньої державної позики, що перебувають в обігу (на 1 липня 1999 р.)
КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ	47 Ж.Довгань	Управління власним капіталом комерційного банку
	50 Ю.Демченко, С.Савчук	Актуальність ризик-менеджменту в банках
	53	Зміни і доповнення до “Офіційного списку комерційних банків України та переліку операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України”, внесені за період із 1 червня по 1 липня 1999 р.
	54	Банки, вилучені з Книги реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ у червні 1999 р.
	55	Динаміка фінансового стану банків України на 1 липня 1999 р.
	56	VIII з’їзд Асоціації українських банків
	57	Друга Всеукраїнська науково-практична конференція “Історія грошей в Україні з давніх часів до сучасності”
ІНВЕСТИЦІЇ	58 Ю.Петруня, В.Осецький	Проблеми функціонування акціонерного механізму залучення інвестицій в Україні
ГОТІВКОВО-ГРОШОВИЙ ОБІГ	61 Н.Демченко	Банк Франції: методичні підходи до прогнозування готівкового обігу
МОНЕТИ УКРАЇНИ	63	Про введення в обіг ювілейної монети “900 років Новгород-Сіверському князівству”
	63	Про введення в обіг пам’ятної монети “Аскольд”
ХРОНІКА	64	Пам’ятна медаль, присвячена VI зустрічі президентів країн Центральної Європи
	64	Банкіри завітали до бібліотеки

Презентація проекту /

**Анатолій
Савченко**

Директор департаменту
інформатизації НБУ

Нарешті набуває реальних обрисів давно омріяна вітчизняна пластикова картка масового користування. Враховуючи неабиякий інтерес до цієї теми, публікуємо докладний опис майбутньої національної системи масових електронних платежів.

**Борис
Дяченко**

Начальник відділу проектування
системи масових електронних платежів
департаменту інформатизації НБУ

Національна система масових електронних платежів

Метою створення національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) є розробка та впровадження в Україні відносно дешевої, надійно захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків, яка в основному розрахована на роботу в режимі "off-line". Вона обіцяє стати прибутковою для банків і держави, а за належної підтримки останньої — і для комерсантів та населення.

З впровадженням НСМЕП громадяни України матимуть змогу оплачувати товари і послуги у безготівковій формі, а також зберігати і накопичувати заощадження у банках на поточних та карткових рахунках. Таким чином, можна очікувати не лише значного розширення можливостей банківської системи України завдяки впливу "живих" грошей, а й забезпечення завдяки роботі НСМЕП додаткових прибутків громадян у вигляді відсотків за залишками на їхніх банківських рахунках.

У червні 1997 року Національний банк України постановою Правління взяв на себе розв'язання усіх питань щодо проектування і фінансування робіт зі створення Національної системи масових електронних платежів (розрахунки фізичних осіб у торгівлі, сфері послуг тощо). Це рішення підтримали й комерційні банки. Отже, розпочалася завершальна стадія втілення масштабного задуму. Результатом попереднього етапу було запровадження у 1994 році Системи електронних платежів (СЕП) між банками України. Треба сказати, що створення Національної системи масових електронних платежів в Україні — набагато складніше та дорожче завдання. Тому для побудови НСМЕП НБУ розробив нову політику. Ось її основні положення:

1. Створення і функціонування національної системи масових електронних пла-

тежів ґрунтується на залученні як державних, так і недержавних джерел фінансування.

2. НБУ координує виконання всіх робіт із питань створення НСМЕП, а фінансує їх лише частково.

3. У створенні НСМЕП бере участь багато фірм на конкурентній основі.

4. Власниками елементів НСМЕП можуть бути різні суб'єкти господарювання.

Отже, НБУ розробляє загальну концепцію національної системи масових електронних платежів, силами своїх фахівців готує програмно-технічні рішення для її верхнього рівня (розрахункового банку, процесингових центрів, системи безпеки), нормативну базу, фінансує створення програмного забезпечення смарт-карт, визначає вимоги щодо інших елементів системи.

Розробку програмно-технічних комплексів банківського рівня, програмного забезпечення терміналів, банкоматів, налагодження взаємодії торгових терміналів із торговими системами беруть на себе інші фірми, за якими залишається право власності. НБУ лише контролює виконання вимог специфікацій і надає дозвіл на використання цих рішень у НСМЕП.

СТРУКТУРА СИСТЕМИ

НСМЕП має функціонально повний набір апаратних, програмних та організаційних засобів, які разом забезпечують керування інтелектуальними мікропроцесорними картками, терміналами, банкоматами, інкасацією трансакцій, процесингом, клірингом, а також інтерфейс та інтеграцію з банківськими системами.

Одним із основних елементів НСМЕП є картки на інтегральних схемах (КІС) ви-

робництва фірми "Siemens AG", програмне забезпечення якої розроблено з ТОВ "Фінтронік" на замовлення НБУ.

Структура захисту картки і системи в цілому дає змогу безпечно виконувати платіжні операції в режимах "on-line" та "off-line". Контроль інформації у НСМЕП повністю автоматизований і в штатних режимах не потребує втручання людини, що гарантує високу надійність системи.

Загальна структура НСМЕП (див. схему 1):

- центр системної ініціалізації та системної персоналізації (НБУ);
- розрахунковий банк НСМЕП на базі Головного управління НБУ;
- головний процесинговий центр (ГПЦ) на базі ЦРП НБУ;
- регіональні процесингові центри (РПЦ) в обласних управліннях НБУ або комерційних підприємствах — до 25 РПЦ на всю Україну;
- банки-емітенти і банки-еквайєри НСМЕП зі своїми банківськими підсистемами, торговельною інфраструктурою та інфраструктурою сфери послуг.

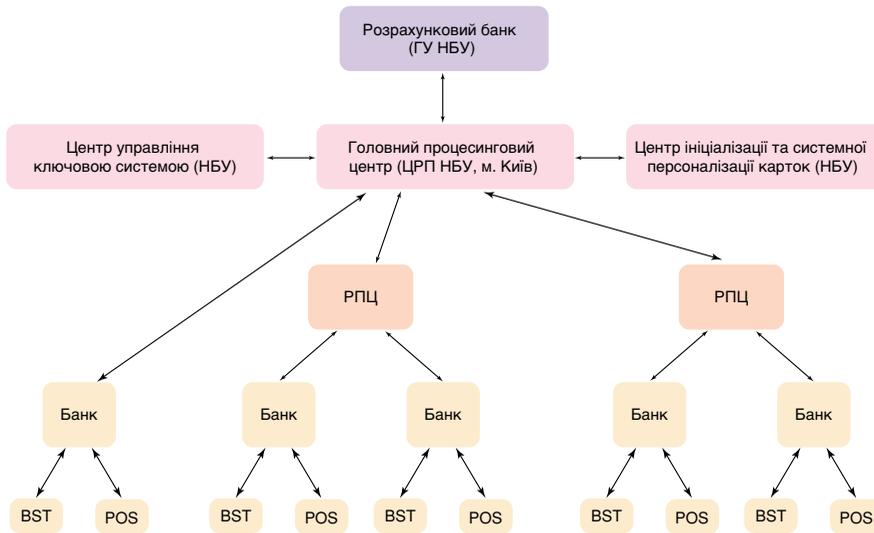
Структура головного та регіональних процесингових центрів (див. схему 2):

- сервер авторизації (СА) із системним модулем безпеки (HSM);
- сервер бази даних (СБД) із системним модулем безпеки;
- АРМ керування учасниками (ГПЦ);
- АРМ маршрутизації (ГПЦ);
- АРМ зв'язку з розрахунковим банком (ГПЦ);
- АРМ моніторингу (ГПЦ, РПЦ);
- АРМ адміністрування (ГПЦ, РПЦ);
- АРМ персоналізації (ГПЦ, РПЦ);
- АРМ звітів (ГПЦ, РПЦ).

Банківська підсистема (див. схему 3):

- сервер авторизації (СА) із систем-

Схема 1. Структурна схема НСМЕП

ним та банківським модулями безпеки (HSM);

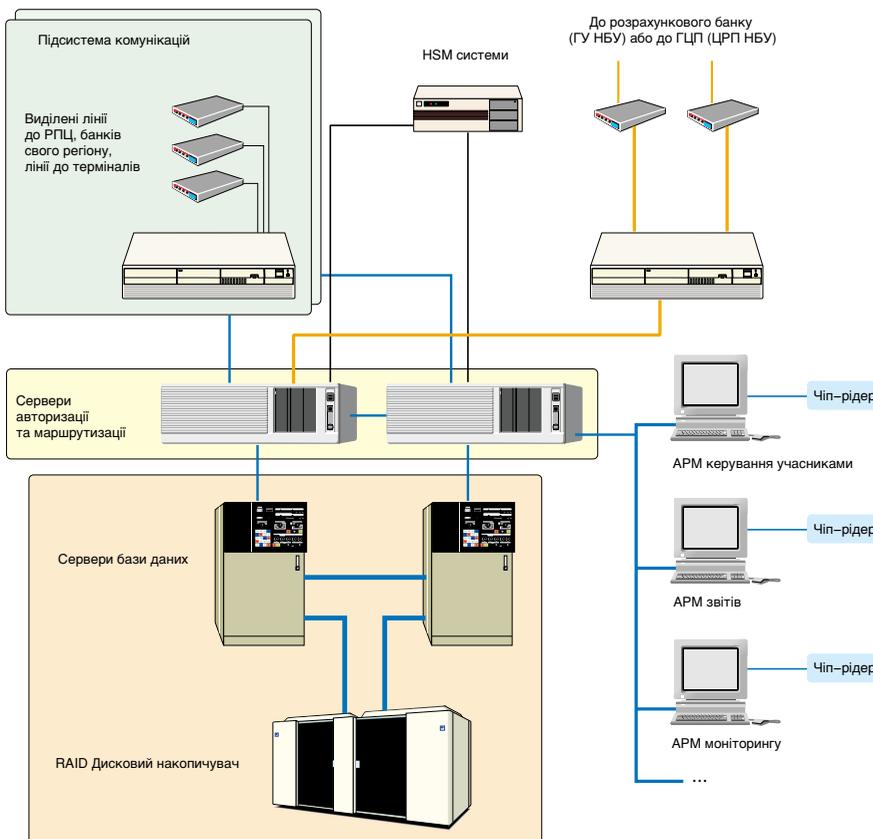
- сервер бази даних (СБД) із банківським модулем безпеки;
- АРМи підсистеми банку;
- банківські термінали (BST) із термінальними модулями безпеки (SAM);
- банкомати з модулями безпеки SAM;
- телекомунікаційне обладнання для з'єднання із РПЦ (ГПЦ), системою автоматизації банку (САБ), торговельною інфраструктурою та інфраструктурою

сфери послуг.

Торговельна інфраструктура та інфраструктура сфери послуг складаються із:

- платіжних терміналів із модулями безпеки SAM;
- ЕККА, адаптованих до використання у НСМЕП;
- таксофонів, адаптованих до використання у НСМЕП;
- електронних торговельних систем, наприклад, система продажу квитків "Експрес-УЗ", електронних банківських сис-

Схема 2. Структура підсистеми головного та регіонального процесингових центрів

тем, наприклад, систем комунальних платежів тощо.

Кількісні показники системи:

- кількість учасників (банків) у системі необмежена;
- максимальна кількість "on-line"-операцій за 1 секунду (для банку) — не менше 10;
- мінімальна вимога до терміналів — зберігання не менше 500 "off-line"-транзакцій до обов'язкового їх розвантаження;
- розвантаження терміналів — каналами зв'язку (протоколи — Z-modem, TCP/IP, BSC) або трансферними картками;
- розвантаження банкоматів і таксофонів за "off-line"-транзакціями — каналами зв'язку.

У НСМЕП застосовуються картки із чіп-модулями типу SLE44CXXS фірми Siemens AG Semiconductors. Залежно від призначення картки використовуються такі чіп-модулі:

- ➔ SLE44C42S для платіжних карток, карток комерсанта та карток сервісних службовців;
- ➔ SLE44C160S для термінальних модулів безпеки, трансферних карток та карток банківських працівників.

Основні характеристики чіп-модулів:

- 8-бітний мікроконтролер виконаний за КМОП-технологією;
- система команд сумісна зі стандартним 8051 мікропроцесором;
- постійна пам'ять програм — 17 Кбайт;
- електрична пам'ять із можливістю перезапису — 4 Кбайти для SLE44C42S та 16 Кбайтів для SLE44C160S;
- тактова частота від 1 до 5 МГц;
- напруга живлення 2.7—5.5 В;
- операційна система УкрКОС V1.01;
- фінансові додатки Укркоін V 1.01.

КАРТКИ ТА ПЛАТІЖНІ ІНСТРУМЕНТИ СИСТЕМИ

Типи карток у НСМЕП за функціональним призначенням

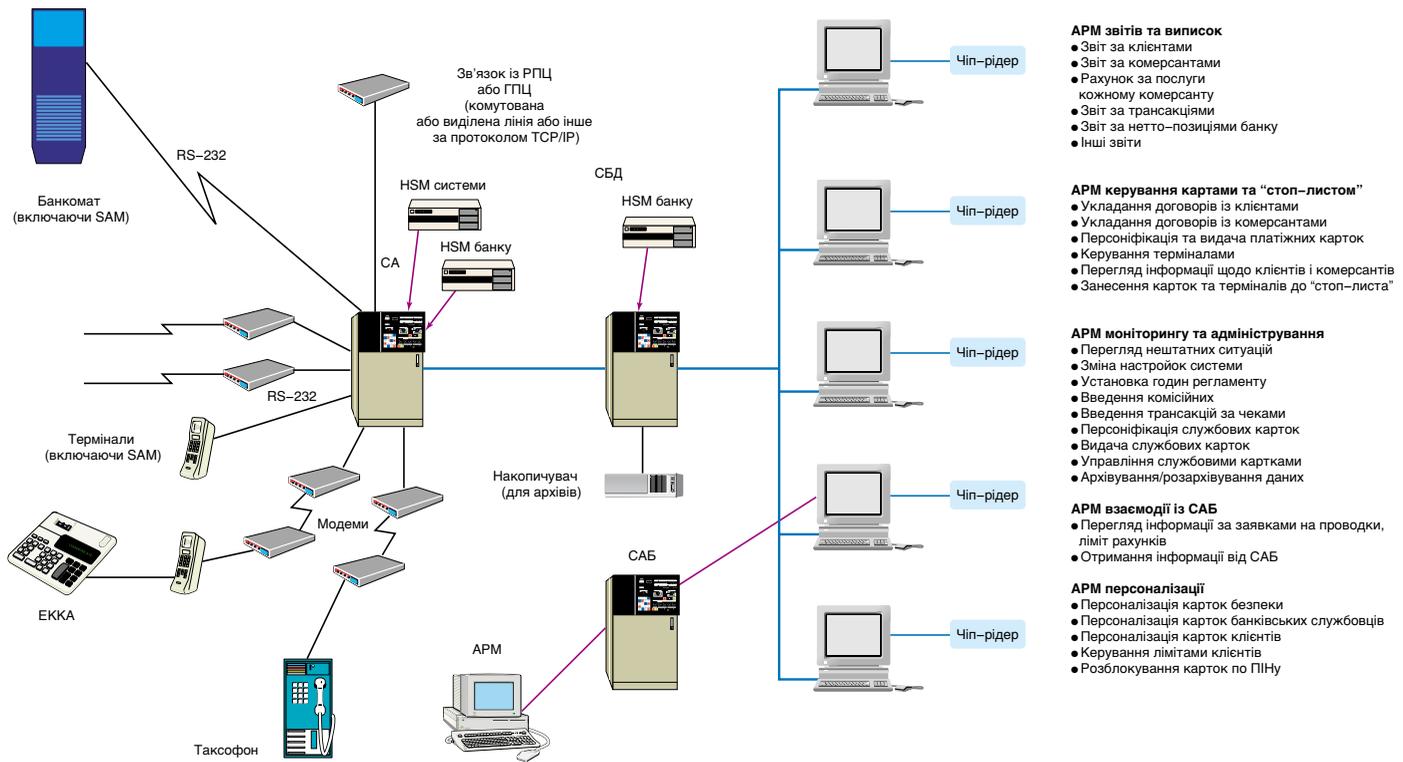
Усі картки, що застосовуються у НСМЕП, можна умовно поділити на **платіжні** та **службові**.

Платіжні картки видаються клієнтам для здійснення таких фінансових операцій:

- платежу за товари та послуги;
- отримання готівки;
- комунальних та адресних платежів (довільних, за №№ МФО та банківських рахунків отримувачів);
- проведення операцій завантаження та отримання виписок із рахунків.

Службові картки видаються відповідним службовцям та призначені для авторизації доступу до відповідних функцій компонент системи (функцій терміналів, АРМів та інше).

Схема 3. Структура системи банку

Платіжні картки

Платіжні інструменти

Платіжна картка може містити такі платіжні інструменти (один або два одночасно): електронний гаманець та електронний чек.

Електронний гаманець — анонімний або персоналізований — призначений для операцій невеликими сумами.

● **Анонімний гаманець** банк-емітент видає фізичній особі, не відкриваючи їй окремого поточного рахунку для завантаження. Завантажується анонімний гаманець лише за готівку в банках — учасниках системи за участю касира банку та клієнта (операція проводиться в режимі "on-line"). Платіжні операції та видача готівки можуть виконуватися в усіх терміналах та банкоматах системи (в режимі "off-line" — із консолідованого карткового рахунку).

● **Персоналізований гаманець** банк-емітент видає фізичній особі, обов'язково відкриваючи їй окремий рахунок. Завантажується персоналізований гаманець із рахунку, і готівкою (у режимі "on-line"). Ця операція здійснюється лише в банках — учасниках системи за участю касира банку (при операції з готівкою) та клієнта. Платіжні операції та видача готівки можуть виконуватися в усіх терміналах та банкоматах системи (в режимі "on-line" — із поточного рахунку та "off-line" — із консолідованого карткового рахунку).

Електронний чек призначений для платежів середніми та великими сумами. Він видається в банку фізичним та юридичним особам (корпоративна картка, для підзвітної особи), причому банк-емітент обов'язково відкриває їм окремий поточний рахунок, а також окремий, на

кожну картку, чековий рахунок. Завантажується електронний чек лише в банках — учасниках системи (банкоматах та банківських терміналах) за участю касира банку (операції з готівкою) та клієнта — як із рахунку, так і готівкою. Завантаження в обох випадках виконується в режимі "on-line" до банку-емітенту. Виконують платіжні операції та видають готівку в усіх банківських терміналах і банкоматах системи (в режимі "off-line"). Окрім того, електронний чек відкриває доступ до поточного рахунку — можна робити платежі або отримувати готівку безпосередньо з нього (в режимі "on-line").

Процедури з платіжними картками у НСМЕП

У Національній системі масових електронних платежів використовуються картки з такими платіжними інструментами:

● **Електронний гаманець**, як зазначено вище, — це платіжний інструмент для оплати товарів, наданих послуг та одержання готівкових коштів у розмірі, що не перевищує попередньо завантаженої суми або одного з лімітів. Операції платежу виконуються на автономному терміналі (без "on-line") шляхом списання суми з гаманця та занесення її в термінал у вигляді разових транзакцій (для операцій видачі готівки та адресного платежу) або в термінальний модуль безпеки у пул банку емітента (для операцій платежу) з метою подальшої відправки через банк-еквайер до банку-емітента, де кошти списуються з консолідованого рахунку "електронних гаманців" — пулу.

● **Електронний чек**, як зазначено вище, — це платіжний інструмент для оплати товарів, наданих послуг та одержання готівкових коштів

у розмірі, що не перевищує попередньо завантаженої суми або одного з лімітів. Операції платежу виконуються на автономному терміналі (без "on-line") шляхом списання суми з картки та занесення її у термінал у вигляді разових транзакцій з метою подальшої відправки через банк-еквайер до банку-емітента, де кошти списуються із карткового рахунку власника картки.

Обидва платіжні інструменти мають додаткову функцію прямого платежу ("on-line") чи отримання готівки з визначеного для цієї операції поточного рахунку клієнта (дебетного або кредитного). Ця можливість надається емітентом при персоніфікації карток.

"Off-line" процедури електронного гаманця та електронного чека:

- оплата товарів та наданих послуг;
- видача готівки;
- адресний платіж;
- відновлення незавершеного платежу;
- блокування платіжної картки;
- перегляд залишку на картці;
- перегляд журналу платежів (у пам'яті картки зберігається 10 останніх операцій);
- перегляд журналу завантажень (у пам'яті картки зберігається 4 останні операції);

"On-line" процедури електронного гаманця та електронного чека:

- запит суми на поточному рахунку;
- завантаження із поточного рахунку;
- завантаження готівкою;
- прямий платіж із поточного рахунку (дебетного або кредитного).

Нефінансові процедури з картою в банку-емітенті:

- поновлення терміну дії електронного га-

манця чи електронного чека;

- зміна ПІНів (персональних ідентифікаційних номерів, відомих лише власникові картки);
- розблокування ПІНів електронного гаманця чи електронного чека;
- поновлення лімітів картки.

Залишок на картці, журнали платежів та завантажень (які зберігаються у пам'яті картки) можна проглянути за допомогою платіжних терміналів, банкоматів, таксофонів та кишенькових чіп-рідерів, адаптованих до вимог НСМЕП.

Процедура зміни ПІНа виконується на клієнтському банківському терміналі або банкоматі. Для зміни ПІНа необхідно ввести старий та новий ПІН.

Види фінансових операцій із платіжними картками:

- завантаження (дебетування поточного рахунку чи каси і кредитування карткового рахунку та суми в картці);
- платіж за покупку в торговельній мережі та обслуговування у сфері послуг ("off-line", "on-line");
- адресний платіж — комунальні і т.п. платежі в банках, банкоматах ("off-line", "on-line");
- видача готівки у банках, банкоматах ("off-line", "on-line").

Види нефінансових операцій із платіжними картками:

- ініціалізація (проводиться централізовано НБУ);
- системна персоналізація (проводиться централізовано НБУ);
- банківська персоналізація (проводиться банком-емітентом);
- банківська персоніфікація (проводиться банком-емітентом);
- блокування картки (проводиться терміналом або банкоматом);
- розблокування ПІНів платіжних інструментів (проводиться банком-емітентом);
- зміна ПІНа (проводиться клієнтом);
- зміна лімітів картки (проводиться банком-емітентом);
- зміна терміну дії платіжних інструментів картки (проводиться банком-емітентом);
- зміна можливості виконання «on-line» операцій із карткою.

Службові картки

Залежно від призначення службові картки поділяються на такі типи:

- **модулі безпеки терміналів** (МБТ);
- **трансферні** (для інкасації інформації з терміналу в обслуговуючий банк та передачі службової інформації від нього в термінал);
- **картки доступу**.

Модулі безпеки терміналів зберігають системні криптографічні ключі, проводять перевірку та авторизацію карток для операцій у режимі "off-line", накопичують інформацію про платежі електронним гаманцем, забезпечують

захист зв'язку з банком чи процесинговим центром у режимах "on-line" та "off-line".

Трансферні картки призначені для обміну інформацією між терміналом та обслуговуючим банком у випадках, коли термінал не може забезпечити зв'язок іншим шляхом.

Картки доступу призначені для розмежування прав доступу до терміналів та функцій системи. Вони надають право доступу окремим особам. Існують такі типи цих карток:

- адміністратора магазину;
- касира магазину;
- адміністратора БД банку;
- офіцера безпеки банку;
- адміністратора залу;
- оператора АРМа банку;
- банківського касира;
- службовця терміналу (банкомата);
- сервісного службовця.

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СИСТЕМИ

Вступ банку до системи

Процедура вступу банку до системи передбачає три етапи.

1. Отримання від розрахункового банку дозволу на участь у системі:

- отримання дозволу на емісію гаманця та/або чека;
- отримання (у розрахунковому банку) унікального коду в національній системі (він використовуватиметься під час обміну між ГПЦ та розрахунковим банком для ідентифікації інформації з нетто-позиціями учасників);

● відкриття відповідних рахунків у розрахунковому банку.

2. Занесення інформації про нового учасника у БД ГПЦ (за дозволом розрахункового банку):

- виділення новому учаснику унікального ідентифікаційного номера в системі (ID_ISSUER), унікального ідентифікаційного номера пулу в системі (ID_POOL);
- присвоєння статусу банку в таблицях ГПЦ та РПЦ — "тестування";
- укладення договору на установку і тестування системи;

● проведення тестування системи та навчання персоналу.

3. Включення банку в систему:

- зміна статусу банку в ГПЦ на "діючий";
- передача до системи банку списків учасників.

Замовлення та виготовлення карток

Підготовка карток до використання у системі відбувається за такою схемою:

- формування замовником (банком) карток заявки на них на адресу ГПЦ;
- затвердження заявки у ГПЦ;
- відправка замовником копій затверджених у ГПЦ заявок до виробника карток (згідно з договором між виробником та банком) та центру системної ініціалізації

(через ГПЦ);

● виробництво карток згідно із заявкою і транспортування їх до центру системної ініціалізації;

● системна ініціалізація карток згідно із заявкою та відправка їх до центру системної персоналізації;

● системна персоналізація карток згідно із заявкою, видача їх замовнику (банку) за заявкою та відправка на адресу ГПЦ інформації стосовно персоналізованих карток;

● персоналізація та персоніфікація карток у замовника (банку);

● надання банком РПЦ та ГПЦ інформації про введені в дію картки.

Ініціалізація карток

Процедура ініціалізації карток виконується під керуванням апаратного швидкісного модуля безпеки (HSM) центру ініціалізації у такій послідовності:

- ➔ за допомогою транспортного ключа знімається блокування картки;
- ➔ завантажуються образ картки. Образ картки визначає тип картки та містить такі параметри:
 - унікальний номер картки в системі,
 - ідентифікаційні параметри банку, для якого виготовляється картка,
 - дату ініціалізації картки та термін дії картки;
- ➔ завантажуються транспортні ключі.

Системна персоналізація карток

Процедура системної персоналізації виконується під керуванням HSM центру системної персоналізації, де за допомогою транспортних ключів завантажуються шість версій системних ключів:

- платежу,
- завантаження,
- прямого платежу ("on-line").

Банківська персоналізація

Процедура банківської персоналізації виконується під керуванням HSM сервера БД банку в такій послідовності:

➔ знімається транспортне блокування картки;

➔ завантажуються шість версій банківських ключів:

- платежу,
- завантаження,
- прямого платежу ("on-line"),
- поновлення параметрів картки,
- розблокування картки,
- розблокування ПІНів;

➔ завантажуються унікальні банківські номери платіжних інструментів;

➔ записується дата персоналізації та активації платіжних інструментів.

Персоніфікація карток

Процедура банківської персоніфікації (прив'язка до поточного та карткового ра-

хунків і видача картки клієнту) виконується під керуванням HSM серверу БД банку. До картки заносяться такі параметри:

- ідентифікаційний номер платника податків;
- тип картки — корпоративна чи клієнтська;
- термін дії інструментів;
- відповідно до договору:
 - ознака дозволу виконувати прямі платежі,
 - ліміти завантаження та платежів;
- клієнт вводить ПІН платежу та завантаження.

Операції з картками

Завантаження карток

Завантаження карток у системі виконується у режимі "on-line" до банку-емітента. Операція завантаження із поточного рахунку може відбуватися без участі банківських працівників (із таксофона, банкомата чи терміналу, що не обслуговується). Готівкою картки завантажуються обов'язково за участю касира банку, який реєструється у базі даних банку-еквайєра.

Процедура завантаження виконується у такій послідовності:

- аутентифікація касира (у разі завантаження готівкою) до банку-еквайєра;
- перевірка картою ПІН завантаження (вводить клієнт);
- авторизація операції завантаження картки клієнта до банку-емітента (перевірка картки за "стоп-листом", перевірка наявності коштів на рахунку клієнта для виконання цієї операції);
- завантаження картки.

Платіж та видача готівки електронним чеком у режимі "off-line"

Платіж виконується на автономному терміналі (без "on-line"). Платіж чеком завжди потребує вводу ПІН клієнта. Термінал перевіряє картку за "стоп-листом" та "зеленим листом банків-емітентів". МБТ аутентифікує картку і дозволяє виконати платіж. Картка та МБТ контролюють суму платежу за лімітами. При перевищенні лімітів платіж не виконується.

Трансакція платежу (підтверджена картою та МБТ) друкується на паперовому чеку та зберігається в терміналі. Крім того, трансакція може криптуватися.

Якщо трансакція не була завершена (не стало контакту, зникло живлення), то в картці та в терміналі залишаються ознаки незавершеного платежу.

Платіж електронним гаманцем у режимі "off-line"

Платіж виконується на автономному терміналі (без "on-line").

Платіж гаманцем, як правило (якщо не перевищено ліміту безПІНового платежу),

не потребує вводу ПІН клієнта. Термінал перевіряє картку за "стоп-листом". Модуль безпеки терміналу перевіряє картку за таблицею банків, яким дозволено роботу з гаманцем (ВАТ), та аутентифікує картку і дозволяє виконати платіж. Картка та МБТ контролюють суму платежу за лімітами. При перевищенні лімітів разового платежу видається запит ПІН клієнта.

Трансакція платежу (підписана картою та МБТ) друкується на касовому чеку. Вибірково трансакції платежу зберігаються в терміналі як разові; фінансова інформація стосовно платежів накопичується в МБТ.

Якщо трансакція не була завершена (не стало контакту, зникло живлення), то в картці та в терміналі залишаються ознаки незавершеного платежу.

Отримання готівки за допомогою електронного гаманця у режимі "off-line"

Готівку за допомогою гаманця отримують за правилами операцій з електронним чеком:

- обов'язковий запит ПІН;
- запис усіх трансакцій як разових;
- сума платежу в пулі МБТ не накопичується;
- друкується видатковий документ.

Платіж і видача готівки за допомогою карток у режимі "on-line"

"On-line"-операції проводяться з терміналу та банкомата з авторизацією до банку-емітента. У цих випадках фінансові операції проводяться з технічною копією поточного рахунку, яка знаходиться у базі даних банку. Під час цієї операції здійснюються:

- перевірку картки за "стоп-листом" та "зеленим листом" у терміналі (банкоматі) і в БД банку-емітента;
- перевірку лімітів операції картою, терміналом (банкоматом), БД банку-емітента;
- дебетування технічної копії поточного рахунку та кредитування залишку картки;
- зберігання цієї трансакції в терміналі (банкоматі), базі даних банку-емітента;
- друкується видатковий документ.

Спеціальні операції

Відновлення незавершеного платежу

Якщо платіж не був завершений (зникло живлення терміналу, картку вийняли до закінчення операції тощо), то інформація про незавершений платіж зберігається у платіжній картці та в МБТ. Ця інформація потрібна для:

- відновлення платежу спеціальною процедурою на тому ж терміналі;
- при передачі в банк-емітент для розбору та повернення коштів клієнту чи комерсанту.

Відновлення платежу можливе лише на тому ж терміналі. Ні картка, ні термінал не

повинні виконувати інші платежі до процедури відновлення. МБТ перевіряє свій журнал та журнал картки, і якщо платіж може бути завершений, дає на це дозвіл. Трансакція обов'язково зберігається у терміналі з поміткою про те, що мала місце процедура відновлення платежу. Якщо в картці не відбулося завершення операції, то інформація про це дублюється (для надійності) у разі проведення цією картою операції в іншому терміналі (банкоматі) і надходить до системи.

Блокування платіжної картки

Картка може бути заблокована:

- у процесі платежу та завантаження, якщо вона знаходиться в "стоп-листі" терміналу;
- під час запити суми на рахунок, якщо картка знаходиться у "стоп-листі" банку-емітента;
- при завантаженні, якщо вона знаходиться у "стоп-листі" банку-емітента;
- у разі виконання прямого платежу, якщо вона знаходиться у "стоп-листі" банку-емітента.

При блокуванні картки термінал зберігає підписану на ключах системи та банку-емітента інформацію стосовно залишків балансів платіжних інструментів. Вона використовується для повернення коштів клієнту та зняття картки зі "стоп-листів" терміналів. Заблокована картка не може виконувати фінансових операцій до розблокування, яке можливе лише в банку-емітенті картки.

Банківські нефінансові операції

Деякі нефінансові операції з картками виконуються тільки на спеціальному АРМі в банку-емітенті за допомогою HSM серверу баз даних. Інформація стосовно процедури та службовця, що виконав її, фіксується у базі даних банку. Йдеться про такі операції:

- поновлення терміну дії платіжного інструмента;
- розблокування ПІНів платіжного інструмента;
- поновлення (зміна) лімітів платіжного інструмента.

Збір та обробка інформації

Для проведення розрахунків кожен банк має отримати інформацію стосовно здійснених операцій. Ця інформація накопичується двома шляхами: для "on-line"-операцій — під час операції, для всіх інших — у процесі збору.

Трансакції з терміналів збирають за допомогою:

- трансферних карток (тільки для платіжних терміналів у торговців);
- у режимі "on-line":
 - по комутованих лініях для платіжних терміналів;

— по комутованих чи виділених лініях або RS-232 для банківських терміналів, банкоматів та трансферних терміналів.

Трансакції, що вміщуються на трансферну картку платіжним терміналом, повинні потрапити з неї до банківської системи еквайєру. Ця операція здійснюється трансферним терміналом, який може бути поєднаний із банківським терміналом.

Під час збору інформації термінал пересилає:

- всі платіжні трансакції, здійснені електронними чеками;
- інформацію про стан усіх накопичених пулів (до яких додаються суми всіх трансакцій електронним гаманцем окремо щодо кожного банку);
- окремі трансакції електронних гаманців (лише для контролю);
- журнали карток та модуля безпеки з результатами виконання відповідних платіжних операцій або операцій завантаження.

Крім того, отримані трансакції перевіряються, результати перевірки повертаються до терміналу та вносяться у базу даних еквайєра.

До терміналу пересилаються:

- зміни в переліку банків — учасників системи ("зелений лист");
- зміни "стоп-листа";
- зміни параметрів терміналів та МБТ (у разі необхідності).

Трансакції між клієнтами та комерсантами одного банку лишаються у його базі даних, а інші трансакції передаються також до процесингових центрів.

Процесингові центри залишають у себе копії трансакцій та, у свою чергу, пересилають їх емітентам. Емітенти перевіряють трансакції і пересилають процесингу (та еквайєру) інформацію про неакцептовані трансакції. Процесинговий центр може відмінити невмотивовану неакцептацію.

Після завершення сеансів обміну (відповідно до регламенту системи) починаються взаєморозрахунки.

Збір платіжної інформації та взаєморозрахунки в системі проводяться:

- міжбанківські — щоденно (у банківські дні) за кліринговою схемою, в тому числі й за комісійними;
- внутрібанківські — щоденно (у банківські дні) самостійно банком-учасником за інформацією банківської карткової системи;
- платежі за вступ до системи, за об'єднання тощо проводяться окремо.

Взаєморозрахунки

Взаєморозрахунки у системі здійснюються за кліринговою схемою. Після завершення сеансів поточного дня регіональні процесингові центри розраховують нетто-позиції кожного з банків регіону, звіряють із нетто-позиціями, які розраховують

самі банки, та передають до головного процесингового центру. Головний процесинговий центр зводить та вивіряє кліринг, формує остаточні нетто-позиції учасників системи: окремо стосовно електронного гаманця, електронного чека та за комісійними. Ці дані передаються до розрахункового банку (установи НБУ), який здійснює платежі, а саме:

- дебетує установи, які мають заплатити за операціями даного дня;
- кредитує установи, які мають отримати гроші.

У банках операції здійснюються так:

- відповідно до трансакцій перераховуються кошти з рахунків клієнтів на транзитний рахунок;
- відповідно до нетто-позиції із транзитного рахунку виплачуються або на нього перераховують кошти з розрахункового банку;
- відповідно до трансакцій перераховуються кошти із транзитного рахунку на рахунок торговців.

Така схема дає змогу мінімізувати платежі між банками, забезпечити високу надійність розрахунків та створити умови для виконання банком усіх клієнтських платежів без залучення додаткових коштів.

Керування системою

Для керування учасниками системи (тут розглядається лише технічне керування нею) на рівні банків та клієнтів передбачено два системні списки: "зелений лист" установ, що є учасниками системи, та "стоп-лист" карток.

"Зелений лист" — це список банків-емітентів — учасників системи. Він є у системах банків (для перевірки трансакцій у режимі "on-line" у процесі платежів, отримання готівки, при завантаженні та збиранні) та у терміналах (для перевірок під час здійснення трансакцій платежу). Накази щодо зміни цього списку видаються системою (поширюються головним процесинговим центром) та доводяться до терміналів. До термінальних списків занесено: емітентів електронних чеків (відповідають списку банків-учасників) та емітентів електронного гаманця (зберігаються у модулі безпеки терміналу).

"Стор-листи" використовуються для перевірки спроможності карток виконувати платіжні операції. Вони бувають двох видів: "стоп-лист" операцій у режимі "on-line" та "стоп-лист" операцій у режимі "off-line". Перший потрібен, щоб система емітента перевіряла картки під час завантаження та платежів із банківських рахунків. Він захищає поточні рахунки клієнтів. Картки ніколи не полишають цей перелік, окрім ситуацій, коли власник знаходить втрачену картку.

Другий використовується терміналами у ході платіжних операцій і захищає залишки на електронних чеках та гаманцях. Треба підкреслити, що при постановці картки до "off-line" "стоп-листа" у банку-емітенті відбувається майже відразу постановка картки до "on-line" "стоп-листа". Таким чином всі "on-line" операції відразу ж захищаються у банку-емітенті.

Картки ставляться до "стоп-листа" внаслідок втрати або крадіжки на підставі заяв клієнтів (письмових або по телефону), або — у виняткових випадках — банками чи процесинговими центрами (у разі підозри щодо підробки).

Відповідальність за зміст "стоп-листів" бере на себе система, але у рамках визначених у Положенні (відповідальність настає практично відразу для "on-line" "стоп-листа" та через 3 дні для "off-line" "стоп-листа").

Захист інформації. Основні принципи

Захист у системі побудований на криптографічних методах та передбачає розмежування доступу до інформації службових осіб.

Криптографічні методи захисту інформації гарантують незмінність її змісту та обмеження доступу до неї. Для цього використовуються стандарти (DES, Triple DES, RSA). Для шифрування послугуються Triple DES на рівні карток, модулів безпеки терміналів, каналного захисту від терміналів до банківської підсистеми, зберігання інформації у базах даних, обміну інформацією між банками та процесинговими центрами, між сервером авторизації та сервером баз даних. DES дає змогу забезпечити незмінність змісту інформації (MAC). RSA використовується для захисту інформації між сервером баз даних банку та його САБ, а також між ГПЦ та Розрахунковим банком.

Ключова система базується на системних та банківських ключах. При виконанні фінансових операцій для шифрування та операцій MAC використовуються системні та банківські сеансові ключі (які діють лише під час цієї операції). Банки-учасники генерують свої ключі самостійно. Для виготовлення ключів DES, Triple DES використовується банківський HSM, який встановлюється у сервері авторизації банку.

Як уже зазначалося, у картках записують відразу кілька версій ключів (системних та банківських). Перехід на старшу версію приймає служба безпеки (у плановому або позаплановому порядку). Для карток команду щодо переходу на нову версію дає МБТ (при "off-line"-операціях) чи HSM (при виконанні "on-line"-операції). Картка може переходити лише на старшу версію ключів.

МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ

Мінімізація ризиків здійснюється за рахунок таких чинників:

1. Принципи побудови системи.

Захист інформації гарантований системою, відповідальність (та ризики) за це несе система.

2. "Стоп-листи".

Після заяви клієнта про втрату чи крадіжку картки операції за нею блокуються практично відразу (для завантаження або платежу в режимі "on-line") або протягом трьох днів (на практиці — швидше) для платежів у режимі "off-line".

3. Розрахункова схема.

Виконання Національним банком України функцій розрахункового банку гарантує вико-

нання взаєморозрахунків своєчасно та у повному обсязі.

4. Збереження інформації та арбітраж.

Кожна міжбанківська транзакція є у процесингових центрах, які виступають арбітрами між банками у разі спорів. Передбачено механізми владнання усіх можливих під час роботи системи конфліктів.

5. Архівування.

Кожен банк веде архіви, потрібні на випадок втрати якихось даних або виникнення нештатних ситуацій у системі. Їх контролюють сам банк та система.

6. Системні та банківські ліміти.

З метою зниження ризиків та забезпечення планування економічної діяльності банку з коштами клієнтів НСМЕП встановлює кілька видів лімітів (див. таблицю 1).

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМВІДНОСИН УЧАСНИКІВ НСМЕП

Політика НБУ

Національний банк України як розробник системи виробив політику, спрямовану на зменшення затрат капіталу для вступу в систему нових учасників. Ця політика базується на таких принципах:

- НБУ як замовник жорстко контролює ціни на складові елементи системи, які постачатимуться монопольно (сьогодні це картки та модулі безпеки);

- виробники (розробники) постачають складові елементи системи на конкурентній основі;

Таблиця 1. Види лімітів, встановлених НСМЕП

Призначення ліміту	Ким встановлюється		Де знаходиться	Де проводиться перевірка	Обмеження, дія системи
	системою	банком			
Ліміти за операціями електронного гаманця					
Обмеження максимальної суми разового завантаження		+	Картка	БД системи банку, картка	Відмова у проведенні операції
Обмеження максимального балансу		+	Картка	БД системи банку, картка	Відмова у проведенні операції
Обмеження суми безПІНового платежу		+	Картка	Картка	Вимагає ввести ПІН
	+	SAM	SAM		Вимагає ввести ПІН, транзакція фіксується як одиночна
Обмеження суми разового платежу та видачі готівки	+		SAM	SAM	Відмова у проведенні операції
Обмеження суми платежів за 1 добу		+	Картка	Картка	Відмова у проведенні операції
Обмеження суми видачі готівки за 1 добу		+	Картка	Картка	Відмова у проведенні операції
Обмеження кількості спроб вводу ПІНа для завантаження		+	Картка	Картка	Блокування операцій завантаження
Обмеження кількості спроб вводу ПІНа для платежів та видачі готівки		+	Картка	Картка	Блокування платежів, що потребують вводу ПІНа
Ліміти за операціями електронного чека					
Обмеження максимальної суми разового завантаження		+	Картка	БД системи банку, картка	Відмова у проведенні операції
Обмеження максимального балансу		+	Картка	БД системи банку, картка	Відмова у проведенні операції
Обмеження суми разового платежу та видачі готівки	+		SAM	SAM	Відмова у проведенні операції
Обмеження суми платежів за 1 добу		+	Картка	Картка	Відмова у проведенні операції
Обмеження суми видачі готівки за 1 добу		+	Картка	Картка	Відмова у проведенні операції
Обмеження кількості спроб вводу ПІНа для завантаження		+	Картка	Картка	Блокування операцій завантаження
Обмеження кількості спроб вводу ПІНа для платежів та видачі готівки		+	Картка	Картка	Блокування операцій платежів та видачі готівки
Загальні ліміти					
Ліміт завантаження готівки — обмеження загальної суми за операціями завантаження готівки через сторонні банки		+	БД банківської системи, СА	БД банківської системи, СА	Відмова у проведенні операції завантаження готівки у сторонньому банку
Ліміт завантаження електронного чека — обмеження загальної суми за операціями завантаження електронного чека	+		Системний HSM	Системний HSM	Відмова у проведенні операції завантаження електронного чека
Ліміт завантаження електронного гаманця — обмеження загальної суми за операціями завантаження електронного гаманця	+		Системний HSM	Системний HSM	Відмова у проведенні операції завантаження електронного гаманця
Ліміт прямих платежів з поточного рахунку	+		Системний HSM	Системний HSM	Відмова у проведенні операції

Таблиця 2. Джерела та порядок встановлення комісійних

	Джерела комісії при виконанні операцій	Джерело перерахування коштів за комісіями	Отримувач перерахувань коштів за комісіями	Хто встановлює комісію (за складовими комісіями)		
				Емітентська	Еквайерна	Системна
Власник картки	Завантаження готівкою (міжбанківське)	Еквайер	Система, емітент	Еквайер	Система	Система
	Завантаження готівкою (внутрібанківське)	—	—	Банк (як правило, не береться)	—	—
	Завантаження з рахунку (міжбанківське)	Емітент	Система, еквайер	Система	Система	Емітент
	Завантаження з рахунку (внутрібанківське)	—	—	—	—	Банк (як правило, не береться)
	Видача готівки по картці (міжбанківська)	Еквайер	Система, емітент	Еквайер	Система	Система
	Видача готівки по картці (внутрібанківська)	—	—	Банк (як правило, не береться)	—	—
	Видача готівки з рахунку (міжбанківська)	Еквайер	Система, емітент	Еквайер	Система	Система
	Видача готівки з рахунку (внутрібанківська)	—	—	Банк (як правило, не береться)	—	—
	Адресний платіж типу 1 по картці (міжбанківський)	Емітент	Система, еквайер	Банк-еквайер ¹	Система	Система ² (як правило, не береться)
	Адресний платіж типу 1 по картці (внутрібанківський)	—	—	Банк	—	—
	Прямий адресний платіж типу 1 (міжбанківський)	Емітент	Система, еквайер	Система	Система	Емітент
Комерсант	Платіж картою	Еквайер	Система, емітент	Еквайер	Система	Система
	Платіж з рахунку	Еквайер	Система, емітент	Еквайер	Система	Система
Банк-еквайер	Платіж картою (у випадку комунальних платежів)	Еквайер	Система, емітент	Еквайер	Система	Система
	Платіж з рахунку (у випадку комунальних платежів)	Еквайер	Система, емітент	Еквайер	Система	Система

¹ Коефіцієнти комісійних встановлюються системою, але при розрахуванні значення комісії — комісія еквайера визначається за залишковим принципом.

² Ця комісія визначає оплату послуги за обробку транзакції; сплата за перерахування коштів може стягуватися з клієнта емітентом окремо, на основі інформації про відповідну транзакцію адресного платежу типу 1.

- постачальників учасники системи вибирають довільно;
- із постачальниками-монополістами НБУ підписує рамкові угоди, щоб учасники системи отримали знижки, передбачені у разі оптових закупівель.

Комісійні

Для тримача картки ціна товару чи послуги при безготівкових розрахунках не повинна перевищувати ціну товару чи послуги при звичайній оплаті готівкою. Кожна операція з платіжною картою може супроводжуватися відповідною фінансовою транзакцією, відносно якої завжди існує банк-еквайер та банк-емітент. У НСМЕП комісійні стягуються у дохід учасників, які обробляють ці транзакції. А загалом комісійні розподіляються між:

- банком-еквайером;
- системою в особі одного або кількох процесингових центрів;
- банком-емітентом.

Джерела комісійних:

- тримач картки;
- комерсант;
- банк-еквайєр.

Загалом комісія, що утримується із джерела комісійних, розподіляється на основі коефіцієнтів між банком-еквайєром, системою (процесинговими центрами) та банком-емітентом. Комісійні бувають загально-системними — тобто однаковими, встановленими централізовано на певний період для всіх учасників системи, та банківськими — визначеними окремими банками як

предмет їх фінансової політики у встановленні цін на банківські послуги.

Якщо відносно фінансової транзакції банк-еквайєр та банк-емітент представлені одним банком, то комісія системі не сплачується. Якщо джерелом комісії виступає тримач картки, комісія з нього, як правило, не утримується.

У НСМЕП комісійні з клієнта вираховуються за готівковими операціями водночас із виконанням самої операції. У таблиці 2 наведено інформацію щодо того, хто виступає джерелом комісії, стосовно яких операцій та ким встановлюються коефіцієнти компонент цієї комісії.

У разі проведення комунальних платежів за обслуговування фінансової транзакції розраховується банк-еквайєр своїми коштами. Джерелом прибутку банку-еквайєра є зовнішні надходження коштів із інформаційного центру комунальних платежів, на АРМах якого встановлено термінали банку-еквайєра.

Величину цих надходжень та їх періодичність обумовлено договором між банком-еквайєром та інформаційним центром комунальних платежів.

Банк-еквайєр, встановлюючи свої термінали на АРМах інформаційної системи комунальних платежів, сприяє розширенню сфери її послуг клієнтам, надаючи можливість використовувати безготівкову оплату послуг комунальних підприємств.

Знижки та надбавки

У платіжних терміналах передбачено

механізм установки знижок/надбавок. Однак у сферах торгівлі та послуг передбачено лише механізм знижок, який може використовуватися на місцях оплати товару/послуг у комерсанта з метою заохочення безготівкових розрахунків. Встановлення коефіцієнтів знижок — у компетенції адміністратора відповідного закладу, в якому ці товари/послуги надаються тримачем карток.

ВАРІАНТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ У НСМЕП

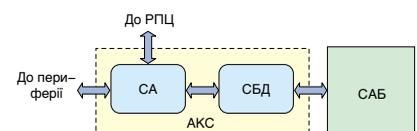
об дати можливість банкам-учасникам оптимізувати свою роботу та витрати, НСМЕП передбачено кілька можливих варіантів їх функціонування.

Основні положення, прийняті в НСМЕП:

- окремим учасником системи може бути банк (юридична особа) або його філія (що має МФО), у якій встановлюється автоматизована карткова система (АКС). Для цього філія має отримати дозвіл головної контори свого банку;

- учасник системи за міжбанківськими операціями повинен працювати виключно

Схема 4. Взаємодія АКС із САБ малого банку

через процесинговий центр;

- процесинговий центр, як правило, є структурним підрозділом НБУ або комерційною установою, юридично незалежною від банків, які має на обслуговуванні;
- комерційний банк (філії якого є учасниками системи) може мати власний процесинговий центр. За таких обставин він

Схема 5. Взаємодія АКС із САБ багатофіліального банку

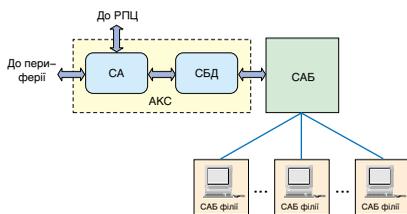
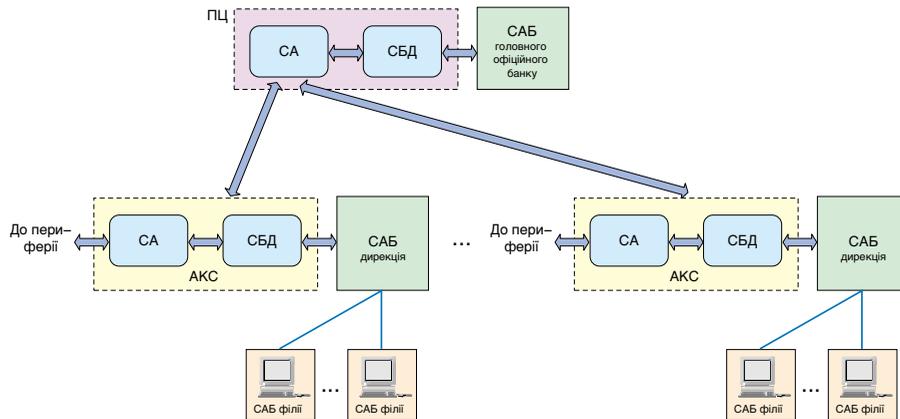

Схема 6. Взаємодія із САБ для банків із 3–4-рівневою структурою

Інформація про учасників розробки системи			
Елементи системи	Тип	Розробник ПЗ	Виробник технічних засобів
ПЗ головного та регіонального процесингових центрів	ПЗ ГПЦ, ПЗ РПЦ	НБУ	
ПЗ серверу авторизації банку	ПЗ СА	НБУ	
Платіжні та службові картки (чіп-модулі)	ОС "УкрКОС 1.02", додатки "Укркоін 1.02"	ТОВ "Фінтронік"	"Infineon Technologis AG" (ДП "Siemens AG", Німеччина)
Платіжні термінали (POS)	—	ТОВ "Фінтронік"	ТОВ "Фінтронік"
	Amadeo	ТОВ "БІТ"	BULL
	Amadeo, Alto	АТ "Техноконсалтинг-Лізинг"	BULL
	OMNI 395 + (SC 552 або OMNI 1250)	СП "КартПей"	VeriFone
	ELITE	АТ "Банкомзв'язок"	"INGENICO"
	Інтер-Ф	НПФ "ЕнранТелеком"	НПФ "ЕнранТелеком"
	UNITELLER	ТОВ "Юнісистем"	"Ocash AG" (Швейцарія)
	Марія-500	ТОВ "Резонанс"	ТОВ "Резонанс"
Банківські термінали (BST)	Amadeo, Alto	АТ "Техноконсалтинг-Лізинг"	BULL
	VeriFone OMNI 395 + (VeriFone SC 552 або VeriFone OMNI 1250)	СП "КартПей"	VeriFone
	Інтер-Ф	НПФ "ЕнранТелеком"	НПФ "ЕнранТелеком"
	—	ТОВ "Фінтронік"	ТОВ "Фінтронік"
	UNITELLER	ТОВ "Юнісистем"	"Ocash AG" (Швейцарія)
	Марія-500	ТОВ "Резонанс"	ТОВ "Резонанс"
Банкомати	Ulysse-4f	ТОВ "БІТ"	BULL
	Siemens Nixdorf	АТ "Техноконсалтинг-Лізинг"	Siemens Nixdorf
	ATM 5084	ТОВ "Фінтронік"	NCR
ПЗ комерційного банку	ПЗ КБ	ТОВ СНВФ "Аргус"	—
		ТОВ "Лайм Системс"	—
		ТОВ "БІТ"	—
		ТОВ "Софт Ревю Лаб"	—
		ДП "ЕР-Стайл Україна"	—
		ТОВ "ІБІС"	—
		НПФ "ЕнранТелеком"	—
		АТ "Техноконсалтинг-Лізинг"	—
		НВП "Бескид" Лтд	—
		Міжнародний центр інформаційних технологій INT	—
Модулі безпеки	HSM	ТОВ "Фінтронік"	ТОВ "Фінтронік"
Таксофони	—	ТОВ "Фінтронік"	ТОВ "Фінтронік"
	—	ВКФ "Телекарт"	ВКФ "Телекарт"
ЕККА	SILEX-6004 та ін. ER 250F-BG01UA, ER 350F-UA, MP-500	СП "Лінк-Лтд"	СП "Лінк-Лтд"
	Інтер-Ф	АТ "Датекс Україна"	Samsung, Samsung, Datecs
	EPA-802, MASTER	НПФ "ЕнранТелеком"	НПФ "ЕнранТелеком"
		Міжнародний центр інформаційних технологій INT	НВО "Електронмаш"
АРМ розрахунків за комунальні послуги	АРМ РКВ	СУЕБ "Мегабанк"	—
		КП НВП "ВАС"	—

обслуговує лише свої філії;

- учасник системи може мати своїх агентів (банки або їх філії), у яких не встановлено АКС. Тоді учасник системи бере повну фінансову відповідальність за них перед іншими учасниками. Емісія карток проводиться з іменем банку-учасника, в міжбанківському клірингу агенти безпосередньої участі не беруть. Розрахунки з ними проводить учасник системи. Схематично роботу банків у системі зображено на схемах 4, 5, 6.

Інформаційну взаємодію із САБ висвітлено у документі "НСМЕП. Опис інтерфейсу з системою автоматизації банку".

ВЗАЄМОДІЯ (ІНТЕГРАЦІЯ) З ІНШИМИ ПЛАТІЖНИМИ СИСТЕМАМИ

Взаємодія НСМЕП, таких міжнародних систем, як VISA і EUROPAY, а також інших систем, які вже діють в Україні, базується на таких принципах:

- використання стандартів ISO;
- взаємне використання інфраструктури (платіжних і банківських терміналів, банкоматів, каналів зв'язку і протоколів), взаємна маршрутизація повідомлень на рівні процесингових центрів;

- використання єдиних технологій взаєморозрахунків, резервування та страхування.

Найбільшою перешкодою щодо взаємодії різних платіжних систем є відсутність міжнародних стандартів за смарт-картами. Діючих стандартів ISO явно недостатньо, особливо коли йдеться про безпечний обмін інформацією зі смарт-картою. Більшість цих проблем будуть розв'язані з переходом міжнародних платіжних систем на смарт-карти і Java-технології.

На сьогодні НБУ та VISA International домовилися про співпрацю з метою узгодження єдиних технологій за смарт-картовими системами. Найближчим часом буде створено спільні робочі групи з таких напрямів: стандарти, технології та безпека. Робота цих груп спрямована на досягнення максимальної інтеграції орієнтовно у 2001—2002 роках. Інтеграція йтиме шляхом використання узгодження стандартів із VISA Int., яка нині їх розробляє на основі Java-стандартів. І відбуватиметься це узгодження не лише на рівні карток, терміналів, банкоматів, а й на рівні технологій, протоколів та регуляційної бази. Це дасть змогу отримати майже повну інтеграцію і використовувати у банках, процесингових центрах одні й ті ж апаратні та програмні модулі.

Взаємодія з уже діючими в Україні платіжними системами, які застосовують смарт-карти (U.E.P.S., Smart City), бачиться в узгодженій їх адаптації до вимог НСМЕП. Причому процес переходу повинен відбуватися поступово, з

мінімізацією втрат для банків, процесингових центрів і населення.

ЕТАПИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ

Першим етапом впровадження системи є втілення пілотного проекту. В рамках цього етапу планується створити два процесингові центри (головний — у м. Києві та регіональний у м. Харкові) та впровадити кілька банківських підсистем у кожному з цих регіонів. У київському регіоні визначено 4 банки-емітенти, у харківському — 2. Функції процесингових центрів виконуватимуть ЦРП та РРП НБУ. Функції Розрахункового банку покладаються на ГУ НБУ. Крім того, НБУ емітуватиме також картки для своїх співробітників.

На цьому етапі планується відпрацювати технічні, організаційні та деякі нормативні питання. Регулятивні документи (положення про систему, регламент роботи системи, типові договори між учасниками, інструкції тощо) матимуть тимчасовий характер, на період дії пілотного проекту. Результати його втілення аналізуватиме державна комісія. Роботи передбачено провести у цьому році.

Після завершення етапу пілотного проекту планується поширити систему на всі регіони України. Нормативна база враховуватиме результати проведення попереднього етапу. □

Моделі /

Модельовання платіжних потоків у системі електронних платежів України

Система електронних платежів (СЕП), яка існує в Україні з 1993 року, нині по праву вважається однією з найкращих у світі. У друкованих виданнях уже досить докладно висвітлювалися процеси її становлення та розвитку. Цю статтю присвячено виключно проблемі структурного аналізу системи.*

Нагадаємо загальну структуру СЕП, що необхідно для подальшого розуміння матеріалу.

СЕП має деревовидно-мережеву структуру (див. схему). На нижньому рівні системи знаходяться банки — учасники електронних розрахунків. Її середній рівень — це мережа регіональних розрахункових палат

(РРП), тобто підрозділів регіонального управління Національного банку, які обслуговують у СЕП банки відповідного регіону (здебільшого — області). Скажімо, Вінницька РРП обслуговує банки, що мають коррахунки у Вінницькому обласному управлінні НБУ. На верхньому рівні СЕП знаходиться Центральна розрахункова палата (ЦРП), яка організовує функціонування системи в цілому та керує роботою регіональних розрахункових палат.

Абонентом СЕП найнижчого рівня є банк. Він подає до системи платіжні документи на перерахування коштів, які надсилаються до РРП, де обслуговується банк. РРП відсортовує ті з них, що стосуються банків "свого"

регіону, від тих, які відправляються до інших регіонів. "Свої" документи відразу ж надсилаються банкам, а інші — до РРП відповідних регіонів і далі — до банків-отримувачів. Наприклад, якщо банк 1 перераховує кошти банкові 5 (див. схему), то його платіжний документ іде спочатку до РРП-1, звідти — до РРП-2 і лише потім потрапляє до банку 5. Таким чином, кожна РРП отримує платіжні документи не лише від "своїх" банків, а й від усіх інших РРП.

Зрозуміло, процес обігу документів між регіонами загалом носить випадковий характер. Але можна виділити певні тенденції, пов'язані з кількістю та розміром банків у регіонах. Очевидно, що чим більше у банку

Дмитро Шкудун

Економіст управління комп'ютерних технологій департаменту інформатизації НБУ. Аспірант кафедри економічної кібернетики Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка

* Див., наприклад: Платіжні системи / В.А.Ющенко, А.С.Савченко, С.Л.Цокол, І.М.Новак, В.П.Страхарчук. — К: Либідь, 1998; Новак І.М. Усе почалося зі всеукраїнської СЕП // Вісник Національного банку України. — 1996. — № 6; Савченко А.С., Цокол С.Л. Система електронних міжбанківських розрахунків нового покоління // Вісник Національного банку України. — 1996. — № 6.

Таблиця коефіцієнтів переходу для Вінницької розрахункової палати

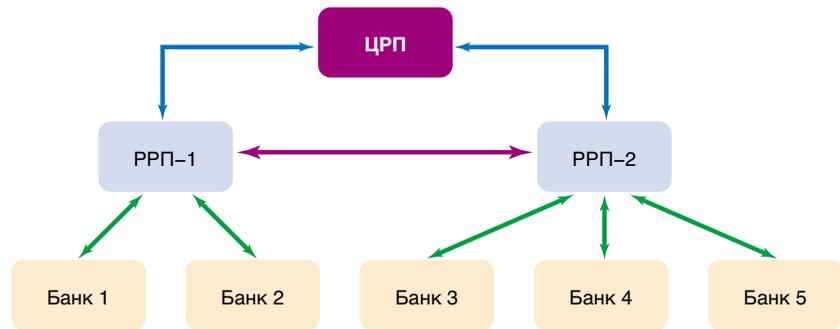
Час	Київ	Вінниця	Луцьк	Одеса	Донецьк	Житомир	Ужгород	Чернігів	Суми
До 9 год.	0	1	0	0	0	0	0	0	0
9—10	0	1	0	0	0	0	0	0	0
10—11	0.147086	0.366364	0.004968	0.00805	0.004968	0	0	0.003368	0.003081
11—12	0.06363	0.329423	0	0.000535	0	0.01065	0.000535	0	0
12—13	0.080043	0.31815	0.001325	0.002494	0	0	0	0.001325	0.001325
13—14	0.051232	0.480024	0	0	0	0.00125	0.000803	0	0
14—15	0.074943	0.294622	0	0.002143	0	0	0	0.001429	0.000714
15—16	0.06325	0.247473	0.001087	0.001676	0.000549	0	0	0	0
16—17	0.079332	0.321648	0	0.000619	0.000619	0	0.000524	0	0.000752
17—18	0.059319	0.24183	0.000529	0.000304	0.001508	0	0	0.000595	0
18—19	0.029524	0.74478	0.000769	0.000513	0	0	0	0.000256	0
19—20	0.0075	0.921818	0	0	0	0	0	0	0
20—21	0	1	0	0	0	0	0	0	0

клієнтів, тим більше він надсилає та отримує документів у СЕП, а кількість банків, що обслуговуються в РРП, безпосередньо пов'язана з інтенсивністю потоку документів через неї (як зі "своїх", так і з "чужих" регіонів). Крім того, між різними банками та областями України існують специфічні економічні зв'язки, що також впливає на характер руху платіжних документів. І нарешті, певне значення має спосіб організації роботи окремих банків протягом дня. Усе це й навало на думку щодо можливості побудови математичної моделі, яка б описувала рух платежів у мережі РРП. Адже за допомогою моделі можна не лише зробити аналіз діючої структури СЕП, а й відстежити наслідки її можливих структурних змін, спрогнозувати потоки платіжних документів у мережі РРП.

При побудові моделі ми виходили з такого основного припущення: кількість документів, що надсилається із конкретної РРП до інших РРП протягом певного проміжку часу, прямо пропорційна кількості всіх документів, що надійшли до цієї РРП від "своїх" банків.

Наприклад, приблизно одна сьома частина усіх документів, що надходять до Вінницької РРП із 10.00 до 11.00, завжди адресована банкам Київської області. Коефіцієнт пропорційності назвемо коефіцієнтом переходу, оскільки з його допомогою визначається, яка частина документів переходить від однієї РРП до іншої. Коефіцієнти переходу повинні відображати наявні міжбанківські та

Загальна структура Системи електронних платежів НБУ

міжрегіональні зв'язки.

На основі статистичної інформації за 1998—1999 роки отримано таблиці коефіцієнтів для всіх РРП. Оскільки вони досить громіздкі, подаємо лише фрагмент однієї з них.

Зауважимо, що коефіцієнт переходу РРП на саму себе визначає частину документів, які йдуть до "своїх" банків, тобто залишаються у межах регіону. Його тотожність одиниці у перших двох рядках пояснюється специфікою роботи банків, які обслуговуються Вінницькою РРП, а в останньому — тим, що міжрегіональні розрахунки здебільшого завершуються о 20.00. Взагалі, для будь-якої РРП саме цей коефіцієнт виявляється найбільшим у рядку таблиці, чого і слід було очікувати: адже більшість клієнтів пересічної банківської установи має тісні економічні зв'язки з резидентами

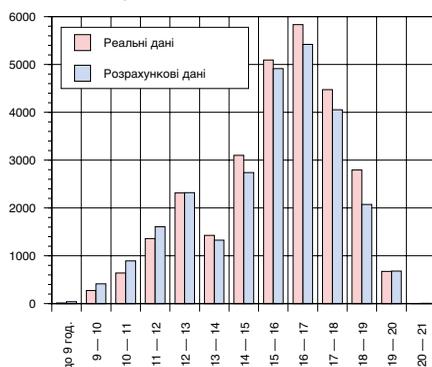
регіону, де вона розташована. Слід також сказати, що значна частина платежів іде в напрямку Київської області для всіх РРП. Це пов'язано з необхідністю певних обов'язкових виплат до бюджету, а також із великою кількістю банків у цьому регіоні.

Для моделювання руху платіжних документів від банків до РРП можна використати випадкову величину з відомим розподілом. Як свідчить практика, найпопулярнішим розподілом при описі подібних систем є розподіл Пуассона. Але в цьому випадку його не вдалося застосувати: середні значення випадкової змінної виявляються досить великими, а сучасна комп'ютерна техніка дає змогу підносити константу e лише до ступеня порядку 300. Тому був обраний нормальний розподіл, і для кожної РРП та кожного часового інтервалу були оцінені відповідні значення середнього та дисперсії.

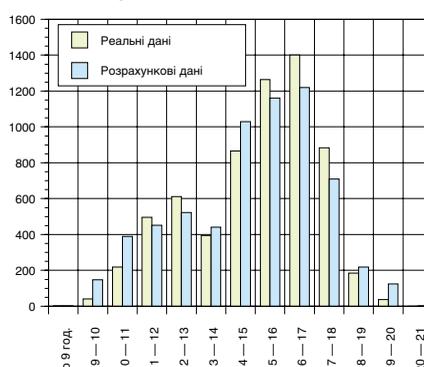
Для опису імітаційної моделі введемо такі позначення:

- i — номер РРП. Зараз в Україні нараховується 32 РРП, тому $i = \overline{1,32}$;
- j — номер часового інтервалу, $j = \overline{1,13}$;
- K_{imj} — коефіцієнт переходу з i -ї РРП до m -ї у j -й проміжок часу;
- N_{ij} — кількість документів, що надійшла до i -ї РРП у j -й проміжок часу від "своїх" банків;
- R_{imj} — кількість документів, що у j -й проміжок часу надходить з i -ї РРП до m -ї;
- S_{ij} — загальна кількість документів, опрацьованих i -ю РРП у j -й проміжок часу.

Графік 1. Надходження платіжних документів до Київської РР

Графік 2. Надходження платіжних документів до Кримської РР

Тоді крок алгоритму імітаційної моделі матиме такий вигляд:

1. Для часового інтервалу i за допомогою датчика випадкових чисел отримуємо реалізацію випадкової величини p_{ij} , яка має стандартний нормальний розподіл ($\mu = 0$, $\sigma = 1$).

2. Підраховуємо всі N_{ij} за формулою

$$N_{ij} = \sigma_{ij} \sqrt{2|\ln(p_{ij}\sqrt{2\pi})|} + \mu_{ij}, i = \overline{1,32},$$

де σ_{ij} та μ_{ij} — відомі значення дисперсії та середнього. При цьому знак коефіцієнта перед σ_{ij} визначається знаком логарифма і кінцеве значення округляється до цілого.

3. Для кожної РРП визначаємо кількість документів, що підуть до всіх інших регіонів:

$$R_{imj} = K_{imj} N_{ij}, m = \overline{1,32}, i = \overline{1,32};$$

$$\sum_{m=1}^{32} R_{imj} = N_{ij}.$$

4. Обчислюємо значення S_{ij} :

$$S_{ij} = \sum_{m=1}^{32} R_{mij} = N_{ij}, i = \overline{1,32}.$$

Таким чином, за 13 кроків алгоритму отримуємо експериментальні значення S_{ij} для всіх РРП та часових інтервалів.

Оскільки значення p_{ij} — випадкові, то, щоб одержати кращі результати, доцільно провести декілька імітаційних експериментів

та оперувати усередненими даними. На графіках 1 та 2 зображено середні дані за 10 експериментів для Київської та Кримської РП порівняно з реальними середніми даними за 10 днів.

Як бачимо, запропонована модель дає досить прийнятні результати. Не слід, однак, забувати, що головною метою запропонованого підходу є опис міжрегіональних зв'язків для подальшого аналізу й удосконалення структури СЕП. Тому відносна відповідність кінцевих значень S_{ij} реальним даним є цінною передусім тому, що вказує на правильність вибору випадкового розподілу i , головне, — методики визначення коефіцієнтів переходу, які мають вирішальне значення. Можливим розвитком моделі може стати надання їм статусу випадкових величин, але зараз важко визначити, як це позначиться на адекватності моделі.

Звичайно, було б щонайменше некоректно стверджувати, що рух абсолютно всіх платежів може бути описаний за допомогою наведеної схеми, — це зробити взагалі неможливо, оскільки надходження платежів має випадковий характер. Ідеться лише про загальний, усереднений опис системи. Тобто якщо, скажімо, для Вінницької РП показник переходу до Чернігівської області, згідно з таблицею, з 13.00 до 14.00 дорівнює нулю, це зовсім не означає, що в даний час не буде здійснено

жодного платежу в зазначеному напрямку. Це лише вказує на те, що ймовірність появи таких платежів дуже низька.

Не маючи реального значення при дослідженні руху всіх (або окремих) платежів, запропонована нами модель стане у нагоді для прийняття таких рішень із метою досягнення оптимального співвідношення витрат і результатів:

- ♦ реструктуризація топології мережі РРП;
- ♦ забезпечення СЕП обчислювальною технікою, каналами зв'язку певної пропускної спроможності;

- ♦ оптимізація регламенту роботи системи електронних платежів та цінової політики за її послуги.

Крім того, за допомогою нашої моделі можна дослідити загальні тенденції руху платежів по Україні, виявити "вузькі місця" СЕП.

Подальший розвиток робіт із математичного моделювання документообігу в СЕП спрямований на дослідження етапів удосконалення системи та впровадження у ній нових рішень і технологій — таких, як моделі обслуговування консолідованого коррахунку, створення віртуальних банківських регіонів, впровадження on-line технологій розрахунків, інтерфейсу з іншими платіжними системами. □

ЗАКОНОТВОРЕННЯ

Компетентно /

Правове регулювання банківської таємниці

Однією з основних проблем усіх сучасних економічних систем, заснованих на ринкових відносинах, є збереження професійної та комерційної таємниці, тобто забезпечення конфіденційності інформації стосовно професійної діяльності учасників цих систем.

КОМЕРЦІЙНА ТА БАНКІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ ЯК ОКРЕМІ ПРАВОВІ ІНСТИТУТИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Право конфіденційності комерційної діяльності — це система юридичних норм, які регулюють майнові та немайнові відносини з приводу втілення комерційно цінної інформації в об'єктивні форми її отримання, зміни і використання. Йдеться не лише про реально цінну, а й про потенційно цінну

інформацію¹.

Правового визначення професійної таємниці в законодавстві України не існує. Можна вважати, що це певний комплекс конфіденційної інформації (в тому числі й комерційної), до якої за умови нерозголошення особа отримує доступ у процесі професійної діяльності.

Комерційну таємницю можуть стано-

¹ Бубнов И.Л., Беляев А.Е. Правовое регулирование банковской тайны // Информационно-аналитические материалы // Выпуск 4(17). Научно-исследовательский институт ЦБ РФ. — М., 1997. — С.7.

Володимир Кротюк

Директор юридичного департаменту НБУ

вити цінні з комерційної точки зору торговельні, виробничі, науково-технічні або організаційні відомості стосовно господарської діяльності власника інформації. Відповідно до статті 30 Закону "Про підприємства в Україні" комерційною таємницею підприємства вважаються відомості, пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та іншою його діяльністю, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам цього підприємства.

Розтлумачимо насамперед поняття "державна таємниця", оскільки, не уявляючи її основних критеріїв, не можна розглядати інші види таємниць, у тому числі й банківську. Основним законо-

давчим актом тут є Закон України “Про державну таємницю”, відповідно до статті 1 якого державна таємниця є видом таємної інформації, що містить відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам України і які визнано у порядку, встановленому цим законом, державною таємницею та підлягають охороні з боку держави.

У статті 2 цього ж закону застережено, що дія законодавства України про державну таємницю не поширюється на

Клієнт за специфікою банківських послуг надає банкірові інформацію, від якої залежить його власна економічна безпека, тому він зацікавлений у збереженні своїх професійних таємниць

відносини, пов’язані з охороною комерційної чи банківської таємниці, іншої конфіденційної чи таємної інформації, якщо остання не є водночас державною таємницею.

Згідно зі статтею 30 Закону України “Про підприємства в Україні” склад та обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, та порядок їх захисту визначає керівник підприємства. Відомості ж, які не є комерційною таємницею, визначено постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 “Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці”. До них належать:

- установчі документи, а також документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та окремими її видами;

- інформація за всіма встановленими формами державної звітності;

- дані, необхідні для перевірки нарахування і сплати податків та інших обов’язкових платежів;

- відомості щодо чисельності й складу працівників, їхньої заробітної плати в цілому та за професіями й посадами зокрема, а також про наявність вільних робочих місць;

- документи, що підтверджують сплату податків та обов’язкових платежів;

- факти щодо забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізації продукції, що завдає шкоди здоров’ю, інші порушення законодавства України, а також суми заповіданих унаслідок цього збитків;

- дані щодо платоспроможності підприємства;

- відомості про участь посадових осіб підприємства у кооперативах, малих

підприємствах, спілках, об’єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;

- відомості, які відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню.

Варто також зауважити, що умови отримання такої інформації передбачені чинним законодавством України. Вимагати її можуть лише органи державної виконавчої влади, контролюючі і правоохоронні органи та інші особи відповідно до законодавства.

В Україні та інших країнах, що утворилися після розпаду СРСР, багатогранну тему банківської діяльності активно досліджують. Дехто з авторів вважає банківську таємницю різновидом таємниці комерційної, але це — спірна позиція, оскільки рівень та порядок віднесення тих чи інших відомостей до однієї з них, а також правове оформлення таких дій є зовсім різними.

Як уже зазначалося, до комерційної таємниці відносять будь-які відомості (за винятком тих, що не є комерційними), які вважає конфіденційними сам суб’єкт господарської діяльності. Тому обсяги такої інформації у різних суб’єктів різні. Більше того, ця інформація вважається закритою лише після прийняття відповідного рішення. Комерційну таємницю спеціально оформляють локальними правовими актами. На відміну від цього банківська

Коло осіб, які мають право доступу до інформації, що становить банківську таємницю, визначене законодавством і розширеному тлумаченню не підлягає

таємниця такого оформлення не потребує — її обсяг встановлюється законом, причому він (обсяг) однаковий для будь-яких банків та їхніх клієнтів. Коло осіб, які мають право отримувати відомості, що становлять банківську таємницю, також окреслено законодавством і розширеному тлумаченню не підлягає. Без згоди клієнта банківські відомості жодним іншим особам не передаються.²

Крім того, слід наголосити, що поняття “комерційна таємниця” і “банківська таємниця” використовуються як самостійні (зокрема, у статті 2 Закону України “Про державну таємницю”). Цікавим є той факт, що в чинному законодавстві України відсутня будь-яка відповідальність за порушення банківської таємниці. Така відповідальність встановлена лише за порушення комерційної таємниці (статті 148-6 “Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що стано-

влять комерційну таємницю” та 148-7 “Розголошення комерційної таємниці” Кримінального кодексу України, а також стаття 164-3 “Недобросовісна конкуренція” Кодексу України про адміністративні правопорушення). Тобто виходячи зі змісту вказаних правових норм, можна зробити висновок про те, що за порушення банківської таємниці можна притягнути до відповідальності лише у тому випадку, коли дії винної особи можна кваліфікувати як порушення комерційної таємниці.

Банківська таємниця є різновидом професійної. Вона полягає в збереженні інформації стосовно економічної та особистої діяльності клієнтів, отриманої банками та службовцями цих установ у процесі професійної діяльності. Здійснюючи банківські операції і банківську діяльність у цілому, а також укладаючи угоди тощо, банк отримує, зберігає і використовує інформацію, що, як правило, має високу економічну та іншу цінність. Сенс банківської таємниці у тому, щоб ці відомості не стали широко відомими. У нерозголошенні професійної таємниці зацікавлений передусім клієнт, адже він за специфікою банківських послуг надає банкірові інформацію, від якої часто залежить його власна економічна безпека. Слід підкреслити, що самі банки у певних випадках теж можуть виступати як клієнти інших банків, оскільки мають свої власні рахунки.

На підставі сказаного можна зробити висновок, що банківська таємниця — це зобов’язання банку (фінансово-кредитної установи) зберігати таємницю за операціями своїх клієнтів.

Питання конфіденційності взаємовідносин банків та їхніх клієнтів не є лише питанням їх двосторонніх відносин. Головна роль у регулюванні цих правовідносин належить насамперед державі, оскільки лише вона в особі своїх уповноважених органів може встановлювати і підтримувати певний правовий порядок створення та передачі інформації, тим більше, коли йдеться про відомості, від яких залежить економічна безпека та стабільність країни. Отож цілком природно, що законодавством закріплено певні гарантії держави щодо збереження конфіденційної інформації.

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

У статті 32 Конституції України чітко зазначено: “Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.” Стосовно

² Олейник О.М. Основы банковского права. — М.: Юристъ, 1997. — С.219.

банківської таємниці слід звернути увагу на статтю 384 “Вклади громадян у кредитних установах” Цивільного кодексу України, згідно з якою держава гарантує таємницю вкладів, їх збереження і видачу за першою вимогою вкладника. Крім того, відповідно до статті 23 Закону України “Про господарські товариства” посадові особи цих товариств зобов’язані зберігати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію і несуть за її розголошення відповідальність, передбачену чинним законодавством України та установчими документами товариства.

Слід, однак, зазначити, що в законодавстві України немає окремого правового документа у сфері регулювання банківської таємниці. Крім окремих положень у різних законодавчих актах, існує лише одна спеціальна стаття із цього приводу, закріплена в Законі України “Про банки і банківську діяльність”, а саме стаття 52 “Банківська таємниця”. На підставі її положень можна виділити два основних аспекти банківської таємниці: її зміст та обмеження її дії.

Відповідно до зазначених положень змістом банківської таємниці є збереження та нерозголошення банками (їх службовцями) інформації щодо операцій, рахунків та вкладів своїх клієнтів і кореспондентів. Згідно зі статтею 1 Закону “Про банки і банківську діяльність” банківська система в Україні є дворівневою і складається з Національного банку України та комерційних банків. Тобто банківська таємниця поширюється і на центральний банк держави.

Стосовно обмеження банківської таємниці слід наголосити, що вона не існує в абсолютній та безумовній формі. Адже навіть через ділове листування клієнт уже розголошує певну інформацію, вказуючи свої банківські реквізити. До того ж, зобов’язання банкірів зберігати таємницю завжди відходили на другий план порівняно з дією інших інститутів (кримінальне слідство, судовий процес, спадкове право тощо). Слід зауважити, що порядок розголошення інформації стосовно фізичної особи відрізняється від того, який застосовують, коли йдеться про юридичну особу. Це безпосередньо пов’язано із захистом приватного життя окремої людини.

Згідно зі статтею 52 Закону України “Про банки і банківську діяльність” довідки щодо операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій видаються самим організаціям, органам державної податкової служби з питань оподаткування, органам Пенсійного фонду України з питань сплати страхових внесків, а також у випадках, передбачених законодавством, на письмову вимогу судам, органам прокуратури, служби безпеки,

внутрішніх справ, Антимонопольного комітету України, державної контрольно-ревізійної служби, арбітражному суду та аудиторським організаціям.

Водночас довідки щодо рахунків і вкладів громадян видаються, крім самих клієнтів та їхніх представників, також судам, органам прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ, податкової міліції у справах, що знаходяться в їх провадженні. Довідки щодо рахунків і вкладів у разі смерті їх власника видаються особам, вказаним банком власником рахунку і вкладу у заповідальному розпорядженні, державним нотаріальним конторам у справах спадщини, що знаходяться на розгляді, та іноземним консульським установам.

Тобто якщо стосовно юридичних осіб законодавством передбачено додаткові випадки надання інформації окремим правоохоронним та контролюючим органам, то щодо фізичних осіб перелік випадків розголошення банківської таємниці чітко визначено і він (згідно зі статтею 52 закону “Про банки і банківську діяльність”) не підлягає розширеному тлумаченню.

Слід, однак, сказати, що питання,

Банки надають інформацію, що є банківською таємницею, лише на конкретний запит податкових органів. Вимоги надавати її систематично суперечать чинному законодавству України

пов’язані з розкриттям банківської таємниці, на практиці вирішувати буває досить складно. Так, відповідно до Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” (стаття 12) спеціальні підрозділи з питань боротьби з організованою злочинністю за письмовою вимогою їх керівників мають право одержувати від банків, а також кредитних, митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форм власності) інформацію та документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні й зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб. Водночас необхідно зупинитися на колізіях положень цього закону та Закону “Про банки і банківську діяльність” у сфері отримання інформації про ті чи інші дії фізичних осіб. Протириччя полягають у тому, що згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” така інформація надається лише у разі наявності у провадженні правоохоронних органів конкретних справ, а згідно із Законом України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” ніякі обмеження для отримання інформації не встановлені. Тобто

існує певна колізія правових норм. Враховуючи, що для банків спеціальним законом є Закон “Про банки і банківську діяльність” і що питання банківської таємниці окремо чітко регулюються лише цим законом, можна зробити висновок щодо пріоритетності саме його положень перед положеннями інших законів у сфері збереження банківської таємниці.

Подібні колізії правових норм перешкоджають реалізації положень і деяких інших законів. Проте у будь-якому випадку, зіткнувшись із проблемою розголошення інформації, що становить банківську таємницю, слід виходити із пріоритетності норм Закону України “Про банки і банківську діяльність”.

Варто також окремо зупинитися на порядку отримання такої інформації органами податкової служби. Це питання, крім статті 52 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, регулює також податкове законодавство. Так, згідно з пунктом 2 статті 11 Закону “Про державну податкову службу в Україні” її органи мають право безоплатно одержувати від організацій (до переліку входять Національний банк та його установи, комерційні банки, інші фінансово-кредитні установи) певну інформацію у порядку, визначеному законодавством.

Порядок отримання інформації та відповідні обов’язки банків щодо її надання визначено Законом України “Про систему оподаткування”. Відповідно до пункту 1 статті 12 цього закону банки та інші фінансово-кредитні установи на запит державних податкових органів повинні надавати відомості про наявність і рух коштів на розрахункових та інших рахунках платників податків — клієнтів цих установ.

Наголосимо, що банки зобов’язані надавати конфіденційну інформацію лише на конкретний запит податкових органів — будь-які вимоги щодо систематичного інформування суперечать чинному законодавству України.

Питання банківської таємниці та її меж стосується і функціонування в Україні анонімних валютних рахунків, правовий режим яких передбачає відсутність повної інформації про власника рахунку навіть у банку. Ці рахунки з’явилися в нашій країні після виходу Указу Президента України від 1 серпня 1995 року № 679/95 “Про відкриття анонімних валютних рахунків фізичних осіб (резидентів і нерезидентів)” та постанови Правління НБУ від 16.08.1995 року № 205, якою затверджено “Порядок відкриття та функціонування анонімних валютних рахунків фізичних осіб (резидентів і нерезидентів)”.

Звісно, цілковита відсутність інформації про клієнтів банків відкриває шлях

для зловживань у фінансовій сфері та легалізації кримінальних доходів, а тому міжнародна спільнота такої практики не схвалює. Зазначені питання знайшли відображення і в міжнародному праві, про що свідчить укладення багатосторонніх договорів у сфері банківського нагляду та боротьби з “відмиванням брудних грошей”. Україна теж бере у них участь. Так, на підставі Закону України від 17 грудня 1997 року № 738/97-ВР наша країна ратифікувала Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Оскільки ми взяли на себе певні міжнародні зобов'язання, постає питання про необхідність імплементації норм міжнародного права у вітчизняне законодавство. Як свідчить міжнародна практика, на зміну анонімним приходять, як правило, кодовані рахунки — правовий режим їх відкриття та функціонування дає змогу максимально враховувати інтереси їх власників щодо обмеження кола осіб, які мають доступ до приватної інформації у фінансовій сфері (ці рахунки обслуговують спеціально призначені службовці банку). Правоохоронні органи мають змогу ідентифікувати особу власника кодового рахунку, оскільки його ім'я банку відоме.

Зазначений підхід до функціонування анонімних рахунків вже набуває у нашій країні правового оформлення. Першим кроком у цьому напрямі є Указ Президента України від 21 липня 1998 року № 805/98 “Про деякі питання захисту банківської таємниці”, згідно з яким банкам заборонено відкривати анонімні валютні рахунки фізичним особам (резидентам і нерезидентам), а зраховувати нараховані відсотки за вже відкритими анонімними валютними рахунками фізичних осіб (резидентів і нерезидентів) банки мають право відповідно до строків, визначених умовами цих вкладів, але не довше, ніж до 1 липня 1999 року.

Повертаючись до суті питання, наголосимо, що банківська таємниця є водночас засобом захисту клієнта, охорони ділової таємниці. Вона сприяє зміцненню довіри до національної банківської системи, яка діє в умовах жорсткої міжнародної конкуренції. Останнім часом процес експансії в Україну іноземного банківського капіталу вийшов на новий етап розвитку. Відтак загострюється, а отже, вимагає детальної розробки процесуальних механізмів проблема законодавчого регулювання банківської таємниці.

На нашу думку, для вирішення цієї проблеми слід було б законодавчо закріпити на рівні закону норму, згідно з якою право на отримання третіми особами закритої банківської інформації було б можливим лише на підставі судового

рішення. Такий порядок розкриття банківської таємниці з одночасним встановленням кримінальної відповідальності за її розголошення запобігав би зловживанням при отриманні й використанні інформації про наявність і рух коштів та гарантував би захист прав і законних інтересів юридичних та фізичних осіб. Крім того, наявність відповідного судового рішення у зазначеній ситуації цілковито узгоджується з вимогами статті 124 Конституції України, згідно з якою правосуддя в Україні здійснюється тільки судами, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

ІНСТИТУТ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

З огляду на певні особливості нормативного регулювання інституту банківської таємниці в Україні корисно ознайомитися з досвідом інших держав, особливо тих, де правові системи будуються на принципах римського права.

Практично в усіх країнах відомості про рахунки та операції за ними є банківською таємницею. Це означає, що отримати їх можна, як правило, лише у

Вирішенню проблеми банківської таємниці сприяла б законодавчо закріплена норма, згідно з якою право на отримання третіми особами конфіденційної інформації має надавати лише суд

разі порушення кримінальної справи. У багатьох країнах розгляд цивільної справи не означає, що банк зобов'язаний надавати суду конфіденційну інформацію, за винятком хіба що тих випадків, коли він сам є однією зі сторін у справі.³

Законодавче закріплення поняття банківської таємниці та її регулювання у різних країнах має певні особливості.

Згідно із законом Швейцарії “Про банки й ощадні каси” до організацій, які зобов'язані зберігати банківську таємницю, належать: банки, приватні банкірські домів, ощадні каси, певні фінансові компанії. Оскільки закон поширюється на всі кредитні організації, які діють у країні, до цього переліку входять також іноземні філії та дочірні банки, розташовані у Швейцарії. Зауважимо, що зазначений закон зобов'язує відповідальних осіб зберігати банківську таємницю протягом усього життя, де б вони в подальшому не працювали.⁴

³ Олейник О.М. Основы банковского права. — М.: Юристъ, 1997. — С.235.

⁴ Бубнов И.Л., Беляев А.Е. Правовое регулирование банковской тайны // Информационно-аналитические материалы // Выпуск 4(17). Научно-исследовательский институт ЦБ РФ. — М., 1997. — С.26.

У Франції відповідно до статті 57 закону про банки професійну таємницю не можна приховувати від судових органів, які проводять кримінальне розслідування. Тобто службовці банку повинні давати свідчення обмеженому колу представників правоохоронних органів, причому, дізнання проводиться за спеціальним дорученням судового слідчого. За законом, кредитні установи повинні надавати податковій службі Франції конкретну конфіденційну інформацію. Згідно з положеннями Книги податкових процедур фіскальні агенти, здійснюючи податковий контроль, можуть отримувати довідки з торговельних книг, прибуткових та інших документів (у тому числі службових) кредитної установи. Право отримувати конфіденційну банківську інформацію мають також митні органи, які на підставі статті 65-1 Митного кодексу можуть не лише вимагати від кредитних установ відповідних довідок, а й вживати певних заходів щодо накладення арешту.⁵

Останнім часом у всіх європейських країнах активно приймають закони, спрямовані на боротьбу з “відмиванням” капіталів. Як було вже зазначено, це пов'язано з удосконаленням правового регулювання цих питань на міжнародному рівні. У зв'язку із цим основним зобов'язанням кредитних установ та інших фінансових посередників є встановлення особи своїх клієнтів та третіх осіб, на користь яких вони мають намір діяти. Крім того, кредитні установи повинні повідомляти спеціальні адміністративні органи про суми, стосовно яких існує підозра щодо проведення розрахунків, пов'язаних зі злочинною діяльністю. Тобто професійна таємниця банків має обмеження і у разі проведення банком сумнівної операції без повідомлення про це компетентних органів банк та його службовці можуть бути притягнуті до відповідальності.

Варто також зазначити, що законодавствами багатьох іноземних країн передбачається не лише зобов'язання щодо збереження банківської таємниці, а й застосування певних санкцій (від накладення досить високих грошових штрафів до позбавлення волі) за порушення порядку використання таємної інформації. Цей факт — ще одне свідчення того, що у світі дуже обережно працюють із конфіденційною інформацією, поважаючи право її господаря на свою таємницю. □

⁵ Кристиан Гавальда, Жан Стюфле. Банковское право. Учреждения-Счета-Операции-Услуги. М.: Финстатинформ, 1996. — С.105.

Нотатки з приводу /

Закон “Про Національний банк України”: здобутки і втрати

Василь
Пасічник

Заступник директора
юридичного департаменту НБУ

Нарешті кількарічна епопея навколо законопроекту “Про Національний банк України” завершилася. Пригасили нескінченні дискусії, змагання з риторики й патріотизму. 22 червня 1999 року Закон “Про Національний банк України” набув чинності.

Що ж нового вносить прийнятий закон у подальше життя НБУ, чи дає він центральному банку країни жадану незалежність? Пропонуємо читачам аналітичні нотатки із цього приводу Василя Пасічника.

Варто зауважити, що дата набуття законом чинності є глибоко символічною — війна за незалежність Національного банку спалахнула з новою силою одразу ж після такої історичної події у розвитку банківської системи України, як поява спеціального закону про статус центрального банку країни. І розпочав її сам Президент України, подавши до парламенту законопроект про внесення змін і доповнень до шойно підписаного ним закону.

Проте хотілося б відзначити цілий ряд позитивних норм, які запроваджуються Законом “Про Національний банк України”.

На жаль, в Україні, як і в інших країнах колишніх планових економік, центральний банк ще не посів належного йому місця, і хоч НБУ і надають елементів схожості із центробанками країн ринкової економіки, це ще не забезпечує такої ж повної влади над грошово-кредитною політикою. Закон “Про Національний банк України” дає можливість НБУ істотно наблизитися до тієї позиції, яку йому належить зайняти в економічному житті країни. Через урегулювання взаємовідносин із органами влади, шляхом окреслення функцій банку новий закон чітко визначає місце й роль НБУ в системі органів держави.

Насамперед слід звернути увагу на норми, які (за наявності необхідної волі керівних органів Національного банку) дають йому змогу зосередитися на виконанні своєї основної функції — забезпеченні стабільності національної грошової одиниці, вивільнитися із павутиння поточних урядових потреб.

Зокрема — і це дуже важливо — законом передбачено, що рішення Національного банку з питань грошово-кредитної політики є самодостатніми і не потребують затвердження жодним органом поза НБУ. Ні Верховна Рада України, ні інші органи влади тепер не мають повноважень щодо

затвердження грошово-кредитної політики. Статтями 9 та 24 встановлено, що основні її засади подаються на розгляд Верховній Раді України лише в порядку інформування. Захищаючи Національний банк від постійного тиску з боку уряду, який прагне вирішувати питання фінансування власних витрат за рахунок НБУ, закон забороняє йому надавати прямі кредити на фінансування витрат державного бюджету (стаття 54). Здійснювати операції із цінними паперами Національному банку дозволено лише на вторинному ринку (пункт 3 статті 42), що також виключає пряме кредитування уряду. Більше того, статтею 52 закону Національному банку надається право підтримувати еко-

Законом “Про Національний банк України” передбачено, що рішення НБУ з питань грошово-кредитної політики є самодостатніми і не потребують затвердження ніяким іншим органом

номічну політику Кабінету Міністрів України доти, доки вона не суперечить забезпеченню стабільності національної грошової одиниці.

Законом закладено основи економічної незалежності Національного банку. Відтепер встановлено (стаття 5), що кошторис доходів і витрат повинен забезпечувати можливість виконання Національним банком його функцій. У разі перевищення кошторисних доходів над витратами позитивна різниця вноситься до державного бюджету, а перевищення витрат над доходами покривається за рахунок державного бюджету наступного за звітним року. Знову ж такі — кошторис не потребує затвердження жодним органом поза Національним банком України.

Цим законом уперше законодавчо визначено засоби та методи грошово-кредитної політики, структуру та порядок управління золотовалютним резервом, ста-

тус грошової одиниці України та повноваження НБУ щодо організації її обігу; легалізовано нарешті існування в Національному банку озброєних формувань; розширено можливості щодо здійснення банківського нагляду; працівникам Національного банку надано статус державних службовців.

Як позитивний момент варто відзначити і те, що законом закладено правові основи для створення дворівневої системи управління центральним банком. За задумом авторів законопроекту про Національний банк, передбачена Конституцією України Рада Національного банку України мала стати органом, що сприятиме гармонізації відносин НБУ з органами державної влади, забезпечуючи оптимальні умови для його функціонування.

Проте у ході прийняття закону не все складалося якнайкраще. І це не дивно, оскільки, з одного боку, депутатському корпусу (надзвичайно строкатому за своїми політичними та особистими уподобаннями) явно не вистачило професіоналізму у цій справі, а з другого — Національний банк як безпосередньо зацікавлена структура не надав належного значення та не виявив необхідної цілеспрямованості й послідовності, аби до кінця відстояти свої інтереси.

У результаті нині чинний Закон “Про Національний банк України” містить кілька недостатньо відшліфованих норм та формулювань, які, враховуючи заполітизованість, відсутність достатнього рівня правосвідомості та брак макро-економічного мислення у значній частині тих осіб, котрі матимуть відношення до застосування зазначеного закону, можуть створювати умови для наступу на незалежність Національного банку у виконанні його функцій.

Зокрема ряд положень цього закону істотно обмежує конституційні прерогативи Національного банку України у проведенні грошово-кредитної політики і створює умови, за яких виконання конституційної функції щодо забезпечення стабільності національної грошової одиниці є проблематичним. Це в основному пов'язано з розширенням пов-

новажень Ради Національного банку порівняно з тими, які визначено Конституцією України.

Якщо зазначені положення Закону “Про Національний банк України” не будуть змінені, вони створюватимуть істотні проблеми у функціонуванні НБУ і можуть поставити під загрозу здійснення ряду стратегічних заходів зовнішньої політики України. Зокрема, йдеться про таке.

Законом “Про Національний банк України” значно розширено повноваження Ради Національного банку та надано їй невластиві функції:

- ◆ статтею 8 закону Раду Національного банку України визначено “вищим органом управління Національного банку”;

- ◆ статтею 5 їй надано право затверджувати положення про планування та облік доходів і видатків, а також формування фондів і резервів Національного банку;

- ◆ пунктом 12 статті 9 та пунктом 1 статті 15 Раді надано право затверджувати зовнішньоекономічні договори на суму, що перевищує статутний капітал Національного банку;

- ◆ відповідно до пункту 13 статті 9 вона визначає показники, що характеризують спроможність Національного банку відповідати за своїми зобов'язаннями.

Такі формулювання суперечать статті 100 Конституції України, якою встановлено єдину функцію цієї Ради — розробку основних засад грошово-кредитної політики та контроль за її проведенням.

Крім того, це суперечить і самій концепції закону, згідно з яким Рада НБУ має функціонувати на громадських засадах і її члени не повинні бути пов'язані з Національним банком України трудовими відносинами. Такий орган не може бути вищим органом управління, оскільки це суперечить самим принципам адміністративного права та діяльності у сфері управління.

Враховуючи, що законом не передбачається будь-яка відповідальність Ради НБУ за прийняті рішення та вчинені дії, а отже, такий підхід створює істотну загрозу загальнонаціональним інтересам та фінансовій стабільності держави, доцільно було б подати статтю 8 у редакції, близькій до прийнятої у першому читанні.

Пунктом 1 частини 1 статті 9 Закону України “Про Національний банк України” передбачено, що Рада Національного банку “вносить для інформування до 15 вересня на розгляд Верховної Ради України Основні засади грошово-кредитної політики”. Ця норма не узгоджується зі статтею 85 Конституції України, якою не передбачено жодних повноважень Верховної Ради України

щодо розгляду Основних засад грошово-кредитної політики. Крім того, це створює суперечності і в самому законі, оскільки у його статті 24 йдеться лише про інформування Верховної Ради України щодо напрямів грошово-кредитної політики.

Впадає в око і безпідставне розширення у статті 70 цього закону повноважень Рахункової палати, якій у супереч статті 25 Закону України “Про Рахункову палату” надається право здійснювати фінансову перевірку Національного банку щодо руху коштів державного бюджету України, аналізу виконання кошторису.

Згідно зі статтею 12 Закону “Про Національний банк України” Голова НБУ не є одночасно Головою Ради НБУ. Його роль зведена лише до рядового членства в Раді НБУ та головуван-

Чинний Закон “Про Національний банк України” містить кілька недостатньо відшліфованих норм та формулювань, які можуть створювати умови для наступу на незалежність Національного банку у виконанні його функцій

ня на засіданнях Правління НБУ. Це не узгоджується із пунктом 18 статті 85 Конституції України, який увібрав у себе світовий досвід і за яким Верховна Рада України призначає не Голову Правління НБУ, а Голову НБУ як вищу посадову особу центрального банку, гаранта стабільності, послідовності та цілеспрямованості у його діяльності, починаючи від формування грошово-кредитної політики і закінчуючи її впровадженням. У всіх без винятку країнах, де існує дворівнева система керівних органів центрального банку, його голова очолює й орган, який формує грошово-кредитну політику, і виконавчий орган. Тому підпорядкування Голови Національного банку Голові Ради Національного банку, який не є конституційною особою і, на відміну від Голови НБУ, призначається не Верховною Радою України за поданням Президента, а обирається членами Ради НБУ, суперечить Конституції України. Також втрачає сенс пункт 8 статті 19 цього закону, згідно з яким Голова НБУ одноосібно несе відповідальність за діяльність Національного банку.

У ході другого та третього читань до закону внесено істотні зміни в частині повноважень НБУ як органу, що здійснює регулювання банківської діяльності та банківський нагляд. Зокрема, вилучено норми щодо його переважного права на задоволення вимог, права на безспірне списання коштів із банківських рахунків,

права залучати судового виконавця для забезпечення виконання рішень із питань банківського нагляду. Це позбавлятиме НБУ достатніх можливостей виконувати одну з основних функцій, сформульованих статтею 7 цього закону, — забезпечувати стабільність банківської системи.

Крім того, зазначені вище моменти можуть ускладнити реалізацію зовнішньополітичних програм України та виконання її зобов'язань перед світовим співтовариством.

Зокрема, варто мати на увазі, що Україна стоїть на шляху інтеграції з об'єднаною Європою, яка є взірцем розуміння місця і ролі центрального банку у розвитку економіки та суспільства.

Стаття 107 укладеної 1992 року Маастрихтської угоди Європейського співтовариства, стаття 7 статуту Європейського центрального банку і системи центральних банків Європи чітко визначили необхідність законодавчого закріплення державами-учасницями незалежності центральних банків у питаннях грошово-кредитної політики.

Усі європейські країни, враховуючи життєву необхідність інтеграційних процесів, гармонізують своє законодавство із законодавством ЄС. Лише протягом останнього часу ряд країн — Португалія, Польща, Болгарія, Франція, Румунія та інші — вніс поправки до своїх законів про центральні банки, закріпивши їх незалежність відповідно до вимог документів Європейського співтовариства. Навіть Іспанія, центральний банк якої донедавна вважався недостатньо незалежним, у 1998 році внесла необхідні поправки до закону “Про автономію Банку Іспанії”. Лейбористський уряд Великобританії, де Банк Англії понад 50 років був підпорядкований Казначейству, 1997 року також прийняв рішення про надання незалежності центральному банку.

Позбавлення Національного банку права визначати грошово-кредитну політику може зачинити для України двері до Європейського співтовариства, оскільки це суперечить його основоположним принципам, і матиме істотний негативний вплив на подальшу співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями.

Це також не узгоджується із внутрішніми нормативно-правовими документами України з питань зовнішньої політики, зокрема з Основними напрямками зовнішньої політики України, затвердженими постановою Верховної Ради України № 3360-ХІІ від 2 липня 1993 року, Стратегією інтеграції України до Європейського союзу, затвердженою Указом Президента України № 615 від 11 червня 1998 року, Угодою про партнер-

ство та співробітництво, укладеною між Україною та ЄС.

Тому, на нашу думку, законопроект “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про Національний банк України”, поданий Президентом України на розгляд Верховної Ради України та визначений до розгляду як невідкладний, є дуже доречним у більшості своїх положень.

Які ж пропозиції вніс Президент України?

Передусім він пропонує привести у відповідність із Конституцією України повноваження Ради Національного банку України. Оскільки Конституція передбачає єдину функцію цього органу Національного банку — визначення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням, то Президентом України запропоновано внести поправки до всіх статей, де повноваження Ради НБУ безпідставно розширено. Зокрема, внесено пропозицію щодо позбавлення Ради НБУ права відкладального вето.

Статтю 8 Закону пропонується викласти в новій редакції, згідно з якою і Рада, і Правління є керівними органами Національного банку, відносини підпорядкованості між ними виключаються.

Згідно зі статтею 100 Конституції України Рада НБУ є складовою структури Національного банку України і не може підміняти собою керівні органи НБУ та створювати двовладдя в управлінні ним.

Враховуючи, що законопроектом не передбачається жодна відповідальність Ради НБУ за прийняті рішення та вчинені дії, такий орган не може бути вищим органом управління, оскільки широким повноваженням не протиставлено адекватну відповідальність.

У статті 9 також пропонується цілий ряд змін. Зокрема, серед інших коректив щодо повноважень Ради НБУ слід виділити важливу норму, згідно з якою Основні засади грошово-кредитної політики надсилаються Верховній Раді України лише для інформування, а не для розгляду. Така пропозиція цілком узгоджується зі статтями 85 та 99 Конституції України, якими чітко визначено як повноваження Верховної Ради України, так і повноваження Ради НБУ. Розгляд Верховною Радою України Основних засад грошово-кредитної політики позбавлений сенсу, оскільки повноважень щодо прийняття рішень за результатами такого розгляду вона не має. Більше того — таким чином на Верховну Раду України покладається відповідальність за правильність визначеної грошово-кредитної політики та наслідки її виконання; з Національного ж банку в разі не-

ухильного дотримання ним директив Верховної Ради ця відповідальність знімається.

Законопроектом визначено також, що Голова НБУ є одночасно й Головою Ради НБУ за посадою. Рада НБУ має складатися із 14 членів (по 7 призначається Президентом і Верховною Радою України) і Голови Національного банку України, який є 15-м членом Ради і одночасно її Головою. Запропоновано також деякі інші зміни, які, на нашу думку, вдосконалюють закон.

Запропоновано також доповнити закон статтею 73, яка називається “Переважне та безумовне право”. Цю статтю було вилучено під час третього читання законопроекту “Про Національний банк України”. Проте є нагальна необхідність її введення до закону. Сформульоване у статті переважне право НБУ обумовлене низкою об’єктивних обставин.

1. Це право ґрунтується на тому, що:

- ◆ НБУ здійснює державну функцію банківського регулювання та нагляду;
- ◆ капітал НБУ є загальнодержавною власністю і перевищення доходів над видатками перераховується до державного бюджету України;

Вилучення із Закону “Про Національний банк України” положення про заборону НБУ надавати прямі кредити уряду на фінансування дефіциту державного бюджету може призвести до розкручування спустошливої інфляції на зразок 1992—1993 років

◆ безспірне списання підвищує оперативність та ефективність реагування НБУ при виконанні функцій банківського нагляду та регулюванні грошової маси.

Слід зауважити, що таке право НБУ стосується лише випадків здійснення ним адміністративних функцій як регулятивного органу і не поширюється на цивільно-правові відносини, де Національний банк виступає рівноправним партнером і несе відповідальність та має права, однакові з іншими учасниками правовідносин.

2. Рішення НБУ щодо застосування заходів впливу повинні мати силу виконавчого документа, оскільки це даватиме право Національному банку як органу, що виконує функції держави щодо банківського регулювання і нагляду, залучати судового виконавця та застосовувати вплив необхідної інтенсивності у разі опору суб’єктів нагляду.

Особливо це актуально при вико-

нанні рішення щодо призначення тимчасової адміністрації та при ліквідації банків. Відомі непоодинокі випадки, коли представників банківського нагляду, членів ліквідаційних комісій не допускають до виконання їхніх обов’язків, а в цей час знищують документи, приховують кошти, внаслідок чого потерпають вкладники банків.

Зазначені норми законопроекту не є винаходом НБУ — аналогічні норми успішно функціонують в інших країнах, зокрема у Молдові.

Проте деякі пропозиції, сформульовані у законопроекті, внесені Президентом, не повною мірою збігаються із завданнями Національного банку щодо забезпечення стабільності грошової одиниці України, оскільки зобов’язують Національний банк здійснювати пряме фінансування витрат Кабінету Міністрів України. Варто звернути увагу на такі пропозиції: стаття 25 закону має бути доповнена пунктом 7, згідно з яким засоби та методи грошово-кредитної політики доповнюються ще одним інструментом — операціями НБУ з казначейськими зобов’язаннями. Новела статті 25 щодо казначейських зобов’язань розвивається у статті 29, яку пропонується доповнити другим реченням, де йдеться про те, що Національний банк може здійснювати операції з казначейськими зобов’язаннями і на первинному ринку; ця ідея знаходить продовження і в наступних змінах, згідно з якими вилучається стаття 54, якою забороняється НБУ надавати прямі кредити на фінансування дефіциту державного бюджету.

Зрозуміло, що в нинішніх економічних умовах заборона НБУ надавати такі кредити уряду створить певні труднощі в діяльності Кабінету Міністрів. Проте продовження існуючої практики, на нашу думку, не сприятиме виходу зі скрутного економічного становища і не стимулюватиме уряд до пошуку раціонального управління державними фінансами. Крім того, загальновідомо, що пряме фінансування урядових потреб є одним із найголовніших чинників розкручування інфляційних процесів. Згадаймо хоча б гіперінфляцію 1992—93 років, коли друкарський верстат забезпечував уряд грішми, так би мовити, “за потребами”.

Сподіваємось, що Верховна Рада України зможе виправити недоліки цього закону і Національний банк України та банківська система матимуть належні законодавчі умови для успішного функціонування та розвитку. □

Автор публікації досліджує особливо актуальну в сучасних умовах проблему визначення оптимального рівня відсоткової ставки, яка б враховувала інтереси і підприємств-позичальників, і банків-кредиторів

Михайло Азаров

Начальник Одеського обласного управління Національного банку України

Проблеми кредитування у сучасних умовах та формування процентних ставок за кредитами на регіональному рівні

Минулий рік для економіки Одеської області, як і для країни в цілому, був досить непростим. Хоча обсяги промислового виробництва в регіоні зростали, дедалі погіршувався фінансовий стан підприємств, збільшувалася заборгованість за розрахунками між ними та перед бюджетом.

Хоча приріст виробництва за 1998 рік і сягнув 27.4%, його було досягнуто в основному за рахунок підприємств нафтопереробного комплексу. А більшість галузей економіки переживала спад. Від загального обсягу виробленої продукції (1763 млн. грн.) реалізовано 85%, при цьому п'яту частину — на бартерних умовах.

Прибуток суб'єктів господарювання області порівняно з 1997 роком скоротився торік більш як удвічі. Збитки, навпаки, зросли на 29.4%. Протягом минулого року збитково працювали 53.7% підприємств.

Наведені дані зосереджують увагу на тих негативних явищах, які гальмують розвиток кредитних відносин.

За станом на 01.01.1999 року кредитний портфель області становив 281.1 млн. грн. Якщо за рік залишки заборгованості зросли на 14.9%, то в останньому кварталі минулого року вже спостерігався спад — на 12.1%. Протягом 1998 року укладено 5248 кредитних угод, 3338 із них — із суб'єктами господарювання.

У загальній сумі позичкової заборгованості 39% належить самостійним комерційним банкам, частка яких за рік зросла на 9 процентних пунктів.

Найбільшу питому вагу мають кредити, надані підприємствам колективної форми власності — 86.3%; державним організаціям надано 7.8%, приватним підприємствам — 5.9% позик.

Таке становище у сфері кредитуван-

ня є наслідком не найліпшого стану справ у промисловості. За даними обласного статистичного управління, на підприємствах із колективною формою власності вироблено 74.4% продукції від загального обсягу, на державних —

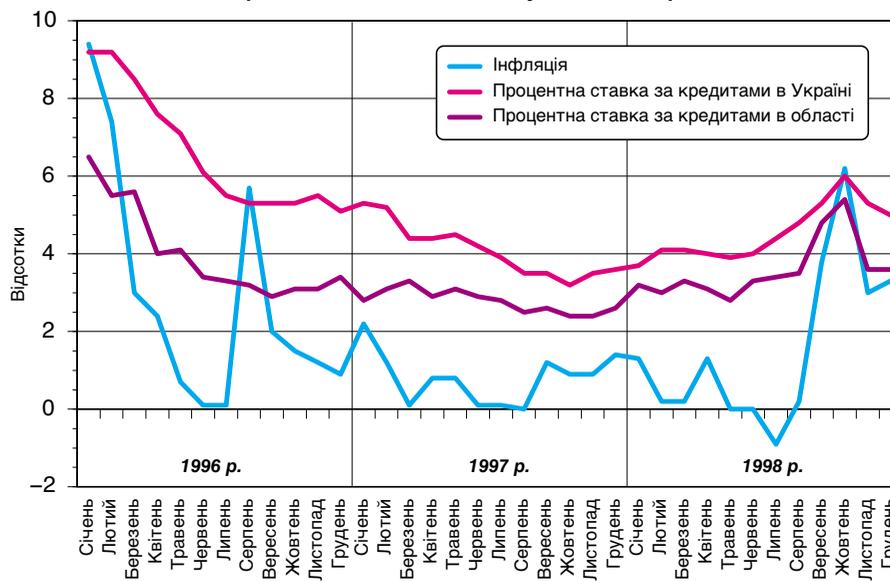
У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема визначення оптимального рівня відсоткової ставки, прийнятної як для підприємств-позичальників, так і для банків-кредиторів

25.6%. Найбільше кредитів традиційно беруть такі галузі економіки, як торгівля й сфера харчування, — 51.3%, на промисловість припадає 20.3%, а на сільське господарство — лише 3.7%.

Вибираючи об'єкти кредитування, банки враховують насамперед існування ризику неповернення коштів. Невисоку питому вагу кредитних вкладень у пріоритетні галузі економіки можна пояснити тим, що кожен третій кредит промислового підприємству і кожен другий сільськогосподарському не повертаються у встановлені строки. Саме на ці сектори економіки припадає найбільша кількість збиткових підприємств Одещини — відповідно 51 та 82%.

Складне економічне становище позначається і на якісній структурі кредитних вкладень. За станом на 01.01.1999 року вона мала такий вигляд: 46.4% — короткострокових, 26% — прострочених та безнадійних щодо повернення, 19.2% — довгострокових, 8.4% — пролонгова-

Графік 1. Динаміка інфляції та процентних ставок за кредитами у національній грошовій одиниці в розрахунках за місяць в Україні та в Одеській області у 1996–1998 роках

них кредитів. Отже, на початок року третину позичкової заборгованості банків становили небезпечені кредити. Порівняно з відповідною датою минулого року питома вага проблемних позик, на жаль, зросла на 17.9 пункту. В абсолютному вираженні їх обсяг ще рік тому був у 2.4 раза меншим.

Це викликає неабияке занепокоєння, адже чинне законодавство, яке регулює відносини банків із суб'єктами господарювання в частині банкрутства, досить недосконале.

Утім, є у справі кредитування й обнадійливі позитивні тенденції. Так, за станом на 01.01.1999 року залишки довгострокових кредитів за рік зросли у 2.4 раза. Протягом минулого року, незважаючи на осінню кризу, щомісяця зростали залишки за депозитними зобов'язаннями. За станом на 01.01.1999 року вони досягли 389 млн. грн. Треба сказати, що випереджаючими темпами на тлі інших депозитних зобов'язань зростали кошти фізичних осіб — на 41% за рік.

Однією з примітних особливостей кредитної діяльності банків одеського регіону є, на наш погляд, досить зважена та розумна процентна політика. Зупинимося на ній окремо, бо сьогодні навколо рівня процентної ставки за кредитами комерційних банків точиться багато розмов.

Статистичні дані банківської системи області свідчать: за підсумками 1998 року плата за кредити в національній валюті становила 41.5%, що на 13 процентних пунктів менше від загальноукраїнського показника. У 1996 та 1997 роках різниця за процентними ставками на користь області становила відповідно 29.1 та 15.4 процентного пункту (див. графік 2).

Залежно від статусу банку найдешевше кредитували установи структурних банків — під 32.8% річних та банки —

юридичні особи — під 44%. Значно вищі ставки за кредитами встановили філії банків нової формації — 57.8%.

Позики, надані будівництву, виявилися найдорожчими порівняно з іншими галузями економіки, найдешевші позики отримувала промисловість. Державним підприємствам кошти надавалися під 26.8%, недержавним — під 44.2%.

За строками кредитування найнижчою була процентна ставка за кредитами на строк від 32 до 92 днів — 34.3%, найвищою — на строк до 31 дня — 51.6%.

Плата за кредити в іноземній валюті встановилася на рівні 24.7% річних.

Середньозважена плата за депозитами торік дорівнювала 20%. Таку ж встановили самостійні банки. Установи структурних банків залучали кошти під 17.6%, філії банків нової формації — під 27.9%. За строкові депозити —

Банки повинні забезпечувати такий рівень доходів, за якого власникам буде вигідніше віддавати свої заощадження в банк, а не шукати інших сфер вкладання

основний ресурс для кредитування — сплачувалося 39%, кошти фізичних осіб залучалися під 41.1% річних. За кошти до запитання банки сплачували 5% річних. Найдорожчими (43.9%) були депозити, залучені на термін понад 365 днів.

Проблема визначення оптимального рівня відсоткової ставки, яка б враховувала інтереси і підприємств-позичальників, і банків-кредиторів, набуває у сучасних умовах особливої актуальності. Промисловці та підприємці, члени уряду наполягають на запровадженні такої плати за користування кредитом, яка б наближалася до встановленого рівня інфляції. Банкіри ж стверджують, що

зробити це зважає існуюча загальна структура ресурсів.

Отак уже досить тривалий час шукають “золотої середини” у визначенні процентної ставки за кредитами. З одного боку, вона має сприяти ефективному функціонуванню виробництва, а з другого — забезпечити банкам такий рівень процентної маржі, який компенсував би їхні затрати, пов'язані з наданням кредитів.

На формування величини процентної ставки за кредитами впливає багато факторів. Розглянемо найсуттєвіші з них.

1. Існуючий рівень інфляції (див. графік 1).

2. Розмір облікової ставки Національного банку України, який є орієнтиром для всіх банків (див. графік 2), тим більше, що нерідко джерелом кредитування є ресурси НБУ.

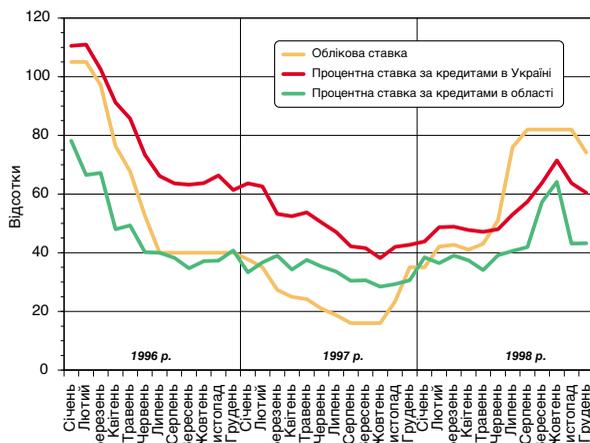
3. Вартість залучених ресурсів, яка встановлюється на такому рівні, щоб забезпечувати приплив коштів у банківську систему. У зв'язку з тим, що строкові депозити є основним джерелом кредитування, плата за них не може бути нижчою від існуючого рівня інфляції. Навряд щоб хтось приніс гроші в банк під 15%, очікуючи 20% інфляції.

4. Обов'язкове резервування коштів на коррахунку, яке зменшує обсяги коштів, залучених на видачу кредитів.

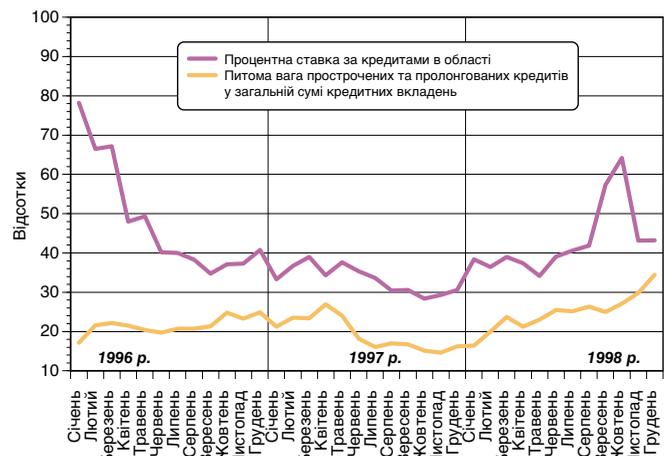
5. Наявність у банках проблемних (непрацюючих) позик, за якими не сплачуються відсотки. При цьому банки продовжують розраховуватися із вкладниками за придбані ресурси незалежно від того, в які активи ці ресурси були спрямовані (див. графік 3).

6. Створення резервів за кредитними ризиками залежно від якості кредитного портфеля, що призводить до зростання валових витрат банку.

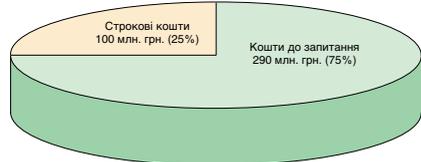
Графік 2. Динаміка облікової ставки НБУ, процентних ставок за кредитами у національній грошовій одиниці в Україні та в Одеській області у 1996–1998 роках

Графік 3. Залежність ставки за кредитами в Одеській області від якості кредитного портфеля протягом 1996–1998 років

Графік 4. Залишки за депозитами, залученими банківськими установами Одеської області у 1998 році залежно від строків

7. Внески до Фонду страхування вкладів фізичних осіб.

8. Банківські витрати, пов'язані з організацією роботи стосовно залучення депозитів, надання кредитів, що впливає на собівартість процентної ставки.

9. Сплата податків із прибутку, отриманого шляхом проведення кредитних операцій.

Дослідимо, як же формувалися торік процентні ставки за кредитами, наданими банківськими установами Одещини. Використовуючи дані річного балансу банківської системи регіону, зробимо спрощений розрахунок процентної ставки за кредитами. Умовно припустимо, що тільки залучені кошти, незалежно від того, строкові вони чи до запитання, спрямовувалися на кредитування, хоча досить серйозний вплив на встановлення процентної ставки за кредитами чинить ризик незбалансованої ліквідності. Так, в одеському регіоні 75% від загальної суми депозитів — це кошти до запитання (див. графік 4). Оскільки платежі непередбачувані й надто мобільні, брати їх за базу кредитування досить ризиковано. Тому банки мусять досить часто звертатися на міжбанківський ринок.

Розрахуємо середньозважену процентну ставку за депозитами незалежно від виду валюти:

$$(494.8 \times 0.2 + 213.7 \times 0.09 + 3 \times 0.083) / 711.4 \times 100\% = 16.7\%, \text{ де:}$$

- ♦ 494.8 млн. грн. — обсяг депозитів, залучених у національній валюті;
- ♦ 20% — процентна ставка за депозитами у національній валюті;
- ♦ 213.7 млн. грн. — обсяг депозитів, залучених у вільно конвертованій валюті;
- ♦ 9% — процентна ставка за депозитами у вільно конвертованій валюті;
- ♦ 3 млн. грн. — обсяг депозитів, залучених у неконвертованій валюті;
- ♦ 8.3% — процентна ставка за депозитами у неконвертованій валюті.

Середньозважена процентна ставка за кредитами незалежно від виду валюти дорівнює:

$$(347.9 \times 0.415 + 108.5 \times 0.247 + 0.9 \times$$

- $\times 0.366) / 457.3 \times 100\% = 37.5\%, \text{ де:}$
- ♦ 347.9 млн. грн. — обсяг наданих кредитів у національній валюті;
- ♦ 41.5% — процентна ставка за кредитами у національній валюті;
- ♦ 108.5 млн. грн. — обсяг наданих кредитів у вільно конвертованій валюті;
- ♦ 24.7% — процентна ставка за кредитами у вільно конвертованій валюті;
- ♦ 0.9 млн. грн. — обсяг кредитів, наданих у неконвертованій валюті;
- ♦ 36.6% — процентна ставка за кредитами, наданими у неконвертованій валюті.

Процентна маржа від кредитної та депозитної ставки становить 20.8 процентного пункту (37.5%–16.7%) і, на перший погляд, здається занадто високою.

Розглянемо, які ж витрати несуть банки, займаючись кредитною діяльністю.

1) 43.1 млн. грн. — витрати за розрахунками із вкладниками за залучені кошти згідно з даними балансу на 01.01.1999 року.

2) $389.3 \times 0.165 = 64.2$ млн. грн. — обов'язкове резервування на коррахунку, де:

389.3 млн. грн. — залишки за депозитами незалежно від виду валюти за станом на 01.01.1999 року;

16.5% — середньозважена норма резервування за 1998 рік.

3) $389.3 - 64.2 = 325.1$ млн. грн., які можна було б спрямувати на проведення активних операцій.

4) $(281.1 : 325.1) \times 100\% = 86.5\%$ від загальної суми депозитів спрямовано на кредитування;

281.1 млн. грн. — залишки за кредитами незалежно від виду валюти за станом на 01.01.1999 року.

5) Загальні витрати за кредитними операціями $(43.1 \times 0.865) + 21.1 + 0.1 + 18.7 = 77.2$ млн. грн.

а) $43.1 \times 0.865 = 37.3$ млн. грн. — витрати за розрахунками зі вкладниками, які повинні покриватися за рахунок кредитування, оскільки 86.5% від усіх депозитних залишків спрямовано на

видачу кредитів;

б) 21.1 млн. грн. — відрахування у резерви по кредитних ризиках за балансовими даними;

в) 0.1 млн. грн. — комісійні витрати на кредитування (балансові дані);

г) 18.7 млн. грн. = $73 \times 0.2 + 12.3 \times 0.33$ — інші витрати за кредитними операціями;

♦ 73 млн. грн. — інші небанківські операційні витрати, в тому числі:

33.1 млн. грн. — витрати на утримання персоналу;

6.9 млн. грн. — сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток;

12.2 млн. грн. — витрати на утримання основних засобів та нематеріальних активів;

10.6 млн. грн. — інші експлуатаційні та господарські витрати;

5.3 млн. грн. — витрати на телекомунікації;

3.4 млн. грн. — супутні небанківські операційні витрати;

1.5 млн. грн. — інші небанківські операційні витрати;

♦ 0.2 — питома вага інших небанківських операційних витрат, яка, за результатами опитування банківських установ, покривається за рахунок кредитної діяльності;

♦ 12.3 млн. грн. — податок на прибуток;

♦ 0.33 — питома вага податку на прибуток, яка має покриватися за рахунок кредитної діяльності, визначена за балансовими даними як співвідношення доходів, отриманих від кредитної діяльності, до загальної суми доходів:

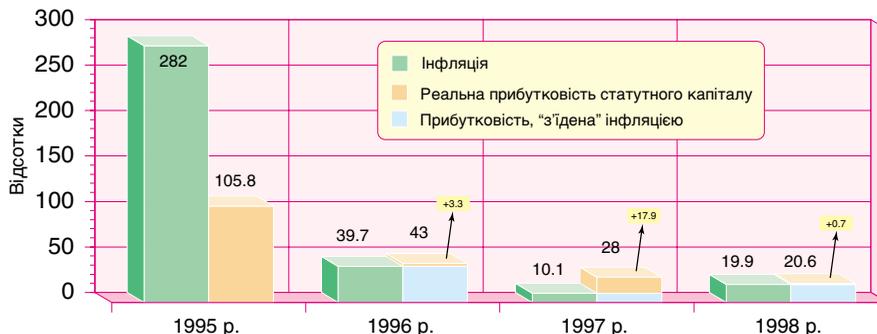
$$76.1 : 228.1 = 0.33.$$

б) 45.6 млн. $(5.1 + 34.5 + 6)$ — кредити, які не працюють і за якими не сплачуються відсотки:

а) 5.1 млн. грн. — безнадійні щодо повернення кредити, за якими не нараховуються та не сплачуються відсотки;

б) 69 млн. грн. — прострочені кредити, з яких, за опитуванням банків, 50%, або 34.5 млн. грн., не повернуться та за якими не сплачуватимуться відсотки;

Графік 5. Інфляція та прибутковість статутного капіталу банків Одеської області в 1996–1998 роках

в) 24 млн. грн. — пролонговані кредити, з яких, за опитуванням банків, 25%, або 6 млн. грн., не повернуться та за якими не сплачуватимуться відсотки.

7) $281.1 - 45.6 = 235.5$ млн. грн. — працюючі кредити.

8) Розрахуємо собівартість кредитних ресурсів: $(77.2 : 235.5) \times 100\% = 32.8\%$.

9) $37.5\% - 32.8\% = 4.7$ процентного пункту, що й формує чистий прибуток від кредитної діяльності. В абсолютному вираженні він становить 11 млн. грн. (235.5×0.047), або 40% від загального прибутку банківських установ області.

Якщо розрахувати чистий прибуток, отриманий банками на 1 грн. кредитних вкладень, матимемо 3.9 коп. ($11 : 281.1$). Отже, не можна стверджувати, що ставка за кредитними ресурсами в області досить висока і руйнує еко-

номіку регіону.

Щоб виразно уявити тенденцію у кредитній сфері регіону, аналогічно було розраховано процентну ставку за січень — квітень 1999 року. З'ясувалося, що чистий прибуток від кредитної діяльності за працюючими позиками (за прогнозами на 1999 рік) становить 5 процентних пунктів:

$$41.8\% - 36.8\% = 5, \text{ де:}$$

41.8% — середньозважена процентна ставка за кредитами незалежно від виду валют;

36.5% — собівартість кредитних ресурсів.

Чистий прибуток від 1 грн. усіх кредитних вкладень може за підсумками року досягти 4.1 копійки.

Не слід забувати, що банки як ак-

ціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю у своїй діяльності повинні забезпечувати такий рівень доходів, за якого власникам буде вигідніше приносити свої заощадження в банк, ніж шукати інших сфер вкладання.

За період із 1995 по 1998 рік прибутковість акціонерного капіталу банків області становила відповідно 105.8%, 43, 28, 20.6% при інфляції 282%, 39.7, 10.1, 19.9% відповідно (див. графік 5).

Таким чином можна констатувати, що розмір процентної ставки наближається до оптимального рівня, оскільки дає змогу окупити витрати, пов'язані із залученням ресурсів та обслуговуванням кредитного процесу, а також забезпечити мінімально припустимий рівень прибутку акціонерам і вкладникам. □

Процентна політика /

Шляхи зниження відсоткових ставок за банківськими кредитами в Україні

Прикметною рисою сучасного економічного стану в Україні є незначні за обсягом і термінами кредитні вкладення в "реальну" економіку держави, які до того ж надто дорогі, бо надаються за високими кредитними ставками. Автор аналізує причини цього явища, ділиться міркуваннями стосовно шляхів зниження кредитних ставок, яке сприяло б і збільшенню обсягів кредитування. Висловлені у статті пропозиції мають рекомендаційний характер.

Олександр Чайка

Заступник директора департаменту монетарної політики — начальник управління регулювання ліквідністю банківської системи НБУ

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Часові рамки цього аналізу (1994—1999 рр.) обумовлені тим, що лише на початку 1994 року в Україні з'явилися підстави говорити про позитивні відсоткові ставки за кредитами, які забезпечують реальну вартість грошей.

Динаміку показників процентних кредитних ставок за період із 1994 по 1999 рр. в Україні, у деяких країнах із розвинутою ринковою економікою та в окремих державах, які тільки стали на

шлях ринкових перетворень, показано на графіку 1.

Показники, відображені на зазначеному графіку, свідчать, що нарікання на дуже високу ціну кредитних грошей в Україні справедливі. Ця ціна буде високою, якщо навіть скоригувати розмір відсоткових ставок за банківськими кредитами на рівень інфляції, тобто якщо взяти їх значення у реальному вимірі (див. графік 2).

Аналізуючи показники, відображені на графіку 2, слід мати на увазі таке: від'ємне значення відсоткових ставок за банківськими кредитами, скоригованих на річний приріст інфляції у 1994—1995 рр., ще не означає, що кредитування у цей період було для банків збитковим. Просто у ці роки інтенсивність інфляції з місяця в місяць коливалася, і банки надавали кредити на дуже короткі терміни, завдяки чому у більшості випадків забезпечувалося позитивне значення відсоткової кредитної ставки.

Здебільшого українські суб'єкти гос-

подарювання не можуть дозволити собі скористатися банківськими кредитами через високу ціну на позичковий капітал. Адже рівень рентабельності виробництва в Україні у минулому році становив лише 5.1%, а діяльність значної частини підприємств узагалі була збиткова. Так, частка працюючих зі збитками підприємств у сільському господарстві досягла 70%, на транспорті — 59%, у галузі матеріально-технічного постачання і збуту — 57.1%.²

Значна частина суб'єктів господарювання України не має змоги користуватися банківськими кредитами, і це гальмує економічне зростання, на основі якого можна було б поступово підвищити рівень життя населення України. Крім того, обмежений доступ більшості суб'єктів господарювання до банківських кредитів (через високу їх ціну) є порушенням принципу рівності (передусім — рівних можливостей) у сус-

¹ Термін "реальна" економіка автор статті подає в лапках, оскільки вважає, що значна частина суб'єктів господарювання, які нині функціонують в українській промисловості, сільському господарстві, будівництві та інших галузях, є представниками не реальної, а віртуальної (фіктивної) економіки, тобто такої, яка не створює, а, швидше, знищує власність. Докази цьому — предмет окремого дослідження. Див. на цю тему: Лисицький В. Економіка фіктивної вартості // Вісник НБУ. — 1999. — № 3. — С. 3—6; Лисицький В. Реальність фіктивної вартості // Вісник НБУ. — 1999. — № 6. — С. 3—9.

² "День". — 1999. — 6 липня.

пільстві. Така рівність, на наш погляд, є обов'язковою передумовою існування держав як із розвинутою ринковою економікою, так і тих, що лише її розбудовують.

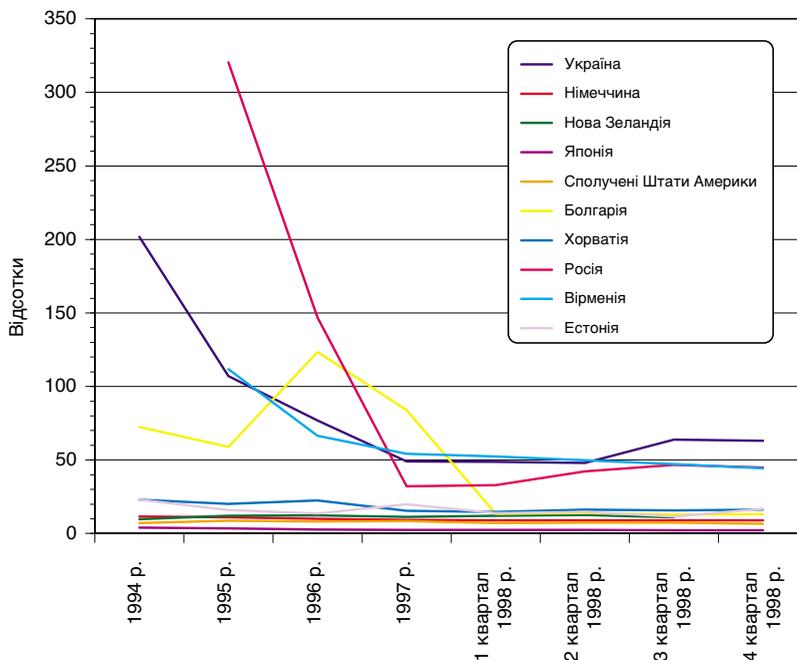
ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ВИСОКИХ КРЕДИТНИХ СТАВОК

Гроші — це специфічний товар. Адже вони є загальним еквівалентом. Однак у ринковій економіці ціна на гроші (в тому числі на позичковий капітал), як і ціна на будь-який інший вид товару, формується навколо його собівартості і в підсумку залежить від попиту та пропозиції. Якщо пропозиція перевищує попит — товар знецінюється, а якщо навпаки — дорожчає.

Важливо, на нашу думку, розуміти й те, що на ціну кредитних коштів, які є лише частиною загального обсягу грошової маси, впливають ті ж чинники, що й на ціну грошей у цілому. Адже залучені банками кошти, з яких формуються кредитні ресурси, можуть бути не лише цими ресурсами.

Активні операції банків, тобто операції з розміщення та вкладення власних і залучених банками грошових коштів, — це операції, що здійснюються на трьох сегментах ринку: кредитному, фондовому та валютному. І якщо припустити ситуацію, за якої впродовж тривалого часу надані банками кредити приносять їм дохід, скажімо, у розмірі 20% річних, вкладення коштів у операції на валютному ринку — 25, а в операції на фондовому ринку — 100% річних, то протягом цього часу, незважаючи на будь-які дії центрального банку, виконавчої і законодавчої влади, жодна із фінансово-кредитних установ не надасть ні копійки кредитів, не спрямує жодного centa в операції на валютному ринку. Натомість кожен банк вкладатиме всі свої кошти у цінні папери. Однак у ринкових умовах (а діючий Закон України "Про банки і банківську діяльність" створює загалом саме такі умови для функціонування банківської системи) фінансово-кредитні установи самостійно визначають обсяги вкладень на всіх сегментах ринку банківських операцій. І тому зростання розміру дохідності на одному з них спричиняється не до "згортання" обсягів вкладень на інших сегментах ринку, а до збільшення ціни грошей на них. Тобто якщо виникає ситуація, за якої вкладення коштів у цінні папери приносить дохід вищий, ніж кредитні операції, то спочатку переважна частина коштів спрямовується банками саме в операції на фондовому ринку, а згодом зростає

Графік 1. Показники відсоткових кредитних ставок в Україні, у деяких країнах із розвинутою ринковою економікою та в окремих державах, які стали на шлях ринкових перетворень, за період із 1994 по 1999 рр.

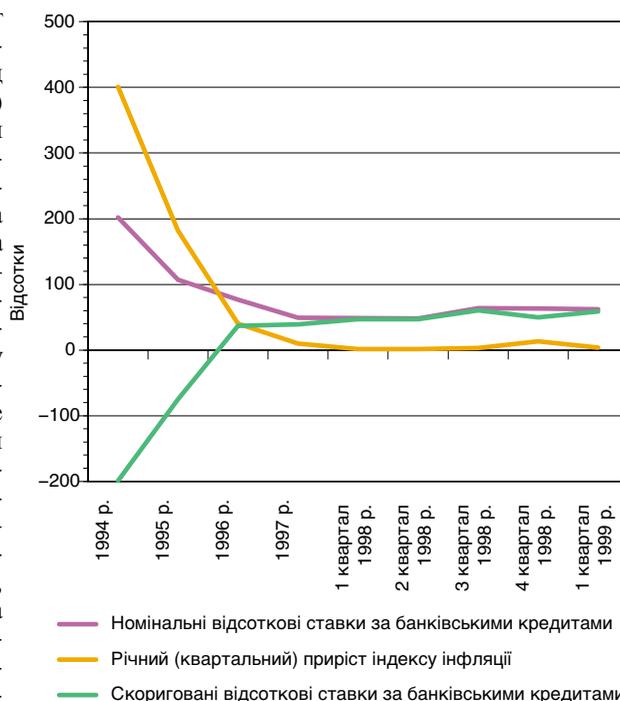
Джерела: International Financial Statistics, May, 1999 та Бюлетень НБУ, № 3, 1999.

і розмір відсотків за банківськими кредитами, що спонукає гроші повертатися на кредитний ринок. Зниження ціни грошей на фондовому сегменті ринку визначає протилежну тенденцію.

Слід зазначити, що таке вільне "переливання" капіталу із кредитного ринку на фондовий і навпаки (а всередині цих ринків — із однієї галузі економіки в іншу) — одна з переваг ринкового господарювання. Адже, на відміну від директивної (планової) економіки, спрямування капіталу визначає не державний службовець (котрий може помилятися), а сам ринок, тобто життєва зацікавленість людей — його учасників, яка спонукає їх знаходити і спрямовувати основну суму грошової маси у потрібний час у потрібне місце — туди, де очікуються найбільші обсяги прибутку, де функціонує найефективніша, а значить — найперспективніша ділянка економіки. Тому, розглядаючи ціну на кредитні ресурси, необхідно аналізувати попит і пропозицію не лише власне на них, а й на гроші в цілому.

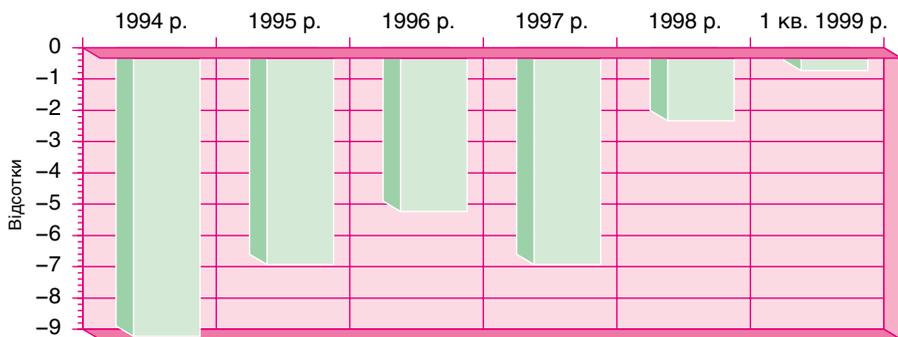
Відсоткові ставки за банківськими кредитами в Україні справді дуже високі. У державі існує значний попит на гроші, тоді як їх пропозиція низька. Які причини цих явищ? Хто формує величезний попит на гроші?

Графік 2. Розмір відсоткових ставок за банківськими кредитами в Україні у національній валюті, скоригований на річний (у 1998—1999 рр. — на квартальний) приріст індексу інфляції у 1994—1999 рр.

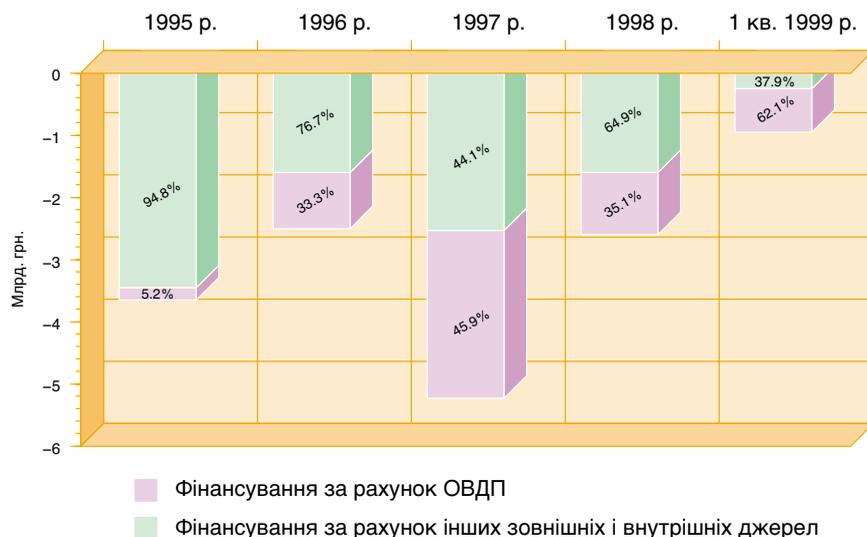
Джерела: Бюлетень НБУ, № 12, 1998, №№ 1, 2, 3, 1999 та розрахунки департаменту монетарної політики НБУ.

Графік 3. Дефіцит зведеного бюджету України у 1994–1999 рр.

Джерело: Бюлетень НБУ, № 3, 1999.

Графік 4. Розмір і питома вага обсягів розміщення облігацій внутрішньої державної позики у фінансуванні консолідованого бюджету України у 1994–1999 рр.

Джерело: розрахунки департаменту монетарної політики НБУ.

ПОПИТ НА ГРОШІ

Аналізуючи показники розвитку економіки України за останні п'ять років, доходимо висновку, що незважаючи на проголошений курс ринкових перетворень, який мав би супроводжуватися, зокрема, процесами роздержавлення власності, держава, як і раніше, безпосередньо займається виробничою діяльністю. Так, у 1997 році (уточнені дані за 1998 рік на час написання статті ще не були опубліковані, проте, на нашу думку, тенденція не змінилася) державі належало: у промисловості — 43, на транспорті — 67, у галузі зв'язку — 90, у будівництві — 50% від усіх основних фондів. На підприємствах державної форми власності працювало: у промисловості — 31; на транспорті — 59; у сфері зв'язку — 93; у будівництві — 17% працівників³. Ця величезна державна власність (а підприємства, які до неї належать, в основному, і є представниками не реальної, а віртуальної, або фіктивної, еко-

номіки) потребує щорічного фінансування, для якого необхідні значні грошові кошти. І держава їх знаходить — у державному бюджеті⁴.

А якщо грошей там не вистачає — вдається до запозичень на зовнішньому та внутрішньому ринках, формуючи дефіцит державного бюджету. Його розмір відносно ВВП за останні п'ять років зазначено на графіку 3.

Методи фінансування дефіциту державного бюджету, які застосовувалися упродовж 1994–1999 років, мали певні відмінності. Однак не з ними, а із самим

⁴ Звичайно, не лише прямі дотації державним підприємствам із бюджету формують його дефіцит. Останнім часом уряд замість прямих субсидій надає окремим фінансово збитковим підприємствам податкові пільги, практикує списання заборгованості за кредитами і податками. Це також опосередковано формує дефіцит бюджету. До його збільшення призводить і надмірно "соціально спрямована" державна політика, для проведення якої в сучасних умовах не вистачає коштів. Основним призначенням бюджету, безумовно, є фінансування оборони країни, забезпечення громадського порядку, державного управління, опіки над непрацездатними, безробітними тощо, а не процесу виробництва. Витрати з державного бюджету на організацію процесу виробництва є просто неприпустимими.

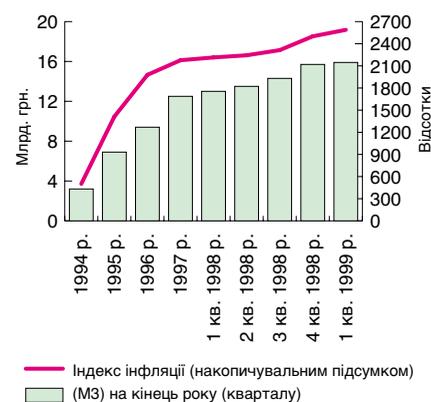
існуванням такого значного бюджетного дефіциту пов'язаний дефіцит грошей у суспільстві.

У 1994 році дефіцит бюджету держави було повністю профінансовано за рахунок позик Національного банку України. З 1995 року уряд розпочав емітувати облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), за рахунок розміщення яких профінансував 5.2% річного дефіциту консолідованого бюджету (решту 94.8% становили прямі кредити НБУ). У 1996 році завдяки продажу ОВДП дефіцит було покрито вже на 33%, у подальшому ця тенденція набула розвитку. Розмір і питому вагу обсягів розміщення ОВДП у фінансуванні дефіциту консолідованого бюджету у 1994–1999 роках зазначено на графіку 4.

Пряме фінансування Національним банком України у 1994–1995 рр. величезного дефіциту державного бюджету призвело до стрімкого зростання грошової маси, що в умовах зменшення ВВП спричинилося до інфляції, розміри якої значно перевищили темпи емітування грошей. Це у свою чергу зумовило зниження коефіцієнта монетизації, який визначається як відношення обсягу грошової маси до обсягу ВВП (див. графіки 5 і 6). Така зміна цього індексу, як правило, свідчить про зменшення реальної кількості грошей в економіці, що, природно, збільшує їх дефіцит і відповідно ціну. Отже, величезна номінальна ціна грошей у 1994–1995 рр. (див. графік 1) пояснюється саме високими темпами інфляції в країні.

Поступова відмова від емісії грошей як джерела фінансування дефіциту державного бюджету і перехід до емісії державних цінних паперів дали змогу впродовж 1996–1997 років дещо сповільнити темпи інфляції і знизити номінальну ціну грошей у державі (див. графік 1).

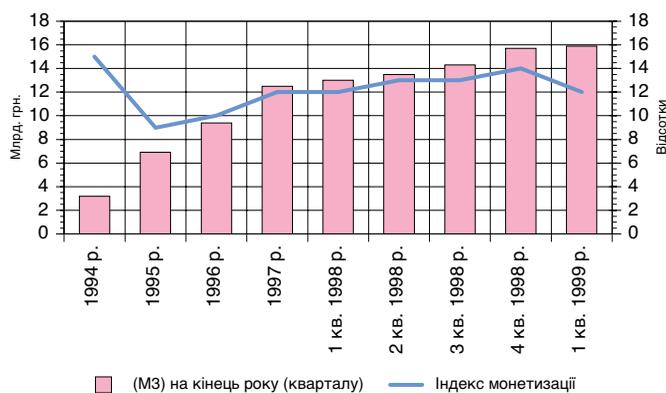
Графік 5. Співвідношення зростання обсягів грошової маси (М3) та індексу інфляції у 1994–1999 рр.

Джерело: Бюлетень НБУ, № 12, 1998, №№ 1, 2, 3, 1999.

³ Перспективні дослідження. — 1999, № 1.

Графік 6. Співвідношення зростання обсягів грошової маси (М3) та зниження коефіцієнта монетизації у 1994–1999 рр.

Джерело: Бюлетень НБУ, № 12, 1998, №№ 1, 2, 3, 1999.

Однак цей новий і, на перший погляд, безпечний спосіб фінансування дефіциту державного бюджету перетворився для уряду України на серйозну проблему. Виконавча влада в особі Міністерства фінансів України, захопившись позичанням грошей шляхом розміщення державних цінних паперів, фактично вступила (можливо, не усвідомлюючи того) у боротьбу за гроші з “реальною” економікою. І треба сказати — “успішно”, адже виграла її завдяки вищим цінам на свої запозичення. Купуючи в першій половині 1998 року у Міністерства фінансів України облігації внутрішньої державної позики з дохідністю 65–70%, банки, природно, не поспішали кредитувати економіку за нижчими відсотками.

Слід також мати на увазі, що основною складовою собівартості грошових коштів, якими оперують банки, є залучені ними депозити (кошти їхніх клієнтів — юридичних і фізичних осіб). Ціна залучених депозитів і визначає, в основному, ціну грошей, за якою банки можуть їх спрямувати на кредитний або фондовий ринки. У період великої інфляції (1994–1995 рр.) клієнти, вкладаючи кошти в банки, насамперед (і це справедливо) вимагали таких відсотків за депозитами, які б захищали їх від інфляції. У період спаду інфляції (1996–1998 рр.) ціна депозитів, здавалося, мала б зменшитися. Проте і в юридичних, і у фізичних осіб, які володіють грошми, завжди є альтернатива їх розміщення. Тож, маючи у даному разі можливість вибору між вкладенням коштів у банки і придбанням високоліквідних державних цінних паперів, клієнти надали перевагу останньому. Ось чому ціна ДЦП у зазначений період суттєво влинула на ціну банківських депозитів — складову частину банківських кредитів. Відображено ці процеси на графіку 7.

У другій половині 1998 — на початку 1999 років уряд України, не маючи

змоги сплачувати значний державний борг, накопичений у попередні роки, у тому числі внаслідок розміщення державних цінних паперів, провів конверсію останніх. Вона полягала у перенесенні строків погашення частини облігацій внутрішньої державної позики, що перебувала у власності резидентів і нерезидентів, на пізніший термін (2001–2004 рр.), а також у

зменшенні дохідності за ними. Її було зафіксовано на рівні 40% у першому та другому купонному періодах (1999 р.) розміщених конверсійних облігацій. На аукціонах із розміщення облігацій внутрішньої державної позики, які, починаючи з другої половини 1998 року, проводяться Міністерством фінансів України, державні облігації продаються з дохідністю близько 30% річних. Однак із цього часу практично єдиним їх покупцем вимушений був стати Національний банк України, який таким чином (за рахунок емісії — не прямо, а опосередковано) продовжує фінансувати дефіцит державного бюджету України, створюючи в економіці інфляційний потенціал.

Небажання Міністерства фінансів України розмішувати державні цінні папери за їхньою ринковою вартістю і відмова інвесторів, у тому числі банків, купувати ці папери за заниженою ціною ще не свідчать про зменшення ціни грошей. Принаймні, відсоткові ставки за банківськими кредитами у 1998–1999 рр. не знизилися, а навіть зросли.

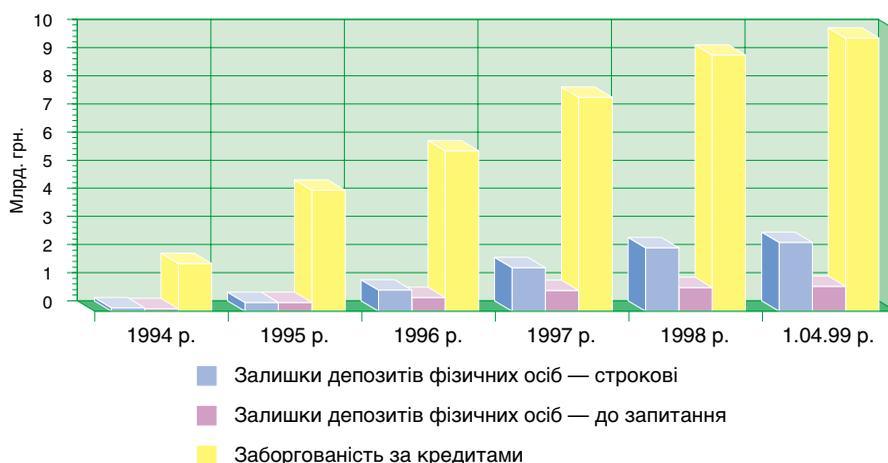
Графік 7. Обсяги розміщення облігацій внутрішньої державної позики та їх дохідність (відсотків річних) у співвідношенні з відсотковими ставками комерційних банків у національній валюті за кредитами та депозитами у 1995–1999 рр.

Джерело: розрахунки департаменту монетарної політики НБУ.

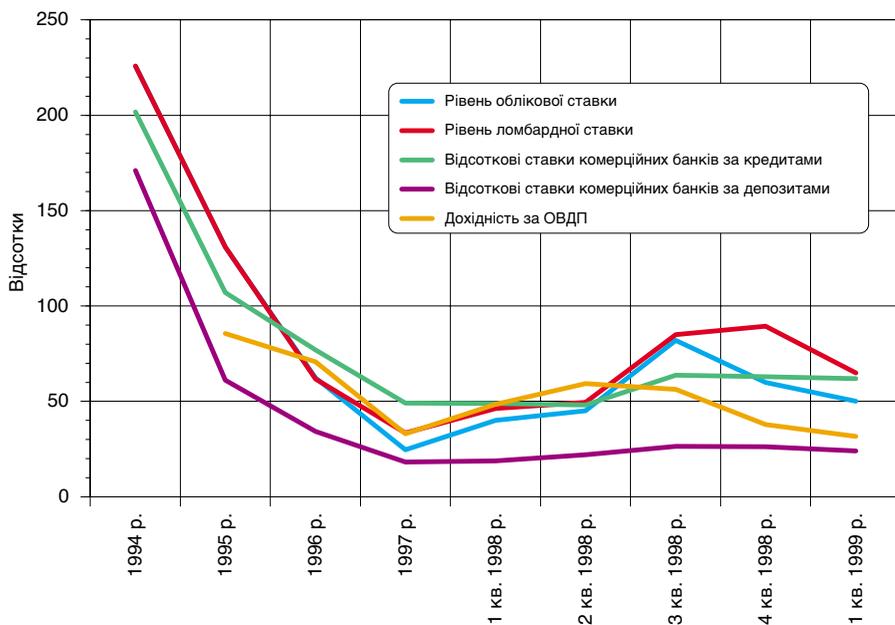
Останнє прямо пов'язане з тим, що в цей період різке знецінення національної валюти (із 218.05 грн. за 100 доларів США за станом на 18.08.1998 р. до 342.70 грн. за 100 доларів США за станом на 07.11.1998 р.) змусило Національний банк України обмежити доступ фінансово-кредитних установ до купівлі валюти. Адже в цей час створилися умови для відновлення дещо призабутого банками бізнесу, який був добре опанований ними у 1992–1995 рр. (під час великої інфляції і викликаного нею стрімкого знецінення національної валюти) — арбітражних операцій із валютою, на яких у період нестабільності валютного курсу можна “заробляти” не 70–80% річних, а 100, 1000 і навіть більше. Лише відносно збалансування у нинішньому році попиту і пропозиції на

Графік 8. Залишки депозитів фізичних осіб у банківській системі України та заборгованість за кредитами, наданими комерційними банками у 1994–1999 рр.

Джерело: Бюлетень НБУ, № 12, 1998, №№ 1, 2, 3, 1999.

Графік 9. Рівень облікової та ломбардної ставок НБУ, відсоткові ставки за кредитами і депозитами (у національній валюті) та дохідність ОВДП на аукціонах із їх розміщення у 1994–1999 рр.

Джерела: Бюлетень НБУ, № 12, 1998, №№ 1, 2, 3, 1999 і розрахунки департаменту монетарної політики НБУ.

гроші, якого Національному банку України вдалося досягти завдяки жорстким обмежувальним (щодо пропозиції грошей) заходам, дало змогу зупинити знецінення національної валюти і лібералізувати український валютний ринок. На жаль, неминучим наслідком такої монетарної політики Національного банку України стало зростання ціни позичкового капіталу.

Слід також зазначити, що завелика ціна на гроші в Україні склалася ще з однієї — досить оригінальної (як для цивілізованого суспільства) причини — сучасної “звички” суб’єктів господарювання не повертати кредити. Для такої ганебної практики є всі передумови. Адже у правовому полі, в якому нині здійснюється кредитування економіки, не існує реального механізму банкрутства та стягнення заборгованості з боржників. Так, на сьогодні близько 40% кредитів, спрямованих банківською системою в реальну економіку держави, — це проблемні щодо повернення кредити. За цих умов банки, намагаючись не втратити коштів акціонерів та вкладників, змушені, визначаючи ціну свого товару (тобто рівень відсоткової ставки), враховувати ризики, пов’язані з можливістю неповернення кредитів. За рахунок завищеної ціни на кредити, що надаються, банки створюють резервні фонди, кошти яких слугують джерелом для списання раніше наданих кредитів, які через недосконалість чинного законодавства ніколи не повернуться.

Можливість не повертати кредити

створює додатковий, економічно не обгрунтований (якщо не сказати — злочинний) попит на гроші, що збільшує їх дефіцит і ціну.

Підсумовуючи викладене, можна цілком аргументовано зазначити, що в Україні справді існує дуже великий попит на гроші. Та головне — яка їх пропозиція?

ПРОПОЗИЦІЯ ГРОШЕЙ

Величезний попит на гроші в Україні, який утворився, в основному, із зазначених вище причин, не зустрічає адекватної їх пропозиції. Як свідчить світова практика, лише кошти домашніх господарств (фізичних осіб), вкладені у вигляді депозитів у банки, можуть забезпечити формування значних за обсягом та відносно дешевих за ціною кредитних ресурсів банківської системи. За станом на 01.03.1999 р. із усіх грошових коштів, залучених банками України, 30% становили гроші юридичних осіб “до запитання”, 8% — строкові депозити юридичних осіб і лише 23% — вклади населення. Динаміку залишків депозитів фізичних осіб у банківській системі України у порівнянні з динамікою обсягів заборгованості за кредитами, наданими комерційними банками у 1994–1999 рр., відображено на графіку 8. Із такими обсягами заощаджень населення — однієї з головних складових кредитних ресурсів — здійснювати масштабне кредитування під “розумні” (з точки зору

представників “реальної” економіки) відсотки неможливо.

Реальний стан заощаджень населення, їх незначна роль у формуванні кредитних вкладень пояснюється як недовірою населення до комерційних банків, фінансовий стан багатьох із яких не виключає можливості банкрутства, так і наявністю у суспільстві значних інфляційних очікувань, викликаних як об’єктивними чинниками (вимушеною емісійною діяльністю Національного банку України), так і постійними публічними дискусіями політиків щодо можливого сценарію подальшого розвитку економіки, зокрема шляхом “дозованої”, “точкової”, “обмеженої” і тому подібної емісії. Все разом це спонукає людей зберігати гроші не в банківських установах, а вдома у вигляді готівкової вільно конвертованої валюти, що дуже обмежує обсяги кредитних ресурсів у державі.

Збільшення обсягів заощаджень населення у формі вкладів у банківських установах дало б змогу розширити пропозицію позичкового капіталу і зменшити його ціну.

Отже, для зниження відсоткових ставок за банківськими кредитами необхідно збалансувати попит і пропозицію на гроші.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ВІДСОТКОВИХ СТАВОК ЗА БАНКІВСЬКИМИ КРЕДИТАМИ

У публічних виступах деяких політичних діячів, господарників і навіть науковців досить часто містяться заклики до Національного банку збільшити емісію грошей, за рахунок чого, на їх думку, можна вирішити проблему кредитування вітчизняної “реальної” економіки за доступними відсотками. Такі пропозиції деякі автори аргументують тим, що спрямування емісійних коштів безпосередньо у галузь, представниками (насправді — лобістами) якої вони є, не призведе до інфляції. “Цільові” емісійні кошти, мовляв, допоможуть створити додаткові робочі місця і налагодити випуск конкурентоспроможної продукції.

Розглядаючи такі пропозиції, не слід забувати про Конституцію України, яка чітко визначила головну функцію центрального банку держави — забезпечувати стабільність національної грошової одиниці — гривні. Виходячи із цього Національний банк України зобов’язаний регулювати грошово-кредитний ринок у цілому, а не займатися (як безпосередньо, так і через комерційні банки) кредитуванням конкретних підпри-

емств, організацій та окремих галузей. Кредитування суб'єктів господарювання незалежно від їх галузевої приналежності та форм власності мають здійснювати комерційні банки. Причому це вони можуть і повинні робити самостійно, в межах наявних кредитних ресурсів, які (на цьому слід наголосити особливо) залучаються банками на договірній основі — на певний строк і за відповідну плату.

Пора вже зрозуміти (хоча б після гіперінфляції 1993 року, коли індекс інфляції перевищив 10000 відсотків), що не існує “позабюджетної”, “цільової”, “точкової”, “обмеженої”, “дозованої” емісії, які начебто “практично не впливають на інфляційні процеси”. Є просто емісія, допустимі розміри якої на певний період визначаються Національним банком України відповідно до прогнозних макроекономічних показників розвитку економіки. Збільшення цього розміру як узагалі, так і за окремими галузевими програмами призводить до зростання запланованого рівня інфляції з усіма негативними наслідками цього процесу. Гроші — особливий вид товару, для якого не існує кордонів між галузями, територіями, формами власності тощо. Надійшовши спочатку лише в одну з галузей економіки, вони відразу ж (через розрахунки з поставальниками) з'являються в інших. І якщо ця емісія не обумовлена об'єктивною необхідністю (тобто перевищує заплановані обсяги, є “зайвою”), емітовані кошти починають “тиснути” на споживчі ціни та на курс національної валюти, спричиняючи її знецінення.

Останнім часом подаються також пропозиції щодо зниження Національним банком облікової та ломбардної ставок, за якими він рефінансує (підкріплює ліквідність) комерційних банків. У результаті цього, на думку авторів таких пропозицій, знизяться і ставки кредитування “реальної” економіки.

Облікова і ломбардна ставки Національного банку України відображають передусім не бажання центрального банку і суспільства в цілому здешевити або, навпаки, зробити дорожчими банківські кредити, а фактичний стан кредитного ринку, реально існуючі на ньому ставки за депозитами і кредитами. Останні, як уже зазначалося, залежать від попиту і пропозиції на гроші, тобто від рівня інфляції в державі (і не запланованої або навіть фактичної, а очікуваної суспільством), рівня доходності за державними цінними паперами (причому не директивно встановленого, а ринкового), кредитних ризиків та від багатьох інших факторів, про які вже йшлося у цій статті.

У процесі дослідження аналітиками Національного банку України всіх зазначених вище та інших аспектів (зокрема зовнішніх — розміру кредитних ставок у сусідніх країнах — торгових партнерах України) формуються обґрунтовані пропозиції щодо встановлення розміру облікової та ломбардної ставок. Цей процес щоразу завершується прийняттям Правлінням НБУ відповідного збалансованого рішення.

Рівень облікової та ломбардної ставок Національного банку України у порівнянні з відсотковими ставками за кредитами і депозитами, а також із доходністю ОВДП на аукціонах із їх розміщення впродовж 1994—1999 рр. показано на графіку 9.

Слід зазначити, що за допомогою директивного, тобто неринкового визначення і встановлення облікової та ломбардної ставок Національного банку України в сучасних вітчизняних умовах неможливо зменшити ціну грошей у державі. Адже для цього необхідна ще одна умова: щоб будь-який банк у будь-який час мав право звернутися до НБУ з вимогою про рефінансування і, головне, отримати його у будь-якому розмірі за встановленою обліковою або ломбардною ставкою. А це в нинішніх умовах, коли основна сума емісії Національного банку вимушено спрямовується на бюджетні потреби, — проблематично. Обсяг і питому вагу коштів для рефінансування комерційних банків у загальній сумі випущених у обіг платіжних засобів (емісії) у 1994—

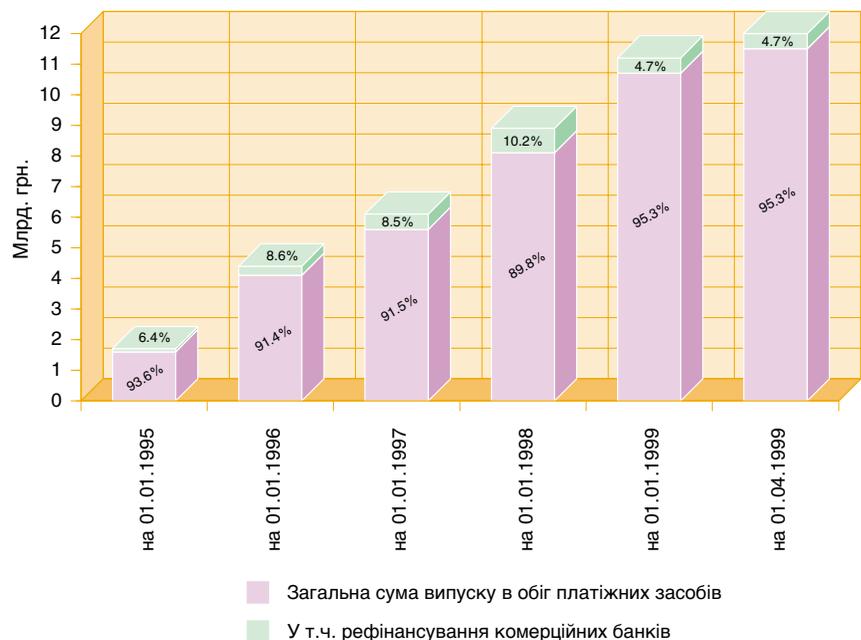
1999 рр. відображено на графіку 10.

Оскільки обсяги рефінансування Національним банком України комерційних банків незначні, то й їх ціна (тобто розмір облікової та ломбардної ставок) “не робить погоди” на ринку кредитних ресурсів, про що свідчить порівняння обсягів заборгованості за кредитами, наданими комерційними банками, і обсягів рефінансування комерційних банків Національним банком України у 1994—1999 рр. (див. графік 11).

Кредитування ж окремих, привілейованих банків за штучно встановленою низькою обліковою ставкою може призвести лише до отримання ними надприбутків за рахунок суспільства. Адже згідно із чинним законодавством банки самостійно приймають оперативні рішення, тобто після одержання коштів рефінансування за низькою обліковою або ломбардною ставкою їм ніщо не заважає спрямовувати їх на кредитування “реальної” економіки за фактично існуючими на ринку високими відсотковими ставками.

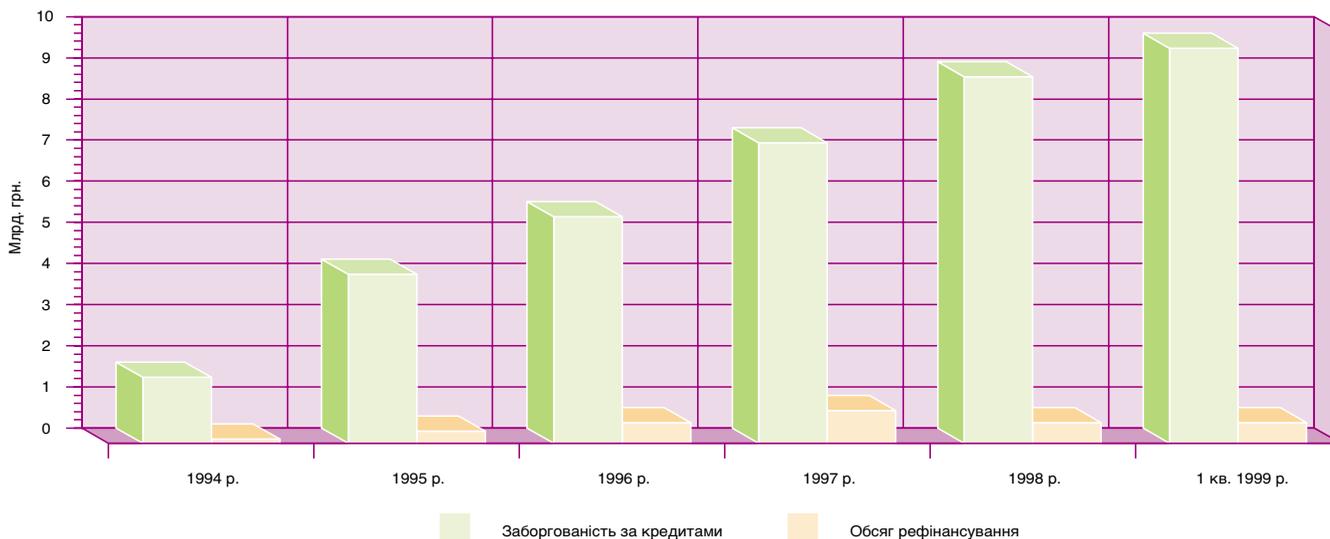
Останнім часом робляться спроби узаконити ще одну “лазівку” для охочих до дешевих банківських кредитів. Суть цього “методу” — у відшкодуванні за рахунок державного бюджету різниці між ринковою і пільговою вартістю банківських кредитів. На думку прихильників такого “альтернативного шляху”, у видатковій частині бюджету на наступні роки слід передбачити окрему статтю, призначену для фінансування

Графік 10. Розмір і питома вага рефінансування комерційних банків у загальній сумі випущених у обіг платіжних засобів у 1994—1999 рр.

Джерело: розрахунки департаменту монетарної політики НБУ.

Графік 11. Обсяги заборгованості за кредитами, наданими комерційними банками та обсяги рефінансування комерційних банків Національним банком України у 1994–1999 рр.

Джерела: Бюлетень НБУ, № 12, 1998, №№ 1, 2, 3, 1999 та розрахунки департаменту монетарної політики НБУ.

різниці між реальною (ринковою) та пільговою ціною за банківський кредит для всіх або для окремих (читай — державних або колективних сільсько-господарських) вітчизняних товаровиробників. Чим більшою буде сума цієї статті, тим меншими виявляться фактичні видатки товаровиробників у формі сплати відсотків за кредити. Однак слід мати на увазі, що в умовах обмежених можливостей для збільшення дохідної частини держбюджету зростання його видаткової частини неминуче призведе до зростання бюджетного дефіциту. А це, нагадаємо, і так уже є основною причиною завищеної ціни на гроші в Україні.

Отже, всі розглянуті тут так звані альтернативні пропозиції щодо скорочення відсоткових ставок в Україні, на нашу думку, є економічно необґрунтованими і недоцільними.

Існують справді реальні шляхи зменшення ціни грошей в Україні. Про них — у наступному розділі.

РЕАЛЬНІ ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ВІДСОТКОВИХ СТАВОК ЗА КРЕДИТАМИ В УКРАЇНІ

Для зниження відсоткових ставок, за якими здійснюється банківське кредитування в Україні, сьогодні, на нашу думку, необхідно:

1. Зменшити обсяги державних витрат, насамперед тих, що спрямовуються на підтримку застарілої, відсталі частини “реальної” економіки, яка не може працювати в ринкових умовах.

Це дасть змогу:

■ значно зменшити або й усунути дефіцит державного бюджету, зменши-

ти обсяг державних запозичень, що, у свою чергу, сприятиме зниженню загального попиту, а отже, й ціни на гроші взагалі та на банківські кредити зокрема;

■ пом’якшити податковий тиск на товаровиробника, що, за інших рівних умов, приведе до зменшення попиту на кредитні ресурси та відповідно до зниження їх ціни;

■ відмовитися від купівлі Національним банком України державних цінних паперів на первинному ринку та спрямувати вивільнені кошти на рефінансування комерційних банків, збільшивши пропозицію позичкового капіталу для справді реальної, тобто ефективно працюючої у сучасних напівринкових умовах економіки, і в результаті цього — збільшити обсяги кредитування виробника за доступними для нього цінами.

2. Підвищити ступінь довіри населення до банківської системи країни і до фінансової та грошово-кредитної політики держави. Це зміцнить впевненість громадян у тому, що економіка України розвивається неінфляційним шляхом, а вкладені у банки кошти — надійно захищені. Такі настрої у суспільстві сприятимуть збільшенню обсягів кредитних ресурсів комерційних банків. Із цією метою необхідно:

■ планувати та здійснювати емісію грошей у безумовній відповідності із макроекономічними показниками розвитку економіки держави, обмежуючи її розмір обсягами, що виключають можливість розкручування інфляційної спіралі, яка насамперед знецінює заощадження населення;

■ забезпечити практичну реалізацію положень Указу Президента України “Про заходи щодо захисту прав фізич-

них осіб — вкладників комерційних банків”, завершити формування фонду гарантування вкладів фізичних осіб та продовжити роботу, необхідну для прийняття Верховною Радою України аналогічного за змістом закону України, а також нової редакції Закону “Про банки і банківську діяльність”.

3. Удосконалити чинне законодавство України про заставу, про підприємства, про оподаткування та про банкрутство. Визнати, нарешті, приватну власність на землю. Запровадження реальної процедури банкрутства та стягнення заборгованості з боржників дасть змогу не лише повертати вкладені (по суті — суспільні) кошти у неідеальну частину реальної економіки, яка не може працювати в ринкових умовах, а й реформувати її, тобто здійснити структурну перебудову економіки держави, про необхідність якої говорять уже давно і всі. Це зеконює державні кошти, які нині витрачаються на підтримку цієї “мертвої” частини економіки.

Реалізація викладених вище пропозицій, на нашу думку, сприяла б суттєвому зниженню відсоткових ставок за банківськими кредитами і збільшенню обсягів кредитування справді реальної, тобто ефективно працюючої економіки, розвитку виробництва, а отже, — зростанню ВВП. А зростання ВВП позначилося б і на підвищенні рівня життя населення, заради чого, власне, і мають проводитися реформи.

Автор висловлює щирю подяку головному економісту департаменту монетарної політики Національного банку України Н.Вагіній за впорядкування графіків, розміщених у цій статті.

Кредитні ресурси /

Умови конкуренції на ринку кредитних ресурсів і банківських послуг

У статті аналізується процес становлення конкурентних відносин на ринку кредитних ресурсів і банківських послуг в Україні, визначається економічна модель цього ринку

Тісноутворення на будь-якому ринку, зокрема на ринку кредитних ресурсів і банківських послуг, — процес багатфакторний. Тому на ціну кредитних ресурсів і банківських послуг серед багатьох інших тією чи іншою мірою впливають такі основні чинники:

- ◆ платоспроможний попит на кредит і банківські послуги;
- ◆ пропозиція вільних кредитних ресурсів і банківських послуг;
- ◆ умови конкуренції між суб'єктами

ринку кредитних ресурсів і банківських послуг;

- ◆ обсяг і структура грошової маси;
- ◆ швидкість грошового обігу;
- ◆ динаміка рівня інфляції;
- ◆ інфляційні очікування економічних суб'єктів;
- ◆ динаміка валютного курсу національної грошової одиниці;
- ◆ стан виконання державного бюджету;
- ◆ норма прибутку і тенденції роз-

витку споріднених фінансових ринків (валютного, державних боргових зобов'язань, корпоративних цінних паперів);

- ◆ зовнішньоекономічні фактори;
- ◆ регулюючі заходи держави, зокрема:
 - а) рівень облікової ставки;
 - б) норми обов'язкового резервування;
 - в) розмір витрат комерційних банків на сплату відсотків за користування коштами державного бюджету;
 - г) нормативи регулювання валютного ринку;
 - г) податкова політика держави щодо банківського сектора.

Розглянемо у цьому контексті розвиток конкуренції на українському ринку кредитних ресурсів та банківських послуг і спробуємо визначити його модель.

Про особливості розвитку умов конкуренції на ринку кредитних ресурсів і банківських послуг протягом 1994—1998 років можна одержати певне уявлення, проаналізувавши динаміку загальної кількості зареєстрованих і діючих комерційних банків та структуру банківського сектора. Ці дані наведено у таблицях 1—6.

Аналіз цієї динаміки дає підстави стверджувати, що:

- ◆ в Україні існує тенденція до поступового зменшення загальної кількості як зареєстрованих, так і особливо діючих комерційних банків;

- ◆ зміни в організаційній формі комерційних банків відображають поступову трансформацію банків із товариств із обмеженою відповідальністю в акціонерні товариства відкритого типу на фоні відносно стабільної кількості акціонерних товариств закритого типу;

- ◆ спостерігається стала тенденція до збільшення як абсолютної кількості, так і питомої ваги комерційних банків за участю іноземного капіталу, у тому числі зі 100-процентним іноземним капіталом;

- ◆ абсолютна кількість і питома вага комерційних банків, що мають ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій, стабільно зростає, досягнувши наприкінці 1998 року 75% від загальної кількості банків;

- ◆ кількісні та відносні показники закритих протягом року комерційних банків і відкликаних валютних ліцензій коливаються протягом останніх двох років у межах відповідно 4—6% та 2—4% від кількості зареєстрованих комерційних банків.

На мою думку, зазначені тенденції є результатом політики держави в особі Національного банку щодо банківського сектора — політики, яка поєднує в

Таблиця 1. Окремі статистичні дані про комерційні банки України

Показники	На кінець періоду				
	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
Кількість зареєстрованих банків	228	230	229	227	214
у тому числі:					
державні	2	2	2	2	2
відкриті акціонерні товариства	96	119	125	133	125
закриті акціонерні товариства	63	50	52	51	53
товариства з обмеженою відповідальністю	67	59	50	41	34
Кількість банків за участю іноземного капіталу	12	12	14	22	28
у тому числі					
зі 100-процентним іноземним капіталом	1	1	2	6	9
Кількість банків, що мають валютну ліцензію	115	134	146	157	161
Кількість закритих банків (за рік)	11	1	11	10	12
Кількість відкликаних валютних ліцензій у банків (за рік)	0	7	26	5	9

Таблиця 2. Питома вага груп комерційних банків (за видами товариства) у їх загальній кількості

Показники	На кінець періоду, відсотки				
	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
Державні банки	1	1	1	1	1
Відкриті акціонерні товариства	42	52	55	59	58
Закриті акціонерні товариства	28	22	23	22	25
Товариства з обмеженою відповідальністю	29	26	22	18	16
Банки за участю іноземного капіталу,	5	5	6	10	13
у тому числі					
зі 100-процентним іноземним капіталом	0	0	1	3	4
Банки, що мають валютну ліцензію	50	58	64	69	75
Закриті банки (за рік)	5	0	5	4	6
Відкликани валютні ліцензії (за рік)	0	3	11	2	4

Таблиця 3. Групування комерційних банків за розміром сплаченого статутного фонду

Показники	На кінець періоду				
	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
Діючих банків, усього	220	210	188	189	178
з них мають сплачений статутний фонд:					
від 0 до 1 млн. грн.	209	113	21	2	1
від 1 до 2 млн. грн.	7	60	56	4	1
від 2 до 3 млн. грн.	1	15	47	69	29
від 3 до 10 млн. грн.	2	15	49	78	98
від 10 до 70 млн. грн.	1	6	12	33	44
понад 70 млн. грн.	0	1	3	3	5
від 0 до 0,5 млн. доларів США	193	102	20	2	2
від 0,5 до 1,5 млн. доларів США	20	81	100	67	64
від 1,5 до 3 млн. доларів США	4	16	35	51	67
від 3 до 5 млн. доларів США	1	3	17	33	18
від 5 до 40 млн. доларів США	2	7	13	33	26
понад 40 млн. доларів США	0	1	3	3	1

Таблиця 4. Питома вага груп комерційних банків (за розміром сплаченого статутного фонду) у їх загальній кількості

Показники	На кінець періоду, відсотки				
	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
Діючих банків, усього	100	100	100	100	100
з них мають сплачений статутний фонд:					
від 0 до 1 млн. грн.	95	54	11	1	1
від 1 до 2 млн. грн.	3	29	30	2	1
від 2 до 3 млн. грн.	0	7	25	37	16
від 3 до 10 млн. грн.	1	7	26	41	55
від 10 до 70 млн. грн.	0	3	6	17	25
понад 70 млн. грн.	0	0	2	2	3
від 0 до 0,5 млн. доларів США	88	49	11	1	1
від 0,5 до 1,5 млн. доларів США	9	39	53	35	36
від 1,5 до 3 млн. доларів США	2	8	19	27	38
від 3 до 5 млн. доларів США	0	1	9	17	10
від 5 до 40 млн. доларів США	1	3	7	17	15
понад 40 млн. доларів США	0	0	2	2	1

собі і ліберальні, і регулюючі властивості.

Ознаками поступової лібералізації є стабільне зростання кількості комерційних банків за участю іноземного капіталу та банків, які мають ліцензію на здійснення валютних операцій. Сукупна дія цих заходів спрямована на стимулювання конкуренції у банківському секторі, що позитивно впливає на ціну кредитних ресурсів і банківських послуг та на якість обслуговування споживачів цих специфічних товарів.

Проте запровадження будь-яких ліберальних заходів є ефективним лише за умови посилення відповідальності за наслідки прийнятих суб'єктами господарювання економічних рішень. У цьому контексті цілком закономірними і необхідними є заходи, які стимулюють дотримання комерційними банками норм чинного банківського законодавства, насамперед — валютного. Реалізація цих заходів, безумовно, може спричинитися до певного зменшення

загальної кількості працюючих комерційних банків та водночас вона поліпшує якість банківського сектора в цілому.

Одним із визначальних показників стабільності кредитної установи традиційно вважається розмір сплаченого статутного фонду. Щодо цього банківський сектор економіки України можна охарактеризувати так:

- ◆ капіталізація банківської системи має тенденцію до зростання, проте валютний еквівалент загальної суми сплаченого статутного фонду всіх комерційних банків України залишається незначним і становить близько 0,6 млрд. доларів США, що зумовлено як кризовим станом економіки в цілому, так і негативними наслідками валютно-фінансової кризи другої половини 1998 року;

- ◆ групування комерційних банків за розміром сплаченого статутного фонду наприкінці 1998 року виявляє доволі нерівномірний їх розподіл на 4 групи;

банки, які до них входять, умовно можна назвати великими, середніми, малими та найменшими:

- 5 великих комерційних банків (або 3% від загальної кількості працюючих банків) мають сплачений статутний фонд понад 70 млн. грн., володіють 28% загальної суми сплаченого статутного фонду банківського сектора;

- найбільший ринковий сегмент охоплює група із 44 середніх комерційних банків (25% діючих банків), які мають сплачений статутний фонд у межах від 10 до 70 млн. грн.; ця група формує 41% сплаченого статутного фонду банківського сектора;

- група із 98 малих комерційних банків (або 55% працюючих банків), сплачений статутний фонд яких становить від 3 до 10 млн. грн., володіє 28% від загальної суми сплаченого статутного фонду банківського сектора;

- група, яку утворює 31 найменший комерційний банк (або 17% від загальної кількості діючих банків) зі сплаченим статутним фондом до 3 млн. грн., володіє 3% загальної суми сплаченого статутного фонду банківського сектора.

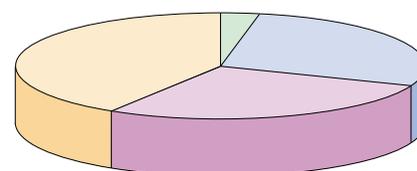
Розподіл груп комерційних банків за питомою вагою сплаченого статутного фонду у загальній його сумі відображено на графіку.

Процес ціноутворення на будь-який товар (у даному випадку — на кредитні ресурси і банківські послуги) некоректно розглядати поза ринком, у межах якого формується ціна. У фаховій літературі розрізняють чотири моделі ринків:

- ◆ чиста (вільна) конкуренція;
- ◆ чиста монополія;
- ◆ монополістична конкуренція;
- ◆ олігополія (олігополістична конкуренція).

Ринок **вільної конкуренції** характеризує велика кількість фірм, що діють незалежно одна від одної. Конкуруючі компанії виробляють стандартизовану або однорідну продукцію, тому покупцеві практично байдуже, у кого її купу-

Графік. Розподіл суми сплаченого статутного фонду банківського сектора між групами комерційних банків за станом на кінець 1998 р.

- Найменші банки (31) 3%
- Малі банки (98) 28%
- Великі банки (5) 28%
- Середні банки (44) 41%

Таблиця 5. Суми сплаченого статутного фонду групами комерційних банків

Показники	На кінець періоду				
	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
Сплачений банками статутний фонд, усього (в млн. грн.)	87	541	1 098	1 636	2 097
із них:					
від 0 до 1 млн. грн.	40	47	10	1	0,3
від 1 до 2 млн. грн.	10	89	86	5	1
від 2 до 3 млн. грн.	3	38	117	166	70
від 3 до 10 млн. грн.	14	74	268	407	587
від 10 до 70 млн. грн.	20	186	300	660	859
понад 70 млн. грн.	0	107	316	397	580
Сплачений банками статутний фонд, усього (в млн. доларів США)	84	302	581	861	612
з них:					
від 0 до 0.5 млн. доларів	28	20	5	1	0
від 0.5 до 1.5 млн. доларів	15	69	101	81	60
від 1.5 до 3 млн. доларів	8	32	72	102	143
від 3 до 5 млн. доларів	5	12	71	121	68
від 5 до 40 млн. доларів	28	109	164	347	282
понад 40 млн. доларів	0	60	167	209	58

вати за даною ціною. Оскільки кількість фірм велика, кожна з них як продавець практично не може вплинути на загальну пропозицію, тобто на ціни. Цей вид ринку характеризується ще й тим, що умови вступу та виходу з нього легкі. Отже, для ринку чистої конкуренції характерні ціни, рівень яких не залежить від бажань окремих продавців чи покупців. Вони формуються вільно — під впливом попиту і пропозиції. Ринку за моделлю вільної конкуренції в Україні фактично немає.

Чиста монополія — протилежний вид ринку. На ньому лише одна фірма є постачальником послуги або єдиним виробником товару, який до того ж не має заміників. Тому ця фірма діє як чистий або абсолютний монополіст.

Продукт, що постачається такою компанією на ринок, є унікальним. Конкуренції не існує, тож фірма й диктує свої ціни на товари, маніпулюючи кількістю пропозиції. Конкуренти не мають змоги проникнути на даний ринок унаслідок цілої низки бар'єрів. Серед них — ефект масштабу виробництва (виробництво відносно дешевої та стандартизованої одиниці продукції можливе лише за умови певного обсягу випуску), патенти, ліцензії, контроль над певними видами сировини, нестандартні методи конкуренції (тиск на банки та постачальників ресурсів із метою позбавити конкурентів кредитів і сировини, залучення до співпраці провідних спеціалістів конкуруючої фірми тощо).

Ціни на ринку чистої монополії складаються по-різному. Вони можуть бути як монополюючо високими, так і монополюючо низькими. Основним критерієм встановлення ціни є потрібний моно-

полістові дохід. Причому він прагне до максимуму саме сукупного прибутку, а не до максимуму прибутку на одиницю продукції. Досягається це, зокрема, шляхом цінової дискримінації. Вона полягає у встановленні (незалежно від витрат) різних цін для різних покупців.

Для ринку чистої монополії характерні три її види: закрита, відкрита і природна. Закрита — це монополія, захищена юридичними заборонами. Відкрита монополія виникає, якщо бо- дай одна фірма, яка, однак, не має захисту від конкуренції, на якийсь час стає єдиним продавцем товару. Природні монополії — це здебільшого монополістичні галузі економіки. Вони

підлягають суспільному регулюванню, яке здійснюється шляхом встановлення певних обмежень для того, щоб повністю або частково завадити монополістам одержувати монополюючо високі прибутки. Прикладів чистої монополії в Україні безліч: Укрзалізниця, Укрпошта, Укррічфлот, Укртелеком тощо. Всі вони регулюються державою.

Ще однією моделлю ринку є **монополістична конкуренція** — організація ринкової інфраструктури, за якої доволі значна кількість виробників пропонує схожу, але не ідентичну продукцію. Ця модель поєднує монополістичні і конкурентні властивості. За таких умов фірми конкурують на ринку, продаючи диференційовані товари, які мають високий ступінь заміни, але не є абсолютно взаємозамінними. Разом із тим доступ на ринок залишається вільним — як для нових фірм, що хочуть на нього вийти, так і для тих, хто хоче з нього піти. Така специфіка ринку монополістичної конкуренції зумовлює великий діапазон цін — від помірних до дуже високих. Проте у кожному разі ці ціни, як правило, вищі, ніж це обумовлено витратами виробництва.

Прикладом ринку монополістичної конкуренції в Україні є міжнародні пасажирські авіаперевезення. Послуги, що пропонуються на ньому, характеризуються високим рівнем норми заміни, проте не є абсолютно ідентичними. На цьому ринку конкурують, з одного боку, "Українські авіалінії", а з другого — велика кількість іноземних державних і приватних компаній: британська "British Airways", німецька "Lufthansa", угорська "Malev" тощо.

Таблиця 6. Питома вага сплаченого статутного фонду груп комерційних банків у загальній його сумі

Показники	На кінець періоду, відсотки				
	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
Сплачений банками статутний фонд, усього (в млн. грн.)	100	100	100	100	100
із них:					
від 0 до 1 млн. грн.	46	9	1	0	0
від 1 до 2 млн. грн.	11	16	8	0	0
від 2 до 3 млн. грн.	3	7	11	10	3
від 3 до 10 млн. грн.	16	14	24	25	28
від 10 до 70 млн. грн.	23	34	27	40	41
понад 70 млн. грн.	0	20	29	24	28
Сплачений банками статутний фонд, усього (в млн. доларів США)	100	100	100	100	100
з них:					
від 0 до 0.5 млн. доларів	34	7	1	0	0
від 0.5 до 1.5 млн. доларів	18	23	17	9	10
від 1.5 до 3 млн. доларів	9	11	12	12	23
від 3 до 5 млн. доларів	6	4	12	14	11
від 5 до 40 млн. доларів	33	36	28	40	46
понад 40 млн. доларів	0	20	29	24	10

Діапазон цін на послуги коливається від помірних до дуже високих. Двері для нових фірм на ринку відчинені; водночас будь-яка фірма, яка вирішить, що її капіталовкладення неефективні, має змогу згорнути свою діяльність.

Четверта модель ринку — **олігополія**. Олігополістичний ринок характеризується домінуванням у кожній галузі певних фірм, кожна з яких має свій сегмент ринку. Головною рисою такого ринку є те, що лише кілька фірм виробляють усю або майже всю продукцію. Серед основних властивостей олігополістичного ринку — економія витрат, зумовлена ефектом масштабу виробництва; наявність бар'єрів для входження у галузь; злиття фірм. Практика довела: там, де спостерігається значний ефект масштабу, ефективно виробництво можливе лише за невеликої кількості фірм. А для цього потрібно, щоб кожна фірма займала значний сегмент ринку. За таких умов вихід на ринок ускладнюється, оскільки прийти на нього можуть лише великі виробники. Отже, ефект масштабу є основним бар'єром, який постає перед новими фірмами.

Однією з причин олігополії є злиття фірм, оскільки це призводить до посилення концентрації виробництва, а отже — розширює ефект масштабу виробництва.

Характерною рисою олігополістичного ринку є загальна взаємозалежність. Вона полягає в тому, що поведінка будь-якої фірми на такому ринку безпосередньо впливає на інші компанії, аналогічно й сама фірма відчуває на собі вплив із боку конкурентів. Тому при формуванні цінової політики на олігополістичному ринку кожна фірма повинна враховувати можливу реакцію

конкурентів.

Зазначені риси олігополістичного ринку визначають специфіку ціноутворення на ньому. Ціни на цьому ринку, як правило, негнучкі, змінюються набагато рідше, ніж на інших ринках. Причому — одночасно у всіх фірмах галузі. Така специфіка спонукає до узгодження дій у процесі ціноутворення. Воно досягається шляхом таємної змови, методом ціноутворення за принципом “витрати + прибуток”, методом так званого лідерства в цінах (коли їх рівень визначає найбільша фірма, а інші, часом неохоче, погоджуються із цим). При ціноутворенні за принципом “витрати + прибуток” фірми, щоб визначити ціни, аналізують свої витрати на одиницю продукції при певному плановому рівні виробництва і додають націнку в розмірі певного відсотка.

Розподіл сфер впливу на олігополістичному ринку здійснюється методами нецінової конкуренції — за допомогою реклами, патентування тощо.

В Україні олігополістична модель ринку досить поширена. Крім іноземних фірм (здебільшого — транснаціональних корпорацій, що працюють у сфері торгівлі електронно-обчислювальною, музичною, телевізійною, копіювальною, побутовою, фототехнікою, програмним забезпеченням тощо), її представляють і національні виробники.

Отже, в Україні співіснують усі чотири розглянуті тут моделі ринку. Та оскільки впродовж тривалого часу адміністративно-командна система господарювання надавала перевагу лише концентрації та централізації виробництва, абсолютна більшість галузей української економіки і нині тяжіє до монополізму. Тому процес ціноутворення фактично враховує монополістичні

ще виробника й продавця товарів та послуг.

Стосовно ж ринку кредитних ресурсів і банківських послуг в Україні, то, незважаючи на наявність суттєвих диспропорцій між кількісним та якісним складом окремих груп комерційних банків, багато (близько 200) суб'єктів ринку кредитних ресурсів і банківських послуг пропонує стандартизовану, однорідну продукцію (кредити, депозити, послуги). Через це споживачеві практично байдуже, у кого саме за даною ціною цю продукцію купувати. Крім того, кожен окремий ринковий суб'єкт пропонує такий обсяг товару, збільшення чи зменшення якого практично не впливає на загальний обсяг пропозиції, а отже, й на ціни.

Незважаючи на наявність ознак, які свідчать про належність українського ринку кредитних ресурсів і банківських послуг до моделі вільної конкуренції, існують особливості, які все ж надають йому властивостей олігополістичного ринку. Прикладами сегментів ринку кредитних ресурсів і банківських послуг, яким властиві окремі риси олігополії, є ринки платіжних карток та кредитування будівництва житла для фізичних осіб.

Отже, аналіз особливостей умов конкуренції на ринку кредитних ресурсів і банківських послуг дає підстави стверджувати, що цей сектор економіки України має характерні властивості ринку вільної конкуренції у поєднанні з окремими елементами олігополії. □

Дмитро Гладких,

заступник начальника відділу економічного аналізу П'ятої київської філії АППБ “Аваль”, постійний позаштатний оглядач кредитного ринку “Вісника НБУ”.

50-мільйонна Україна не має підручника з хірургії державною мовою.

Протягом останніх тридцяти років доктор медицини Ярослав К. Туркало (США) готує до видання

“КУРС ОПЕРАТИВНОЇ ХІРУРГІЇ”

— підручник із хірургії українською та англійською мовами, призначений для студентів, лікарів та хірургів, у якому будуть висвітлені історія хірургії, повний курс теорії та атлас хірургічної техніки.

Праця складатиметься зі 100 розділів, її обсяг становитиме близько 5 000 сторінок, або 10 томів. Це буде перша така праця в українській медичній науці в галузі хірургії.

Автор шукає людей доброї волі, відданих своїй Батьківщині, для

фінансової підтримки. Прізвища всіх, хто братиме участь у виданні, будуть подані в цій праці із висловленням щирої подяки.

Працю автор подарує в 2000-му році незалежній Україні.

Yaroslav K. Turkalo, M.D.
University Towers
100 York Street
New Haven, CT 06511
U.S.A.

Офіційна інформація /

Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України комерційних банків у 1999 р. та червні 1999 р.

Відсотки

Показники	1999 р.	У тому числі за червень
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування комерційних банків, усього	100	100
У тому числі через:		
— кредитні аукціони	—	—
— ломбардне кредитування	14.8	—
— операції РЕПО	20.4	—
— інші механізми	64.8	100

Процентні ставки комерційних банків за кредитами та депозитами у національній валюті у червні 1999 р.*

Відсотки річних

Показники	Червень 1999 р.
<i>На міжбанківському ринку:</i> за кредитами, наданими іншим банкам	10.9
за кредитами, отриманими від інших банків	11.4
за депозитами, розміщеними в інших банках	11.1
за депозитами, залученими від інших банків	11.3
<i>На небанківському ринку:</i> за кредитами	47.4
за депозитами	17.3

* За щоденною звітністю банків.

Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими комерційним банкам у 1999 р. та червні 1999 р.*

Відсотки

Показники	1999 р.	У тому числі за червень
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, всього	43.5	22.5
У тому числі за:		
— аукціонними кредитами	—	—
— ломбардними кредитами	66.7	—
— операціями РЕПО	60.2	—
— іншими інструментами	33.0	22.5

* Діюча облікова ставка НБУ із 24.05.1999 р. не змінювалася і становила у червні 1999 р. 45%.

Темпи зростання грошової маси у січні – червні 1999 р.

Агрегати грошової маси	01.01.1999 р.	01.02.1999 р.	01.03.1999 р.	01.04.1999 р.	01.05.1999 р.	01.06.1999 р.	01.07.1999 р.
Готівка. Гроші поза банками							
Грошова маса (M0), % до початку року	100.0	93.7	94.3	93.8	102.7	107.6	110.6
Кошти до запитання та на розрахункових і поточних рахунках у національній валюті							
Грошова маса (M1), % до початку року	100.0	95.2	95.6	98.0	104.2	110.7	118.0
Строкові депозити та інші кошти в національній та іноземній валютах							
Грошова маса (M2), % до початку року	100.0	96.4	97.8	101.3	106.0	111.2	118.3
Цінні папери							
Грошова маса (M3), % до початку року	100.0	96.6	97.8	101.4	106.1	111.3	118.2

Матеріали підготовлено департаментом монетарної політики Національного банку України.

Обмінний курс за критерієм паритету купівельної спроможності "Big Mac"

Олександр Петрик

Заступник директора департаменту — начальник управління перспективних досліджень та макроекономічного прогнозування економічного департаменту НБУ

Обґрунтованість обмінного курсу валюти однієї країни щодо валюти іншої країни (або групи країн) можна оцінити за допомогою критерію паритету купівельної спроможності (PPP). Згідно із цим критерієм, курс є обґрунтованим, якщо купівельна спроможність валюти в обох країнах (в одній

із країн перерахована за існуючим обмінним курсом) щодо стандартного кошика товарів та послуг однакова. У іншому випадку курс для однієї з країн буде переоціненим, а для іншої — недооціненим. Це означатиме, що між цими країнами паритет купівельної спроможності не виконується.

Закон однієї ціни є дещо ідеалізованою економічною абстракцією. Він не завжди підтверджується практикою. Серед причин — витрати на доставку та зберігання, застосування торговельних обмежень, тарифів, квот, субсидій, різних податків тощо. Усі ці фактори порушують паритет цін на товари та

Порівняльний аналіз "Big Mac" PPP у окремих країнах світу

Країна (регіон), назва валюти	Ціна "Big Mac"		(ВМ) PPP-курс щодо долара США	Фактичний обмінний курс щодо долара США на 30.03.1999 р.	Недо (-) пере (+) оцінення відносно долара США, %
	у місцевій валюті	у доларах США			
США, долар США	2.43	2.43	×	×	×
<i>Західна Європа</i>					
Швейцарія, швейцарський франк	5.90	3.97	2.43	1.48	+64
Данія, датська крона	24.75	3.58	10.19	6.91	+47
Швеція, шведська крона	24.0	2.88	9.88	8.32	+19
Англія, фунт стерлінгів	1.90	3.07	1.28	1.61	+26
Франція, французький франк	8.50	2.87	7.20	6.10	+18
Німеччина, німецька марка	4.95	2.72	2.04	1.82	+12
Італія, ліра	4500	2.50	1852	1799	+3
Нідерланди, нідерландський гульден	5.45	2.66	2.24	2.05	+10
Іспанія, іспанська песета	375	2.43	154	155	0
ЄМС (11 країн), євро	2.52	2.71	0.97	1.08	+11
<i>Перехідні економіки</i>					
Польща, злотий	5.50	1.38	2.26	3.98	-43
Угорщина, форинт	299	1.26	123	237	-48
Росія, російський рубль	33.5	1.35	13.79	24.7	-44
Україна, гривня*	6.5	1.66	2.67	3.92	-32
<i>Азія</i>					
Японія, єна	294	2.44	121	120	0
Малайзія, малайзійський долар	4.52	1.19	1.86	3.80	-51
Сінгапур, сінгапурський долар	3.20	1.85	1.32	1.73	-24
Гонконг, гонконгівський долар	10.2	1.32	4.20	7.75	-46
Китай, юань	9.90	1.20	4.07	8.28	-51
Індонезія, індонезійська рупія	14500	1.66	5967	8725	-32
Південна Корея, вон	3000	2.46	1235	1218	+1
Тайвань, тайванський долар	70.0	2.11	28.8	33.2	-13
Таїланд, бат	52.0	1.38	21.4	37.6	-43
<i>Латинська Америка</i>					
Мексика, мексиканський песо	19.9	2.09	8.19	9.54	-14
Бразилія, бразильський реал	2.95	1.71	1.21	1.73	-30
Аргентина, аргентинський песо	2.50	2.50	1.03	1.00	+3
Австралія, австралійський долар	2.65	1.66	1.09	1.59	-32
Нова Зеландія, новозеландський долар	3.40	1.82	1.40	1.87	-25

* Щодо України всі дані наведено за станом на 13.05.1999 р.

Перша колонка цифр таблиці вказує ціну на "Big Mac" у місцевій валюті відповідної країни; друга — ту ж ціну у доларах США за існуючим курсом (курс валют за станом на 30.03.1999 р. наведено у четвертій колонці); у третій колонці подано (ВМ)PPP-курс (наприклад, для України він становить 2.67), обчислений як співвідношення вартості (ВМ) у тій чи іншій країні (скажімо, 6.5 гривні в Україні) й ціни — 2.43 долара — у США); п'ята колонка вказує у відсотках на переоцінення (+) або недооцінення (-) фактичного курсу порівняно з (ВМ) PPP-курсом (наприклад, для України — $(2.67 : 3.92 - 1) \times 100\% = (32\%)$).

послуги, навіть однакові товари можуть мати різну якість, торговельну марку, що теж суттєво впливає на різницю у цінах.

Проте цей підхід все ж може використовуватися (поряд із іншими методами та за певних експертних уточнень) для оцінки ефективності обмінного курсу в контексті конкурентоспроможності економіки.

Для його ефективного застосування важливо вдало вибрати ідентичний для різних країн світу кошик товарів та послуг.

Використаємо як кошик знаменитий бутерброд "Big Mac" (ВМ), який продається у мережі ресторанів "Макдональдс" у всьому світі.¹

Отже, (ВМ)PPP - це обмінний курс місцевої валюти щодо долара США, за яким бутерброд "Big Mac" має одну і ту ж вартість у цій країні та у США.

Порівнюючи фактичний обмінний курс із (ВМ)PPP-курсом, можна зорієнтуватися — недооцінено чи переоцінено місцеву валюту щодо долара США (див. таблицю).

Звичайно, було б необачно цілковито покладатися на результати такого спрощеного аналізу, але певні спостереження та висновки підтверджують, що й цей оперативний підхід може бути корисним при оцінці курсу та цін у тій чи іншій країні світу.

Так, Аргентина, яка впровадила систему "валютного бюро" ("Currency board") і у якій нині інфляція приблизно така ж, як у США, має майже повний паритет за курсом (ВМ)PPP (+3%).

Ціни (ВМ) широко варіюються серед країн Західної Європи (найвищі вони у Швейцарії та Данії, найнижчі — в Іспанії та Італії), однак валюти всіх країн (окрім Іспанії) за критерієм (ВМ)PPP порівняно з долларом США переоцінені. Наприклад, середня ціна (ВМ), зважена за розміром ВВП, у 11 країнах Європейського Монетарного Союзу (ЄМС) дорівнює 2.52 євро, або 2.71 долара США за фактичним обмінним курсом. Це означає, що, незважаючи на зниження курсу євро щодо долара США з часу його введення, нова європейська валюта все ще є переоціненою на 11%. Тому, враховуючи політичну ситуацію у Європі та повільніші порівняно зі США темпи економічного зростання країн ЄМС, можна очікувати подальшого незначного зниження євро. Значно суттєвішою у недалекому майбутньому може бути девальвація англійського фунта, датської крони та валют деяких інших країн, які не вхо-

дять у ЄМС.

Натомість місцеві валюти країн Східної Азії, за винятком Японії та Південної Кореї, дуже недооцінені, що, крім іншого, пов'язано з азійською економічною кризою та значною девальвацією валют майже всіх країн регіону (за винятком Китаю, Гонконгу і Тайваню). Відтак нинішні поточні рахунки платіжних балансів цих країн є позитивними, що пояснюється передусім високою еластичністю (щодо реального обмінного курсу) їх експорту та імпорту. Тому Китай та інші країни регіону, на нашу думку, не мають істотних причин для значної девальвації власних валют. Винятком може бути лише індонезійська рупія, що пояснюється вкрай складним політичним і економічним становищем у цій країні.

За критерієм (ВМ)PPP, значно недооцінені бразильський реал та російський рубль, що також є наслідком їх значної девальвації під час фінансових криз у обох країнах. І якщо Бразилія уже впроваджує програму виходу з кризи, отримала значну фінансову допомогу МВФ та інших фінансових інституцій (у зв'язку з чим можна найближчим часом сподіватися на відносну стабілізацію

реала), то перспективи рубля гірші. Не додають оптимізму також економічна й політична ситуації у Росії.

Незважаючи на значну девальвацію валют в обох країнах, рахунки поточних операцій і Росії, і Бразилії, за підсумками 1998 року, були негативними. Це, вірогідно, свідчить про те, що на зовнішню торгівлю цих країн більший вплив мають внутрішні економічні проблеми та зниження у 1998 році світових цін на сировинні товари, ніж недооцінення їхніх валют.

Українську гривню за критерієм (ВМ)PPP недооцінено на 32% відносно долара США. Це є додатковим індикатором того, що причиною перманентного зовнішнього торговельного дисбалансу є не режим курсового коридора чи переоцінення гривні, а структурні проблеми в економіці. Тому зміна одного курсового режиму на інший без істотних зрушень у реальному девальвації під час фінансових криз у сфері економіки та бюджетній сфері очевидно не поліпшить рахунку поточних операцій платіжного балансу України. Втім, це питання потребує окремого дослідження та експертних оцінок.

¹ Дані про індекс "Big Mac" у різних країнах світу регулярно публікує журнал "The Economist".

Динаміка ВВП у доларовому еквіваленті в період фінансових криз

Тетяна
Піпенко

Головний економіст
управління перспективних досліджень
та макроекономічного прогнозування
економічного департаменту НБУ

Спроможність країни генерувати доходи в іноземній валюті, необхідні для оплати як імпорту, так і боргів держави перед нерезидентами, залежить у кінцевому підсумку від вартості (за ринковим курсом) обсягів продукції, котра виробляється всередині країни, тобто від ВВП у доларовому еквіваленті. Навіть за умов майже незмінного реального ВВП знецінення обмінного курсу в країнах, уражених фінансовими кризами, призводить до різкого падіння ВВП у доларовому вираженні (див. графік). Іноді та чи інша країна досягає докризового рівня ВВП у доларовому вираженні лише через багато років.

Остання світова фінансова криза позначається на економіці майже всіх країн. Щодо держав, динаміка монетарних показників яких відображена на зазначеному графіку, то нинішнього року найбільше падіння валового внутрішнього продукту у доларовому еквіваленті очікується у Росії — до рівня 176 млрд. доларів США. Нагадаємо, що у 1997 р. ВВП Росії становив 443, а в 1998 р. 277 млрд. доларів США. За масштабами

падіння ВВП Російську Федерацію можна порівняти з Нігерією, яка у середині 1980-х зазнала руйнівної економічної кризи. ВВП у доларовому еквіваленті в Нігерії ще й досі не досягнув докризового рівня. Досвід Мексики початку 1980-х років свідчить про вкрай негативні наслідки дефолту за зовнішніми боргами: після його проголошення країні знадобилося 10 років, щоб ВВП у доларовому еквіваленті виїшов на рівень докризового 1981 року.

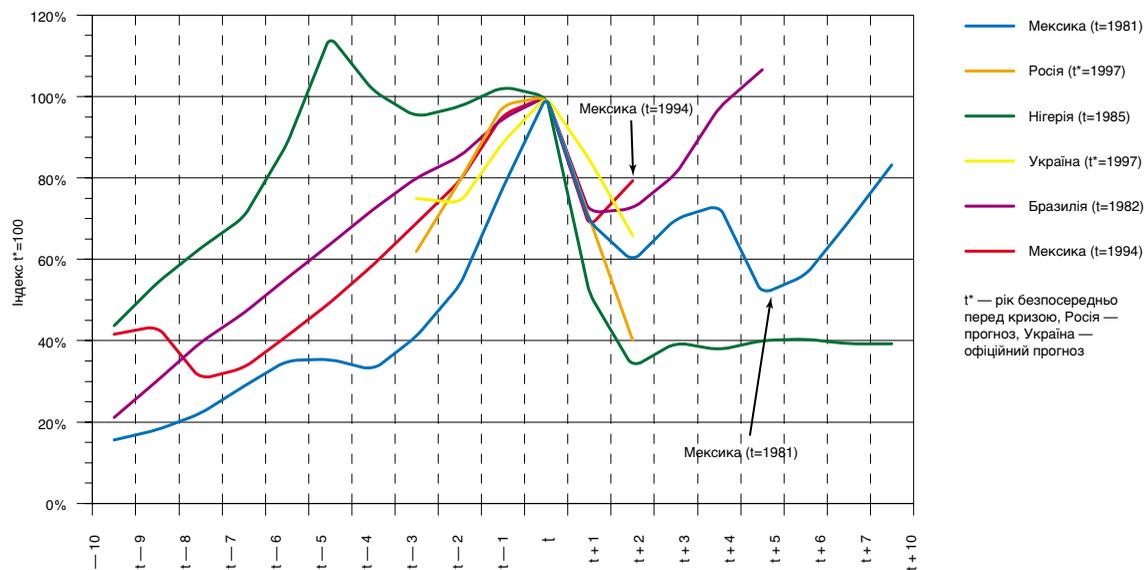
За останніми даними, у Росії нині зростають обсяги промислового виробництва. Зокрема, в травні 1999 р. темпи цього зростання становили 6.1% порівняно з попереднім роком. Це свідчить про вплив чинників, про які йдеться нижче.

Відомо, що зниження обмінного курсу має деякі тимчасові переваги з точки зору розвитку економіки. Вітчизняне виробництво, зокрема промисловість, за інших рівних умов, стає конкурентоспроможнішим. Це дає змогу збільшити обсяг експорту і вітчизняного виробництва товарів, які його заміня-

ють. Отже, зниження обмінного курсу може позитивно позначитися на фінансовому стані деяких підприємств, що, в свою чергу, сприяє зростанню доходів бюджету, а це разом із поліпшенням торговельного сальдо розширює можливості щодо обслуговування зовнішніх боргів держави.

А проте для стану економіки деяких країн, у тому числі й України, вирішальними є інші чинники, які вказують на неприпустимість значної девальвації. Найвагомими з них є залежність від критичного імпорту і низька еластичність експорту, а також навантаження на економіку, пов'язане з обслуговуванням існуючого зовнішнього боргу, яке зростає внаслідок зниження обмінного курсу. Вплив цих чинників може набути масштабу зовнішнього шоку для економіки в цілому і спричинитися до розкручування інфляції. Саме тому для України пріоритетним завданням є утримання стабільності обмінного курсу гривні в економічно обґрунтованих межах.

Динаміка ВВП у доларовому еквіваленті в період фінансових криз

Експрес-аналіз /

Валютний ринок України: перші сім місяців 1999 року

Олена
Береславська

Начальник відділу аналітики
Української міжбанківської валютної біржі.
Кандидат економічних наук.

Перші сім місяців поточного року, за винятком останніх двох тижнів липня, характеризуються певною стабілізацією національної валюти. Курс гривні, особливо в травні й червні, залишався практично без змін. Незначна девальвація — в травні курс гривні щодо долара знизився на 0.05%, у червні на 0.33% — це раз довела, що Національний банк України володіє ситуацією на валютному ринку. Це підтверджується і перебігом подій на валютному ринку в середині липня.

Дефіцит палива в Україні та загострення ситуації на ринку нафтопродуктів призвели до штучного зниження курсу гривні (хоча валютний і товарні ринки в державі прямо практично не пов'язані, деякі банки, використовуючи паливні негаразди, тимчасово припинили продаж валюти і почали підвищувати курс долара у своїх пунктах обміну валют). Лише за чотири дні (з 19 по 22 липня) готівковий курс гривні у середньому знизився на 12.5%. Падіння безготівкового курсу було незначним — усього на 1.9%.

З огляду на штучність ситуації НБУ організував контрольні перевірки продажу валюти в обмінних пунктах. Відповідні банки, розуміючи, що можуть втратити ліцензії на проведення обмінних операцій, були змушені привести котирування продажу валют до належного рівня.

Зауважимо, що НБУ має у своєму арсеналі досить багато важелів, які забезпечують стабільність на внутрішньому валютному ринку. Частина з них діє й дотепер. Однак у нинішніх складних умовах без ліквідації фундаментальних причин економічної кризи одних лише заходів валютного контролю замало.

ВИТОКИ СТАБІЛІЗАЦІЇ

У серпні минулого року через стрімкий вплив капіталу з України суттєво зріс попит на іноземну валюту. Це призвело до різких коливань курсу гривні. В умовах, що склалися на той час, єдиним джерелом пропозиції валютних ресурсів стала виручка, яку експортери продавали від надходжень із-за кордону. Зважаючи на це, Національний банк терміново прийняв пакет адміністративних заходів, спрямованих на забезпечення повного і своєчасного надходження валюти та покликаних створити новий механізм регулювання внутрішнього ринку, який би унеможливив спекулятивний тиск на курс національної грошової одиниці.

По-перше, було запроваджено заходи, які посилили контроль за репатріацією валютної виручки від експорту товарів і підвищили відповідальність експортерів, котрі не перераховували її на рахунки в уповноважених банках. По-друге, змінено систему торгів на валютному ринку: припинено роботу найбільшого його сегмента — міжбанківського, працював лише біржовий. По-третє, встановлено суворіший контроль за уповноваженими банками та їхніми клієнтами при здійсненні операцій купівлі іноземної валюти за гривні на внутрішньому валютному ринку та цільовим використанням придбаної валюти. По-четверте, організовано щоденний статистичний нагляд і контроль за рухом коштів на валютних рахунках резидентів і продажем експортної валютної виручки на біржовому ринку.

Завдяки вжитим заходам та посиленню контролю вдалося розв'язати невідкладне завдання — збільшити пропозицію валюти на внутрішньому валютному ринку за рахунок надходжень від експорту.

Стабільна пропозиція валюти впродовж першого півріччя 1999 року дає змогу НБУ постійно поповнювати свої резерви. Починаючи з 19 березня — часу відновлення роботи міжбанківського ринку — НБУ купив понад 342 млн. доларів, у тому числі в травні — 123 млн. доларів, у червні — близько 70 млн. доларів. Завдяки цьому резерви НБУ за станом на травень зросли до 1.2 млрд. доларів.

Купуючи валюту на ринку, Національний банк водночас прагне не допустити суттєвого зростання гривневої маси в обігу. Тому в червні він обмежив обсяги придбання валюти, аби створити кращі можливості для її

купівлі комерційними банками. Вони можуть це робити за рахунок клієнтських коштів, оскільки досі не мають дозволу працювати на ринку власними ресурсами.

Як свідчить багаторічний досвід роботи валютного ринку, влітку ділова активність завмирає. З початком осені інфляційні очікування зростають; гривнева маса, що накопичилася за літо, тисне на ринок, загострюючи ситуацію і спричиняючи значні курсові коливання. Втім, це не означає, що НБУ не потрібно купувати валюту. Резерви банку досить скромні, особливо порівняно з іншими країнами колишнього соціалістичного табору. Так, Польща володіє близько 25 млрд. доларів валютних резервів, що набагато більше, ніж маємо ми.

ДИНАМІКА ВАЛЮТНИХ ПОТОКІВ

Наповнення ринку валютними ресурсами зумовлене насамперед уведенням у серпні 1998 року обов'язкового 50-відсоткового продажу валюти. Завдяки стабілізаційній ситуації та обмеженню спекулятивного попиту на валюту пропозиція пере-

У зв'язку із президентськими виборами очікується значний приплив валюти в Україну. Це, однак, небезпечний капітал, оскільки після виборів він знову піде з країни. Відтак НБУ знадобляться додаткові кошти для забезпечення стабільності гривні

вищує попит і загалом за позиціями обов'язкового і вільного продажу сягнула 75% від обсягів валютного ринку.

Ще один важливий фактор, який відчутно сприяв наповненості валютного ринку в травні і червні, — президентські вибори. З ними пов'язаний значний приплив у країну валюти, вивезеної у попередні роки. Але це небезпечний капітал, оскільки передбачають, що його дія буде дуже короткотерміновою: після виборів він знову піде з країни. Саме тоді Національний банк матиме потребу в додаткових коштах, аби забезпечити стабільність гривні.

Ще більше загострює проблему відпливу капіталу, яка вже давно існує в Україні. Тому нині головною метою валютного регулювання і валютного контролю має стати обмеження масштабів впливу капіталу з країни при одночасній підтримці пропозиції

**Темпи падіння (зростання)
курсу гривні й рівня інфляції
у січні — травні 1999 року**

Місяць	Відсотки	
	Рівень інфляції	Курс гривні
Січень	1.5	0.00
Лютий	1.0	5.10
Березень	1.0	8.40
Квітень	2.3	-0.17
Травень	2.4	0.05
Червень		0.33

валюти на внутрішньому ринку.

За відсутності необхідних валютних ресурсів для обслуговування платіжного балансу України проблема "втечі" капіталу з держави може стати визначальною у подальшому розвитку економіки.

З огляду на ускладнення при розрахунках за зовнішніми і внутрішніми боргами ця проблема є актуальною вже нині. У поточному році держава має значні труднощі з обслуговуванням боргу. Впродовж року необхідно сплатити 1.9 млрд. доларів, а в наступному, 2000 році — 3.5 млрд. доларів.

На наш погляд, найвагоміша частка капіталу потрапляє за кордон в результаті зовнішньоторговельних операцій — у вигляді нерепатрійованої експортної виручки, непоставлених товарів і ненаданих послуг у рахунок погашення авансових платежів за імпортом, за рахунок заниження експортних і завищення імпортних цін.

Попри багато спільного із зарубіжними аналогами, український феномен "втечі"

За відсутності необхідних валютних ресурсів для обслуговування платіжного балансу України проблема відпливу капіталу з держави може стати визначальною у подальшому розвитку економіки, особливо нині, коли держава відчуває значні проблеми з обслуговуванням боргу

капіталу відрізняється своєрідністю — як щодо мотивів відпливу та каналів вивезення ресурсів, так і щодо макроекономічних наслідків. Ця своєрідність насамперед визначається специфікою початкового накопичення капіталу — шляхом тіншового перерозподілу доходів і отримання спекулятивних прибутків на валютному ринку в попередні роки. Специфіка полягає ще й у тому, що бізнесмени будь-якою ціною прагнуть стабілізувати або збільшити рівень своїх доходів в умовах стійкого спаду виробництва, вкрай несприятливих для ведення бізнесу (жорстка фіскальна політика, низький рівень гарантії економічної стабільності, криміналізація економіки, недосконалість правової бази, брак ринкової інституційної бази). Ситуацію погіршує високий ступінь кредитного ризику, пов'язаний із ризиком неплатежів, які спричиняються до ланцюгової реакції локальних і системних платіжних криз.

Зазначимо, що в процесі проведення в

Україні економічних реформ темпи становлення нової системи державного регулювання економіки, фінансової і банківських сфер загалом і внутрішнього валютного ринку зокрема суттєво відставали від темпів, якими здійснювалася їх лібералізація. У результаті капітал із України почали виводити не так усупереч закону, як у легалізованих формах, використовуючи прогалини у вітчизняному законодавстві.

ЗАСЛІН ВІДПЛИВУ КАПІТАЛУ

Якщо раніше, особливо у 1995—1997 роки, відплив капіталу хоча б частково компенсувався припливом іноземних інвестицій, то нині ситуація змінилася. За умови різкого скорочення іноземних і портфельних інвестицій "втеча" капіталу може стати чинником, який погіршить стан платіжного балансу і підірве зусилля Національного банку України щодо зміцнення гривні.

Слід зауважити, що НБУ з початком фінансової кризи, протидіючи ажіотажному попиту на валюту, тимчасово заборонив авансову оплату за імпортними договорами. Це дало змогу істотно збити попит на валюту і на деякий час перекрити канал відпливу капіталу. Обмежувальні заходи з боку уряду і Національного банку та небажання суб'єктів економічної діяльності повертати в країну валюту спричинилися до значного скорочення обсягів валютного ринку на початку 1999 року: в січні й лютому обсяг продажу валюти на біржовому ринку становив близько 600 млн. доларів, тоді як у той же період 1998 року обсяги безготівкового ринку перевищували 4 млрд. доларів. Додамо, що в першому півріччі 1999 року обсяги валютного ринку становили 2.9 млрд. доларів, що значно менше порівняно з 12 млрд. доларів у першому півріччі минулого року.

Однак, дотримуючись курсу на лібералізацію валютного ринку, НБУ з 1 липня 1999 року скасував обмеження на попередню оплату за імпортними контрактами. Безперечно, це полегшить доступ до іноземної валюти на внутрішньому ринку і створить умови для зростання імпорту в Україну. Разом із тим, цей захід знову відкриє шляз для відпливу капіталу з України. Цьому сприятиме досить розвинута мережа фірм, які спеціалізуються на використанні "сірих" схем переведення валютних коштів за кордон.

Слід також зазначити, що на своєчасність і повноту репатріації експортної виручки, як і взагалі на її масштаби, може негативно вплинути курсова політика останніх місяців (квітень, травень, червень). Порівнюючи темпи падіння курсу гривні з темпами зростання рівня інфляції, можна сказати, що впродовж трьох місяців відбувається не девальвація курсу гривні, якої очікують експортери, а навпаки, її ревальвація (див. таблицю).

Це викликає у експортерів продукції нарікання на існуючу курсову політику. Вони

висловлюються за прискорення девальвації гривні. За їхніми підрахунками, для поліпшення торговельного балансу курс гривні повинен дорівнювати 6—8 гривням за один американський долар. Підрахунки базуються на тому, що в Росії (а це наш головний партнер у міжнародній торгівлі) курс становить 24 рублі за долар; унаслідок нерівноцінної девальвації національних валют російські товари стали більш конкурентоспроможними, що призвело до скорочення імпорту українських товарів.

Із цими аргументами важко не погодитися. Проте Україна не може дозволити собі стрімку девальвацію курсу, бо, по-перше, це одразу призведе до дестабілізації валютного ринку, а по-друге, значно підвищить рівень інфляції, оскільки ціни в Україні, незважаючи на гривневі перерахунки, прив'язані до валютного курсу. Очевидно, слід шукати інші шляхи стимулювання експорту. Такі, приміром, як надання пільгових кредитів експортерам, упорядкування експортних квот, зниження тарифів, запровадження митних пільг при перетинанні кордону тощо.

Водночас необхідно вжити заходи нормативно-правового характеру, спрямовані на обмеження відпливу капіталу за кордон. Росія, зважаючи на масштаби "втечі" капіталу та її вплив на економіку і платіжний баланс, намагається законодавчо обмежити допуск суб'єктів господарювання на зовнішній ринок — внесено відповідні зміни до федерального закону "Про державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності".

Звичайно, як усі країни, що опинилися в скрутному становищі, Україна піде шляхом реструктуризації боргів. Однак досвід переговорів із ING Barings свідчить, як нелегко дійти згоди з інвестором.

Кабінет Міністрів шукає можливості одержати нове фінансування через консорціум міжнародних інвесторів. Проблема, однак, ускладнюється не лише неплатоспроможністю українського уряду, а й майбутніми президентськими виборами. Інвесторів турбує, хто прийде до влади в країні та як поведеться нова влада із кредиторами.

З аналізу ситуації на внутрішньому валютному ринку та у фінансовій сфері випливає, що в умовах кризи і розбалансування окремих сегментів фінансового ринку, нерозвинутості інструментарію, криміналізації економіки необхідно шукати шляхи запобігання відпливу капіталу з країни. Заходів, які вживаються для поліпшення валютного регулювання та контролю, замало. За своєю природою відплив капіталу належить до категорії процесів, які неможливо припинити без усунення фундаментальних причин. Стосовно України це означає, що зусилля щодо протидії йому безпосередньо впливають із вирішення проблем забезпечення інвестиційної активності й піднесення на цій основі економіки держави. □

Ви запитували /

Євро — чоловічого роду

Інститут мовознавства НАН України рекомендував вважати назву нової європейської валюти — евро — іменником чоловічого роду.

Мова — явище надзвичайно глибоке і динамічне. Вона акумулює національне буття народу протягом віків і водночас здатна миттєво реагувати на будь-які зміни і новації сучасності.

Одним із результатів інтеграції України в європейську спільноту є, зокрема, поява в українській мові низки нових слів — термінів, назв, імен іншомовного походження. Одне з них — назва нової європейської валюти — евро. Цей термін відразу увійшов до активного лексичного вжитку найширших верств населення. І постало непросте питання: якого роду це слово? Висловлювалися різні думки: середнього, бо ж “euro” начебто — воно; жіночого, бо терміни “валюта” і “грошова одиниця” — жіночого роду. Вирішальною стала думка вчених Інституту мовознавства, які за принципом аналогії щодо визначення роду в інших грошових одиницях (на-

приклад, песо) віднесли евро до невідмінюваних іменників чоловічого роду.

Перенести категорію роду з однієї мови в іншу неможливо. Тому визначення роду більшості назв грошових одиниць різних держав світу в українській мові повинно здійснюватися за традиційними правилами її граматики, тобто за закінченням іменника. Так, цілком закономірним є віднесення до іменників чоловічого роду таких назв, як долар, шилінг, фунт, франк, лат, лей, гульден, злотий, рубль, манат, динар, ріал, ріял, драм, нгултрум, болівар, донг, лев, ренд, бир, шекель, сом, юань, кіп, а до іменників жіночого роду — драхма, крона, песета, ліра, марка, єна, кванза, патака, пула, рупія, рупія, лемпіра, квача, паанга, куна тощо. Водночас існує ряд назв грошових одиниць, визначення роду яких є дискусійним питанням. Так, песо вважається іменником чо-

ловічого роду, а ескудо — і чоловічого, і середнього. Складним питанням є визначення роду таких іменників, як теньге, болівіано, вату, леоне та інших.

Термін “euro”, очевидно, слід відносити до певного роду за тим же правилом, за яким визначається рід таких іншомовних іменників, як песо, ескудо, болівіано, тобто — за закінченням **-о**. Проте єдиного чіткого принципу класифікації назв грошових одиниць немає, тому й існують із цього приводу різні думки. Можливо, прийнятним міг би бути принцип визначення роду за закінченнями: іменники жіночого роду із закінченнями **-а, -я** (драхма, крона, рупія), іменники чоловічого роду з нульовим закінченням (долар, фунт, лев) й іменники середнього роду із закінченнями **-о, -е, -у** (euro, теньге, вату). Окремого розгляду потребують такі іменники, як афгані, даласі, седі, малоті, гуарані, тобто із закінченням — **і**.

Але як би там не було, а суперечкам і сумнівам щодо назви спільної європейської валюти віднедавна покладено край. Обговоривши це питання, мовознавці врешті дійшли остаточного рішення: вважати евро іменником чоловічого роду. □

Оксана Сліпушко,
кандидат філологічних наук.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за червень 1999 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	18	434 LYD	100 лівійських динарів	872.4444
1	112 BYB	10000 білоруських рублів	0.1246	19	470 MTL	100 мальтійських лір	974.4353
2	100 BGL	1000 болгарських левів	2.1215	20	484 MXN	100 мексиканських нових песо	42.0230
3	986 BRL	100 бразильських реалів	231.2132	21	496 MNT	10000 монгольських тугриків	39.8579
4	051 AMD	10000 вірменських драмів	72.2767	22	554 NZD	100 новозеландських доларів	214.5590
5	410 KRW	1000 вон Республіки Корея	3.2902	23	586 PKR	100 пакистанських рупій	7.4639
6	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	2.8217	24	604 PEN	100 перуанських нових солів	117.9865
7	381 GEL	100 грузинських ларі	201.3333	25	408 KPW	100 північнокорейських вон	178.4545
8	344 HKD	100 доларів Гонконгу	50.6306	26	642 ROL	10000 румунських леїв	2.5288
9	818 EGP	100 єгипетських фунтів	114.4606	27	682 SAR	100 саудівських ріялів	104.6822
10	218 ECS	1000 еквадорських сукре	0.4498	28	760 SYP	100 сирійських фунтів	8.7244
11	376 ILS	100 ізраїльських шекелів	95.7257	29	705 SIT	100 словенських толарів	2.1368
12	356 INR	1000 індійських рупій	91.8309	30	901 TWD	100 нових тайванських доларів	11.9677
13	364 IRR	1000 іранських ріалів	1.3087	31	762 TJR	1000 таджицьких рублів	3.4499
14	368 IQD	100 іракських динарів	1262.7855	32	952 XOF	1000 франків КФА	6.3176
15	417 KGS	100 киргизьких сомів	9.1119	33	152 CLP	1000 чилійських песо	8.0000
16	414 KWD	100 кувейтських динарів	1282.1685	34	191 HRK	100 хорватських кун	54.4287
17	422 LBP	1000 ліванських фунтів	2.5957	35	156 CNY	100 юанів Ренмінбі (Китай)	47.4269
				36	255	100 доларів США за розр. із Індією	314.0800

* Курс встановлено з 01.06.1999 року.

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні щодо інозе Національним банком України

№ п/п	Код валюти	Назва валюти					
			01.06.1999 р.	02.06.1999 р.	03.06.1999 р.	04.06.1999 р.	05.06.1999 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	256.3913	253.3115	254.1733	254.5791	257.2400
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	29.8980	29.7984	29.6929	29.7533	29.6063
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	628.4839	630.3387	634.1512	633.9643	635.3570
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	9.8742	9.8838	9.8981	9.9183	9.9358
5	056 BEF	1000 бельгійських франків	101.9848	101.6451	101.2852	101.4911	100.9896
6	300 GRD	1000 грецьких драхм	12.6547	12.6418	12.6106	12.6433	12.5738
7	208 DKK	100 датських крон	55.3560	55.1768	54.9785	55.0947	54.8291
8	840 USD	100 доларів США	392.6000	392.9800	393.5500	394.3500	394.9500
9	233 EEK	100 естонських крон	26.2936	26.2060	26.1133	26.1663	26.0370
10	352 ISK	100 ісландських крон	5.2641	5.2682	5.2920	5.2844	5.2773
11	372 IEP	100 ірландських фунтів	522.3773	520.6375	518.7942	519.8488	517.2798
12	724 ESP	1000 іспанських песет	24.7260	24.6436	24.5564	24.6063	24.4847
13	380 ITL	10000 італійських лір	21.2473	21.1766	21.1016	21.1445	21.0400
14	124 CAD	100 канадських доларів	266.0580	266.1703	265.3140	266.8236	267.4397
15	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.1036	3.0464	3.0508	3.0570	3.0381
16	428 LVL	100 латвійських латів	660.9428	661.5825	661.4286	662.7731	663.7815
17	440 LTL	100 литовських літів	98.1500	98.2450	98.3875	98.5875	98.7375
18	498 MDL	100 молдовських лейв	33.8052	33.3880	33.4802	33.1721	33.1128
19	528 NLG	100 нідерландських гульденів	186.6877	186.0659	185.4072	185.7841	184.8659
20	280 DEM	100 німецьких марок	210.3483	209.6477	208.9055	209.3301	208.2957
21	578 NOK	100 норвезьких крон	49.9006	49.7888	49.5764	49.6802	49.5158
22	985 PLN	100 польських злотих	99.6953	99.7918	98.8074	99.0083	99.1589
23	620 PTE	100 португальських ескудо	2.0521	2.0452	2.0380	2.0421	2.0321
24	810 RUR	10 російських рублів	1.6064	1.6086	1.6129	1.6175	1.6213
25	702 SGD	100 сингапурських доларів	228.2956	228.5166	228.1846	228.6485	228.9963
26	703 SKK	100 словацьких крон	8.8215	8.8300	9.0016	9.0199	9.0336
27	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0978	0.0979	0.0968	0.0970	0.0971
28	795 TMM	10000 туркменських манатів	7.5500	7.5573	7.5683	7.5837	7.5952
29	348 HUF	1000 угорських форинтів	16.5780	16.5940	16.4717	16.5052	16.5303
30	860 UZS	100 узбецьких сумів	3.3436	3.3468	3.3516	3.3585	3.3636
31	246 FIM	100 фінських марок	69.1934	68.9630	68.7188	68.8585	68.5182
32	250 FRF	100 французьких франків	62.7184	62.5095	62.2882	62.4148	62.1063
33	203 CZK	100 чеських крон	10.9599	10.9705	10.9475	10.9697	10.9864
34	752 SEK	100 шведських крон	45.7371	45.7246	45.4841	45.8265	45.7152
35	756 CHF	100 швейцарських франків	258.0801	257.4305	256.7770	257.0405	256.5919
36	392 JPY	1000 японських єн	32.4708	32.4523	32.5021	32.5448	32.4744
37	978 EUR	100 євро	411.4055	410.0353	408.5836	409.4142	407.3909
38	960 XDR	100 СПЗ	526.2885	526.2240	525.4486	528.8707	525.8116
			16.06.1999 р.	17.06.1999 р.	18.06.1999 р.	19.06.1999 р.	20.06.1999 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	260.9657	259.3802	260.3255	258.0968	258.0968
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	29.8416	29.6961	29.6833	29.8362	29.8362
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	631.6405	627.6920	630.2279	631.0399	631.0399
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	9.9406	9.9371	9.9376	9.9426	9.9426
5	056 BEF	1000 бельгійських франків	101.7924	101.2961	101.2523	101.7738	101.7738
6	300 GRD	1000 грецьких драхм	12.6761	12.6221	12.6318	12.6734	12.6734
7	208 DKK	100 датських крон	55.2649	54.9955	54.9628	55.2474	55.2474
8	840 USD	100 доларів США	395.1400	395.0000	395.0200	395.2200	395.2200
9	233 EEK	100 естонських крон	26.2440	26.1161	26.1048	26.2392	26.2392
10	352 ISK	100 ісландських крон	5.3283	5.3194	5.3311	5.3403	5.3403
11	372 IEP	100 ірландських фунтів	521.3919	518.8499	518.6254	521.2967	521.2967
12	724 ESP	1000 іспанських песет	24.6793	24.5590	24.5484	24.6748	24.6748
13	380 ITL	10000 італійських лір	21.2072	21.1038	21.0947	21.2034	21.2034
14	124 CAD	100 канадських доларів	270.0266	269.9349	271.4680	269.8354	269.8354
15	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.0163	3.0153	3.0154	3.0169	3.0169
16	428 LVL	100 латвійських латів	665.2189	662.7517	662.7852	663.1208	663.1208
17	440 LTL	100 литовських літів	98.7850	98.7500	98.7550	98.8050	98.8050
18	498 MDL	100 молдовських лейв	33.6774	33.7399	33.6855	33.7181	33.7181
19	528 NLG	100 нідерландських гульденів	186.3355	185.4271	185.3468	186.3015	186.3015
20	280 DEM	100 німецьких марок	209.9515	208.9279	208.8375	209.9132	209.9132
21	578 NOK	100 норвезьких крон	50.1440	50.0248	50.1105	50.4553	50.4553
22	985 PLN	100 польських злотих	99.2066	100.4450	100.4501	100.5010	100.5010
23	620 PTE	100 португальських ескудо	2.0482	2.0382	2.0373	2.0478	2.0478
24	810 RUR	10 російських рублів	1.6294	1.6302	1.6303	1.6311	1.6311
25	702 SGD	100 сингапурських доларів	229.1065	230.9942	231.0058	231.1228	231.1228
26	703 SKK	100 словацьких крон	9.0380	9.0676	9.0681	9.0727	9.0727
27	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0972	0.0960	0.0960	0.0960	0.0960
28	795 TMM	10000 туркменських манатів	7.5988	7.5962	7.5965	7.6004	7.6004
29	348 HUF	1000 угорських форинтів	16.5382	16.5761	16.5769	16.5853	16.5853
30	860 UZS	100 узбецьких сумів	3.2732	3.2720	3.2722	3.2739	3.2739
31	246 FIM	100 фінських марок	69.0629	68.7262	68.6965	69.0503	69.0503
32	250 FRF	100 французьких франків	62.6001	62.2949	62.2679	62.5886	62.5886
33	203 CZK	100 чеських крон	10.9917	11.1544	11.1550	11.1606	11.1606
34	752 SEK	100 шведських крон	46.3308	46.3822	46.4439	46.9286	46.9286
35	756 CHF	100 швейцарських франків	257.5933	256.2892	255.6652	257.0947	257.0947
36	392 JPY	1000 японських єн	32.7796	32.8479	32.9475	32.9710	32.9710
37	978 EUR	100 євро	410.6295	408.6275	408.4507	410.5545	410.5545
38	960 XDR	100 СПЗ	529.2824	527.5063	528.5814	531.9690	531.9690

МНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ ЩОДЕННО (за червень 1999 року)

Офіційний курс									
06.06.1999 р.	07.06.1999 р.	08.06.1999 р.	09.06.1999 р.	10.06.1999 р.	11.06.1999 р.	12.06.1999 р.	13.06.1999 р.	14.06.1999 р.	15.06.1999 р.
257.2400	257.2400	261.2449	261.2093	262.5223	261.6648	262.2081	262.2081	262.2081	261.5771
29.6063	29.6063	29.6571	29.8638	30.0997	30.1098	30.0999	30.0999	30.0999	29.9686
635.3570	635.3570	636.2498	633.2785	634.9555	633.7106	636.6183	636.6183	636.6183	637.0714
9.9358	9.9358	9.9519	9.9547	9.9557	9.9514	9.9482	9.9482	9.9482	9.9399
100.9896	100.9896	101.1630	101.8680	102.6729	102.7072	102.6735	102.6735	102.6735	102.2254
12.5738	12.5738	12.5915	12.6851	12.7873	12.7877	12.7854	12.7854	12.7854	12.7296
54.8291	54.8291	54.9210	55.3060	55.7422	55.7609	55.7418	55.7418	55.7418	55.5000
394.9500	394.9500	395.5900	395.7000	395.7400	395.5700	395.4400	395.4400	395.4400	395.1100
26.0370	26.0370	26.0817	26.2635	26.4710	26.4799	26.4712	26.4712	26.4712	26.3556
5.2773	5.2773	5.2870	5.2988	5.3362	5.3383	5.3605	5.3605	5.3605	5.3560
517.2798	517.2798	518.1682	521.7791	525.9020	526.0779	525.9050	525.9050	525.9050	523.6099
24.4847	24.4847	24.5267	24.6977	24.8928	24.9011	24.8930	24.8930	24.8930	24.7843
21.0400	21.0400	21.0761	21.2230	21.3907	21.3978	21.3908	21.3908	21.3908	21.2975
267.4397	267.4397	269.4023	269.6066	268.7222	269.1264	271.1870	271.1870	271.1870	270.6947
3.0381	3.0381	3.0430	3.0438	3.0442	3.0428	3.0418	3.0418	3.0418	3.0393
663.7815	663.7815	664.8571	665.0420	666.2290	665.9428	665.7239	665.7239	665.7239	665.1684
98.7375	98.7375	98.8975	98.9250	98.9350	98.8925	98.8600	98.8600	98.8600	98.7775
33.1128	33.1128	33.6035	33.6162	33.7205	33.6352	33.6241	33.6241	33.6241	33.6708
184.8659	184.8659	185.1835	186.4739	187.9474	188.0102	187.9484	187.9484	187.9484	187.1282
208.2957	208.2957	208.6534	210.1074	211.7676	211.8385	211.7688	211.7688	211.7688	210.8447
49.5158	49.5158	49.7975	50.1598	50.4361	50.5268	50.5318	50.5318	50.5318	50.4097
99.1589	99.1589	99.3196	99.3472	99.3573	99.3146	99.2819	99.2819	99.2819	99.1991
2.0321	2.0321	2.0355	2.0497	2.0659	2.0666	2.0659	2.0659	2.0659	2.0569
1.6213	1.6213	1.6253	1.6264	1.6279	1.6285	1.6293	1.6293	1.6293	1.6280
228.9963	228.9963	229.3674	229.4312	229.4544	229.3558	229.2805	229.2805	229.2805	229.0891
9.0336	9.0336	9.0483	9.0508	9.0517	9.0478	9.0448	9.0448	9.0448	9.0373
0.0971	0.0971	0.0973	0.0973	0.0973	0.0973	0.0972	0.0972	0.0972	0.0972
7.5952	7.5952	7.6075	7.6096	7.6104	7.6071	7.6046	7.6046	7.6046	7.5983
16.5303	16.5303	16.5571	16.5617	16.5634	16.5562	16.5508	16.5508	16.5508	16.5370
3.3636	3.3636	3.3170	3.3180	3.3183	3.3169	3.3158	3.3158	3.3158	3.2729
68.5182	68.5182	68.6359	69.1142	69.6603	69.6836	69.6607	69.6607	69.6607	69.3567
62.1063	62.1063	62.2130	62.6466	63.1416	63.1627	63.1419	63.1419	63.1419	62.8664
10.9864	10.9864	11.0042	11.0073	11.0084	11.0036	11.0000	11.0000	11.0000	10.9908
45.7152	45.7152	45.8709	46.1543	46.3887	46.5424	46.6502	46.6502	46.6502	46.5804
256.5919	256.5919	257.3405	258.3031	260.2623	259.8106	259.3512	259.3512	259.3512	258.5107
32.4744	32.4744	32.7258	32.6164	33.2729	33.2777	33.3777	33.3777	33.3777	32.8796
407.3909	407.3909	408.0906	410.9344	414.1815	414.3200	414.1839	414.1839	414.1839	412.3763
525.8116	525.8116	528.9972	532.9924	534.4153	533.1892	532.4247	532.4247	532.4247	531.5347
21.06.1999 р.	22.06.1999 р.	23.06.1999 р.	24.06.1999 р.	25.06.1999 р.	26.06.1999 р.	27.06.1999 р.	28.06.1999 р.	29.06.1999 р.	30.06.1999 р.
258.0968	258.5535	257.1254	258.9297	260.1587	261.9969	261.9969	261.9969	261.9969	259.4383
29.8362	29.6954	29.6118	29.5222	29.6302	29.9805	29.9805	29.9805	29.9805	29.7424
631.0399	628.0633	627.0647	623.9207	624.0943	627.1515	627.1515	627.1515	627.1515	625.4034
9.9426	9.9426	9.9396	9.9414	9.9381	9.9381	9.9381	9.9381	9.9381	9.9343
101.7738	101.2937	101.0083	100.7030	101.0713	102.2661	102.2661	102.2661	102.2661	101.4539
12.6734	12.5884	12.5548	12.5207	12.5704	12.7033	12.7033	12.7033	12.7033	12.6083
55.2474	54.9824	54.8230	54.6610	54.8602	55.5072	55.5072	55.5072	55.5072	55.0508
395.2200	395.2200	395.1000	395.1700	395.0400	395.0400	395.0400	395.0400	395.0400	394.8900
26.2392	26.1154	26.0419	25.9631	26.0581	26.3661	26.3661	26.3661	26.3661	26.1567
5.3403	5.3321	5.3012	5.3200	5.3156	5.3498	5.3498	5.3498	5.3498	5.3103
521.2967	518.8378	517.3759	515.8117	517.6986	523.8181	523.8181	523.8181	523.8181	519.6581
24.6748	24.5584	24.4892	24.4152	24.5045	24.7942	24.7942	24.7942	24.7942	24.5973
21.2034	21.1034	21.0439	20.9803	21.0570	21.3059	21.3059	21.3059	21.3059	21.1367
269.8354	270.2678	268.4941	268.9584	268.8564	268.7034	268.7034	268.7034	268.7034	268.2291
3.0169	3.0169	3.0160	3.0166	3.0156	3.0156	3.0156	3.0156	3.0156	3.0144
663.1208	663.1208	662.9195	663.0369	659.4992	659.4992	659.4992	659.4992	659.4992	659.2487
98.8050	98.8050	98.7750	98.7925	98.7600	98.7600	98.7600	98.7600	98.7600	98.7225
33.7181	33.6612	33.6711	33.6578	33.7635	33.7635	33.7635	33.7635	33.7635	34.4566
186.3015	185.4227	184.9003	184.3413	185.0156	187.2026	187.2026	187.2026	187.2026	185.7159
209.9132	208.9230	208.3344	207.7045	208.4643	210.9285	210.9285	210.9285	210.9285	209.2534
50.4553	50.4218	50.3698	50.1153	50.2738	50.5998	50.5998	50.5998	50.5998	50.3958
100.5010	100.5010	100.4704	100.4882	100.9429	100.9429	100.9429	100.9429	100.9429	100.9046
2.0478	2.0382	2.0324	2.0263	2.0337	2.0577	2.0577	2.0577	2.0577	2.0414
1.6311	1.6311	1.6306	1.6309	1.6310	1.6310	1.6310	1.6310	1.6310	1.6304
231.1228	231.1228	231.0526	231.0936	231.1527	231.1527	231.1527	231.1527	231.1527	231.0650
9.0727	9.0727	9.0699	9.0715	9.0268	9.0268	9.0268	9.0268	9.0268	9.0234
0.0960	0.0960	0.0960	0.0960	0.0948	0.0948	0.0948	0.0948	0.0948	0.0948
7.6004	7.6004	7.5981	7.5994	7.5969	7.5969	7.5969	7.5969	7.5969	7.5940
16.5853	16.5853	16.5803	16.5832	16.4384	16.4384	16.4384	16.4384	16.4384	16.4322
3.2739	3.2350	3.2340	3.2346	3.2335	3.2335	3.2335	3.2335	3.2335	3.2323
69.0503	68.7246	68.5310	68.3238	68.5737	69.3843	69.3843	69.3843	69.3843	68.8333
62.5886	62.2934	62.1179	61.9301	62.1566	62.8914	62.8914	62.8914	62.8914	62.3919
11.1606	11.1606	11.1572	11.1592	11.1194	11.1194	11.1194	11.1194	11.1194	11.1152
46.9286	46.8089	47.0217	46.6053	46.6954	47.1087	47.1087	47.1087	47.1087	46.7810
257.0947	255.9140	255.4329	254.3737	255.1923	257.9183	257.9183	257.9183	257.9183	255.5983
32.9710	32.3530	32.4416	32.3564	32.3460	32.5347	32.5347	32.5347	32.5347	32.6627
410.5545	408.6180	407.4666	406.2348	407.7208	412.5403	412.5403	412.5403	412.5403	409.2640
531.9690	527.1374	526.8559	526.3465	528.8996	533.5996	533.5996	533.5996	533.5996	527.2234

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Дмитро Кошовий

Оглядач "Квартальних передбачень"
Міжнародного центру
перспективних досліджень

Поставка чекає оплати

Огляд фондового ринку України та прогноз його розвитку

ТОЧКА ВІДЛІКУ

У березні обсяг торгів акціями на найбільшому організованому фондовому майданчику України — Позабіржовій фондовій торговельній системі (ПФТС) — впав до 2.7 млн. грн. У квітні він трохи зріс — до 6 млн. грн. Проте принципово це нічого не змінило: такі мізерні суми свідчили про вкрай низьку активність ринку.

У торговельній системі залишилося близько 75 торговців цінними паперами, хоча ще рік тому їх кількість сягала 200. Із ринку пішли не лише невеликі українські фірми, а й представництва великих інвестиційних банків та іноземних компаній, таких як CS First Boston, Parax Capital. За словами президента ПФТС Ірини Зарі, в середині травня на статус маркет-мейкера у торговельній системі могли претендувати не більше 20 компаній. Себто на ринку залишилося менше двох десятків торговців цінними паперами, які б регулярно укладали угоди за акціями.

Щодо котирувань акцій, то вони заверли на найнижчому за останні кілька років рівні. В середньому він становив 60—70% від рівня початку 1999 року і 10—15% (без урахування девальвації гривні!) — від найвищого рівня, якого ціни українських акцій досягли влітку 1997 року. За таких умов учасники ринку вже просто не могли знижувати ціни.

Ринок досяг найнижчої точки, після якої або смерть, або підйом. Є ще й третій шлях* — обслуговування прямих інвестицій, які значно менше залежать від кон'юнктури фінансового та фондового ринку. В минулому кварталі ринок став свідком купівлі компанією Baltic Beverages Holding контрольного пакета акцій пивзаводу "Колос" у Львові. А концерн "Укрпромінвест" придбав контрольний пакет акцій кондитерської фабрики ім. Карла Маркса.

ПІДЙОМ НА РОСІЙСЬКІЙ ХВИЛІ

Спекулятивний ринок портфельних інвестицій чекав свого часу. Ситуація почала змінюватися на початку травня — зна-

* Д. Кошовий. Спекулянти тут не ходять // Вісник НБУ. — 1999. — № 5. — С. 32—33.

чення фондових індексів, які віддзеркалюють динаміку курсів акцій, почали потроху зростати. У червні зростання уже набуло характеру сталої тенденції. Фондовий індекс IPI-U, який розраховується агентством "Інтерфакс-Україна" спільно з компанією "Полар-інвест", зріс за цей місяць на 41%. Значення індексу ПФТС збільшилося упродовж червня на 20%, КАС-20 (компанії "Альфа-Капітал") — на 25.6%, ProU-50 (компанії "Проспект-Інвестментс") — на 26%.

Значення індексів наприкінці червня не лише перевищили рівень початку року, а й повернулися на докризові відмітки серпня 1998 року. Важливо, що зростання котирувань супроводжується збільшенням обсягів угод — це свідчить про силу тенденції.

Попереду "блакитні фішки" — найліквідніші та найпопулярніші акції: "Укрнафти", енергогенеруючих компаній "Західенерго", "Донбасенерго", "Центренерго", "Дніпроенерго", деяких енергорозподільчих компаній ("Київенерго", "Запоріжжяобленерго"), "Стірола", трубних заводів (Нижньодніпровського трубопрокатного заводу, Харцизького трубного заводу).

"Найбільший стрибок ціни зафіксовано щодо акцій "Укрнафти": вона зросла із 50 центів до більш як 1 долара", — повідомляє спеціаліст по роботі із цінними паперами компанії "Проспект Інвестментс" Ігор Мазепа. На його думку, напередодні зростання, власне, вже й сьогодні, український ринок акцій характеризується найнижчими цінами в регіоні, що приваблює перших інвесторів. Цікаво, що ціна випущених у квітні американських депозитарних розписок (ADR) на акції "Укрнафти" всього за півтора місяця зросла з 6.2 до 16.21 долара за 1 ADR.

"У Росії ціни багатьох ліквідних ком-

паній із початку року зросли на 100% і більше. Український же ринок на фоні зростаючого російського залишався стабільно низьким, що й підвищило інтерес до нього. Тим більше, що поганих новин за цей час не було", — так пояснює відродження українського ринку трейдер компанії Wood&Company Ігор Маслюк.

Справді, Національний банк дещо збільшує обсяги своїх валютних резервів. Проблеми з конвертацією, які гостро стояли у другій половині 1998 року, зникли. У травні й червні свою підтримку Україні підтвердили Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, які виділили чергові кредити на загальну суму майже 400 млн. доларів. Це дає підставу прогнозувати збереження фінансової стабільності щонайменше до президентських виборів.

Більше того, деякі аналітики вважають, що негативний фактор президентських виборів, який лякає поміркованих інвесторів, втрачає свій вплив. На зміну йому приходять позитивний чинник — можливість гри на динаміці курсу акцій, що приваблює на ринок інвесторів, які не проти ризикнути.

Серед інших сприятливих чинників, які впливають на ринок, Ігор Маслюк із Wood&Company називає поліпшення інфраструктури ринку за рахунок уведення в дію механізму поставки проти оплати при здійсненні угод у ПФТС.

ПФТС-індекс (гривневий)

Аналітики очікують, що в третьому кварталі ринок або піде вгору, або зупиниться на досягнутому, — але, без сумніву, не падатиме. “Зараз або все піде на краще, або зафіксується на досягнутому рівні”, — прогнозує Ігор Маслюк. За його словами, серед покупців акцій сьогодні переважають місцеві компанії, що також зменшує ризик падіння ринку і дає підставу вважати зростання ринку довготерміновою тенденцією.

Утім, стверджує Ігор Мазепа з компанії “Проспект Інвестментс”, іноземні інвестори також не хочуть втратити шанс заробити “швидкі” гроші, бо, як вважає експерт, “якщо дуже поганих новин не буде, то зростання ринку триватиме”.

На думку Еріка Наймана, “до виборів спостерігатиметься зростання, а після виборів — падіння, бо учасники ринку захочуть закріпити прибутки”. Він також зазначає цікаву деталь: у червні ринок ніяк не відреагував на таку погану новину, як реструктуризація боргу України банку ING Barings.

ЗА НОВОЮ СХЕМОЮ

Якщо не брати до уваги курсові коливання на ринку, то, безперечно, новиною номер один другого кварталу стало введення в дію у ПФТС механізму поставки проти оплати та вибір єдиного депозитарію на ринку — Міжрегіонального фондового союзу (МФС). І не лише тому, що це дало змогу повністю виконати умови останнього траншу кредиту Світового банку — (EDAL-II) обсягом 100 млн. доларів, наданого на розвиток підприємств, — а й тому, що це виводить ринок на новий рівень розвитку, якого давно досягли розвинуті ринки.

За новою схемою роботи ринку все починається зі знерухомилення цінних паперів на рахунку зберігача, котрий за розпорядженням власника акцій реєструється у реєстрі акціонерів як номінальний утримувач, і акції переходять із документарної форми у бездокументарну. За рішенням Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) і Антимонопольного комітету (АМК) із середини квітня на три місяці послуга перереєстрації акцій на ім'я зберігача коштує не більше 10 грн. (За попередніми даними, ДКЦПФР та АМК після трьох експериментальних місяців знову обмежать верхню межу вартості цієї послуги. Хоча планка може піднятися з 10 до 100 гривень, що несуттєво для великих власників.)

Бездокументарні цінні папери тепер уже обслуговуються не через реєстратора, а через депозитарій та зберігачів (причому останні, яких на ринку вже 75, конкурують між собою за обслуговування клієнтів). У другому кварталі 1999 року нарешті визначився єдиний депозитарій на ринку цінних паперів. Незважаючи на те, що держава знайшла 4 млн. грн. для формування статутного фонду Національного депозитарію, під тиском

Потенційні переваги запровадженено у ПФТС механізму розрахунків “поставка проти оплати”

НАДІЙНІШЕ

Після укладення угоди:

- цінні папери знаходяться на спеціальному рахунку, яким розпоряджається лише Міжрегіональний фондовий союз (МФС);
- гроші знаходяться на спеціальному рахунку в НБУ, яким розпоряджається лише МФС;
- розрахунки проводяться на дату розрахунків лише за умови, що цінні папери та гроші знаходяться на спеціальних рахунках;
- якщо один контрагент не виконав свої зобов'язання, іншому повертають його цінні папери або гроші;
- з'являється можливість укладати угоди з невідомими контрагентами.

ДЕШЕВШЕ

Якщо трансакція проводиться через реєстр, то витрати становитимуть від 0.5 до 2.5% і вище за перереєстрацію плюс витрати на відрядження, представницькі, не рахуючи втрати часу.

Якщо трансакція, незалежно від суми, проводиться за схемою поставки проти оплати, то витрати продавця становлять 55 грн., витрати покупця — 50 грн. Є ще витрати на підтримку рахунку в зберігача, на проведення ним операцій із рахунком та деякі інші, але середні та великі угоди все ж обходяться дешевше.

ШВИДШЕ

— стандартний термін розрахунків становить T+3, тобто контрагенти матимуть гроші чи цінні папери не пізніше як на третій день після укладення угоди;

- за цією схемою розрахунки можна виконувати і в день укладення угоди — все залежить від можливостей контрагентів;
- не треба їхати до реєстратора;
- не треба чекати перереєстрації;
- на відміну від реєстраторів, у єдиного депозитарія і торговельної системи діє єдиний стандарт документів.

міжнародних фінансових організацій йому заборонили займатися комерційною діяльністю, а роль центрального депозитарію закріпили за Міжрегіональним фондовим союзом. МФС — єдиний ліцензований депозитарій на ринку. Він намагається працювати на цьому ринку вже з 1997 року, і в 1999 році був обраний реципієнтом технічної допомоги USAID у рамках проекту створення в Україні центральної депозитарної та розрахунково-клірингової установи.

Після вирішення проблеми єдиного депозитарію число клієнтів-зберігачів у МФС зросло. Раніше вони вагалися, очікуючи створення Національного депозитарію, який мав посісти центральне місце на ринку. Тепер можна з упевненістю прогнозувати, що вже через кілька місяців усі українські зберігачі відкриють рахунок у МФС.

Наступним кроком на шляху розбудови ринку бездокументарних цінних паперів стала розробка схеми розрахунків безпосередньо з участю організованого торговельного майданчика. Враховуючи, що створення центральної депозитарної та розрахунково-клірингової установи є продовженням проекту торговельної системи ПФТС, яка також фінансувалася USAID, зв'язка МФС — ПФТС була найбільш імовірною. Втім, за словами голови правління МФС Миколи Швецова, інші організатори торгівлі не зверталися до депозитарію з пропозиціями організувати схеми поставки проти оплати, тоді як співпраця із

ПФТС триває вже кілька років.

Остаточно нова схема завоювала довіру учасників ринку після того, як у ролі розрахункового банку до неї увійшов Національний банк, відкривши у себе спеціальний рахунок, яким розпоряджається виключно МФС.

ДКЦПФР послідовно переводить торгівлю цінними паперами на організований ринок і в бездокументарну форму. Тому саме сьогодні вирішується питання майбутніх лідерів на організованому фондовому ринку — як серед організаторів торгівлі, так і серед зберігачів і торговців. За прогнозами, для виконання поставленого завдання ДКЦПФР потрібно років п'ять, а то й більше. Але вже сьогодні учасники ринку виконують її рішення щодо обов'язкового укладення угод із акціями 261 емітента виключно на організованих ринках.

Звичайно, нині нова схема працює ще недосконало. Замість трьох днів угода, за словами учасників, може закриватися й тиждень, а її вартість навіть перевищує вартість при традиційному укладенні через реєстратора. Але з часом, зі збільшенням обсягів угод, набуттям досвіду учасниками ринку, а також за сприяння ДКЦПФР, її переваги стануть очевидними.

Поки що “поставка чекає оплати”, тобто ринок чекає на інвестора. Але коли, як не сьогодні, підготувати все необхідне для його зустрічі?

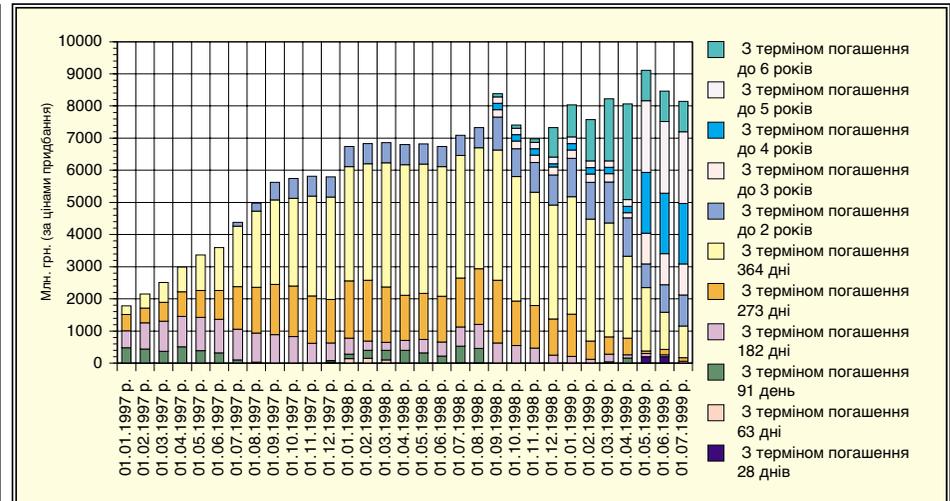
Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики, проведених у червні 1999 р.

Номер аукціону	Дата проведення аукціону	Пропозиція			Результати аукціону				
		Номинал облігацій, грн.	Проголошена ставка дохідності, %	Термін погашення облігацій	Розміщено облігацій, шт.	Залучено коштів до бюджету, тис. грн.	Відсічна ціна, грн.	Середньо-зважена ціна, грн.	Ставка дохідності, %
57	01.06.1999 р.	100	—	02.02.2000 р.	601 696	50 187.55	83.41	83.41	29.51
58	01.06.1999 р.	100	—	23.02.2000 р.	611 100	50 262.98	82.25	82.25	29.50
59	01.06.1999 р.	100	—	28.06.2000 р.	660 000	50 087.40	75.89	75.89	29.51
60	01.06.1999 р.	100	—	26.07.2000 р.	666 100	49 697.72	74.61	74.61	29.50
61	02.06.1999 р.	100	—	12.07.2000 р.	350 000	26 351.50	75.29	75.29	29.52
62	02.06.1999 р.	100	—	16.08.2000 р.	321 000	23 664.12	73.72	73.72	29.50
63	07.06.1999 р.	100	—	09.08.2000 р.	673 500	50 014.11	74.26	74.26	29.49
64	10.06.1999 р.	100	—	16.08.2000 р.	0	—	0.00	0.00	—
65	11.06.1999 р.	100	—	16.08.2000 р.	674 998	50 044.35	74.14	74.14	29.47
66	15.06.1999 р.	100	—	23.08.2000 р.	676 000	50 030.76	74.01	74.01	29.47
67	18.06.1999 р.	100	—	30.08.2000 р.	677 501	50 026.67	73.84	73.84	29.46
68	21.06.1999 р.	100	—	13.09.2000 р.	681 500	50 001.66	73.37	73.37	29.44
69	23.06.1999 р.	100	—	20.09.2000 р.	4 783	349.97	73.17	73.17	29.42
70	24.06.1999 р.	100	—	20.09.2000 р.	0	—	0.00	0.00	—
71	30.06.1999 р.	100	—	20.09.2000 р.	0	—	0.00	0.00	—
72	30.06.1999 р.	100	—	27.09.2000 р.	0	—	0.00	0.00	—
Разом		X	X	X	6 598 178	500 719	X	X	X

Результати аукціонів
із розміщення облігацій внутрішньої
державної позики за січень – червень 1999 р.

Сума облігацій внутрішньої державної позики,
що перебувають в обігу (на 1 липня 1999 р.)

Період	Розміщено облігацій, шт.	Залучено коштів до бюджету, тис. грн.
Січень	3 218 453	227 295.62
Лютий	6 050 045	446 031.17
Березень	3 850 404	354 199.12
I квартал	13 118 902	1 027 525.91
Квітень	2 036 594	200 233.81
Травень	5 361 879	452 818.32
Червень	6 598 178	500 718.79
II квартал	13 996 651	1 153 770.93
I півріччя	27 115 553	2 181 296.83
Липень	0	0.00
Серпень	0	0.00
Вересень	0	0.00
III квартал	0	0.00
Жовтень	0	0.00
Листопад	0	0.00
Грудень	0	0.00
IV квартал	0	0.00
Усього з початку року	27 115 553	2 181 296.83

Матеріали підготовлено департаментом монетарної політики Національного банку України.

Зарубіжний досвід /

Управління власним капіталом комерційного банку

У статті аналізується кращий зарубіжний досвід ефективного управління власним капіталом банку. Значну увагу приділено особливостям капіталізації комерційних банків Німеччини. Розглянуто пріоритетні завдання вітчизняних фінансово-кредитних установ щодо збільшення ресурсної бази.

Стратегія банку щодо управління капіталом повинна бути спрямована на досягнення певних цілей. Основною метою будь-якого кредитного інституту, властиво, є максимізація прибутку. Похідними від неї є утворення “чистого майна” фірми та завоювання (або збільшення) своєї частки ринку.

Обов'язкові передумови успішної діяльності банку — ліквідність і захист від ризиків. Тож фінансово-кредитна установа зазвичай намагається реалізувати у своїй діяльності “магічний трикутник” цілей: збільшити прибутковість при зменшенні ризиковості та забезпеченні ліквідності.

Управління власним капіталом налічує такі складові:

- ◆ керівництво мобілізацією банківського капіталу;
- ◆ управління використанням власних коштів.

УПРАВЛІННЯ МОБІЛІЗАЦІЄЮ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Передусім менеджери банку мають визначити його потребу у власних коштах. При цьому слід враховувати правові рамкові умови, оскільки саме нормативи регулюючих органів визначають мінімальну потребу у капіталі. Проте капітал необхідний банкові як для покриття оперативних, так і для запобігання стратегічних ризиків. Тому потрібно встановлювати нижні й верхні межі забезпечення фінансово-кредитної установи власним капіталом, керуючись і правовими вимогами, і внутрішніми потребами банку.

Після того, як менеджери банку визначили потребу у власному капіталі, вони повинні обрати шляхи її оптимального покриття.

У світовій практиці використовується чимало способів збільшення власного капіталу. Найпоширеніші з них базу-

ються на змінах у структурі балансу. Вони, у свою чергу, досягаються:

- ◆ шляхом обмеження можливостей зростання ризикових активів при збереженні їхньої структури;
- ◆ у результаті обмеження можливостей зростання ризикових активів шляхом зміни їх структури завдяки впровадженню операцій із невисоким ступенем зважування активів на ризик;
- ◆ внаслідок обмеження зростання ризикових активів шляхом продажу балансових активів.

Обґрунтовуючи різні шляхи реструктуризації, менеджери зарубіжних банків порівнюють можливі втрати доходів-нетто внаслідок проведеного перегрупування структури балансу. Обирають варіант із найменшими втратами доходів.

Потреби у банківському капіталі можна задовольнити також методом “непрямого ефекту фінансування”, який передбачає:

- ◆ злиття банків із метою збільшення банківського капіталу;
- ◆ зниження як позицій відрахування від основного капіталу, так і відвернень від сукупного капіталу (основний + додатковий капітал);
- ◆ створення і використання резервів переоцінки.

На нашу думку, саме злиття банків (економічне і правове об'єднання двох чи кількох кредитних інститутів) у сучасних умовах України є найефективнішим методом підвищення банківського капіталу.

Банківський капітал можна збільшити також за допомогою внутрішніх джерел. До них належать:

- ◆ відкрита тезаврація прибутку (тобто розподіл отриманого протягом року прибутку на виплату дивідендів і на збільшення власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку);
- ◆ відкрите дотування резервів за рахунок чистого прибутку (тобто створення фондів на покриття загальних бан-

**Жанна
Довгань**

Аспірант Тернопільської академії
народного господарства

ківських ризиків);

◆ прихована тезаврація — утворення прихованих резервів (тобто загальних резервів на випадок невиклат за пози-

ками).
Слід зазначити, що за допомогою внутрішніх джерел капітал можна збільшити у тому разі, якщо банк одержує прибуток і не виплачує його у вигляді дивідендів.

На наш погляд, варто детальніше зупинитися на питанні збільшення власного капіталу шляхом відкритої тезаврації прибутку. Практикуючи цей метод, зарубіжні фахівці застосовують кілька надійних інструментів управління власними коштами. Серед них:

- ◆ утримання частини прибутку для поповнення власного капіталу (крім випадків, коли швидке збільшення депозитів спонукає продавати додаткові акції за будь-якою ціною);
- ◆ дивідендна політика, яка дає змогу підвищити ринкову ціну акцій банку і продати додаткові акції за вищими цінами.

Перевагою першого інструменту є те, що банк, збільшуючи за його допомогою капітал, не залежить від отриманих на ринку коштів, а отже, акціонерам не загрожує втрата контролю над банком. Однак цей інструмент має той недолік, що одержаний таким шляхом прибуток оподатковується, отож банк потрапляє під додатковий вплив макроекономічних факторів.

УПРАВЛІННЯ МОБІЛІЗАЦІЄЮ ВЛАСНИХ ПРИБУТКІВ

Визначаючи потреби в мобілізації власних коштів на ринку капіталів, банк водночас повинен шороку планувати також потреби у власному прибутку. Для цього необхідно:

- ◆ визначити потреби у власних коштах для збільшення обсягів комерційних угод (або банківських активів) та для покриття банківських ризиків;
- ◆ розрахувати обсяг прибутку, необхідного для виплати дивідендів і про-

ведення процентних виплат за додатковими елементами банківського капіталу (субординованим боргом і гібридними інструментами на зразок залученого боргу);

◆ врахувати такі фактори впливу, як податки і процентні ставки за мінімальними резервами.

Це можна зробити за такою методикою:

1. Визначення потреби в основному капіталі-нетто:

$$OK^b = (BKa + BKw + BKr)^{ok} - OK^v, \text{ де:}$$

OK^b — основний капітал;

BKa — нагальна потреба у власних коштах;

BKw — потреба у власних коштах, необхідних для зростання банківських активів;

BKr — потреба у власних коштах для покриття банківських ризиків;

OK^v - наявний основний капітал.

Або ж $OK^b =$ квота основного капіталу \times потреба у власних коштах мінус основний наявний капітал.

2. Визначення потреби у додатковому капіталі-нетто:

$$DK^b = (BKa + BKw + BKr)^{dk} - DK^v, \text{ де:}$$

DK^b — додатковий капітал;

DK^v — наявний додатковий капітал.

Або ж $DK^b =$ квота додаткового капіталу \times потреба у власних коштах мінус наявний додатковий капітал.

3. Визначення потреби у прибутку після сплати прибуткового податку:

$$G = (OK^b - OK^3) + (DK^b - DK^3) + (MBoK + MBdK), \text{ де:}$$

G — прибуток після сплати податків;

OK^3 — основний капітал, мобілізований за допомогою зовнішніх джерел;

DK^3 — додатковий капітал, мобілізований за допомогою зовнішніх джерел;

$MBoK$ — необхідні мінімальні витрати на виплату дивідендів за акціонерним капіталом;

$MBdK$ — необхідні мінімальні витрати на процентні виплати за додатковим капіталом.

Розрахунок потреби у власному прибутку на основі вищенаведеної методики проілюстровано на прикладі одного з німецьких банків (див. приклад).

Можливість капіталізації прибутку значною мірою залежить від такого ін-

струменту управління, як дивідендна політика. Дивіденд — це дохід на акцію, джерелом якого є прибуток. Отож чим більша частина прибутку виплачуватиметься у формі дивідендів, тим меншу його частку буде капіталізовано. З іншого боку, занадто низька частка дивідендів може призвести до зменшення курсової ринкової вартості акцій банку. Це припущення підтверджується даними досліджень американського економіста Г. Кіна, який виявив таку закономірність: після публічного повідомлення про зниження дивідендів вартість банківських акцій, як правило, протягом тижня падає.

Проблема оптимального рівня дивідендної ставки є особливо актуальною в умовах економічної нестабільності. Високий рівень дивідендів може свідчити як про успішну фінансову діяльність банку, так і про вірогідність його банкрутства, оскільки саме під час інтенсивного відпливу коштів із банку встановлюються (із рекламною метою) високі дивіденди. Тому необхідно, щоб банки економічно обґрунтовували рі-

Приклад
визначення потреби у власних коштах і потреби у прибутку німецького банку N

Показники банку N за 1998 р.:

- ризикові активи - 12 500 млн. німецьких марок;
- основний капітал — 600 млн. німецьких марок;
- додатковий капітал — 500 млн. німецьких марок.

На 1999 р. керівництво банку планує:

- квоту основного капіталу — 4.5%;
- квоту додаткового капіталу — 4%;
- збільшення банківських активів — на 5%;

У 1999 р. банк N планує також змінити свою комерційну політику, відтак передбачаються додаткові власні кошти для покриття ринкових ризиків на суму 1000 млн. німецьких марок. Аби не зашкодити біржовій оцінці своїх акцій, банк має намір виплатити мінімум 25% дивідендів (із 200 млн. німецьких марок акціонерного капіталу). Передбачається збільшення акціонерного капіталу на 100 млн. німецьких марок.

Збільшення капіталу за рахунок таких зовнішніх джерел, як субординований борг та гібридні інструменти на зразок залученого боргу, не планується.

Обчислення

Основна потреба у власних коштах: $12\,500 + 5\% \times 12\,500 + 1000 = 14\,125$

1. Потреба в основному капіталі-нетто: $4.5\% \times 14\,125 - 600 = 36$ (округлено)

2. Потреба в додатковому капіталі-нетто: $4.0\% \times 14\,125 - 500 = 65$.

3. Потреба у прибутку після податків: $60 - (36 - 100) + (65 - 10) = 51$.

Отже, якщо банк у 1999 р. планує збільшити свій капітал на 100 млн. німецьких марок (вартість емісії), то його потреби у прибутку становитимуть 51 млн. німецьких марок після сплати податків.

Методи розподілу банківського капіталу

Ризикові активи у поточному році становлять 100 гр. од.

На наступний рік заплановано зростання банківських угод на 12%, тобто на 12 гр. од.

Отже, ризикові активи наступного року становитимуть 112 гр. од.

Розподіл ризикових активів (112 гр. од.) між комерційними відділами А, В, С, Д буде таким:

1) за наявністю — 100 гр. од.;

2) за обсягом — 6 гр. од.:

відділ А — 20% від обсягу угод ($6 \times 20\%$) — 1.2 гр. од.;

В — 50% від обсягу угод ($6 \times 50\%$) — 3 гр. од.;

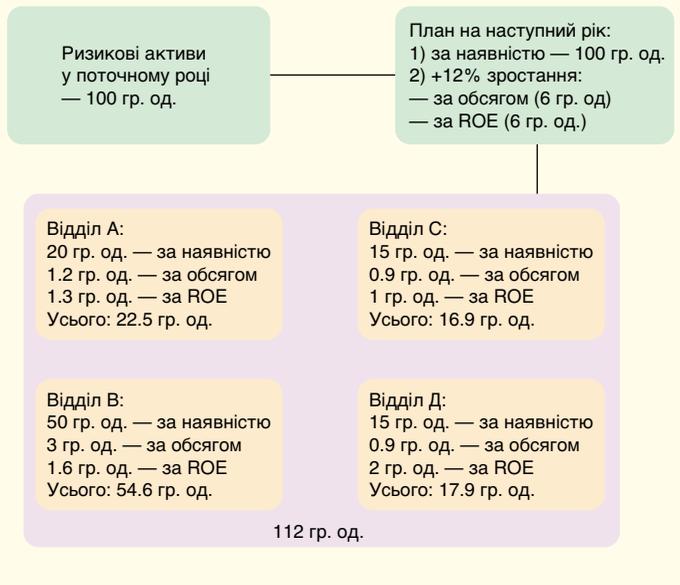
С — 15% від обсягу угод ($6 \times 15\%$) — 0.9 гр. од.;

Д — 15% від обсягу угод ($6 \times 15\%$) — 0.9 гр. од.

3) за рентабельністю капіталу (ROE):

Відділи	ROE у поточному році, %	Обсяг у поточному році, %	ROE \times обсяг, %	Розподіл за обсягом на наступний рік	ROE, % від загального обсягу	Розподіл за ROE на 1 січня наступного року
А	10	20	200	1.2	$200 : 900 \times 100\% = 22.2\%$	$1.3 \times (22.2\% \times 6)$
В	5	50	250	3	$250 : 900 \times 100\% = 27.7\%$	$1.6 \times (27.7\% \times 6)$
С	10	15	150	0.9	$150 : 900 \times 100\% = 16.7\%$	$1 \times (16.7\% \times 6)$
Д	20	15	300	0.9	$300 : 900 \times 100\% = 33.3\%$	$2 \times (33.3\% \times 6)$
Усього		100	900	6		6

Отже, варіант розподілу власних коштів на наступний рік матиме такий вигляд:

вень дивідендної ставки.

Одним із засобів визначення зваженої процентної ставки, яким часто користуються німецькі комерційні банки, є метод імітаційного моделювання. Його суть полягає ось у чому.

Припустимо, що банк із власним капіталом K має норму чистого прибутку на капітал — R_k , щорічну ставку дивідендних виплат — R_d ; решту чистого прибутку використовує для збільшення власних коштів. У такому разі через n років обсяг його власного капіталу K_n дорівнюватиме:

$$K_n = K \times (1 + R_k - R_k \times R_d)^n.$$

Обсяг дивідендів, виплачених через n років, обчислюється за такою формулою:

$$D = K \times (1 + R_k - R_k \times R_d)^{n-1} \times R_k \times R_d.$$

Для більшості кредитних інститутів дуже важливим є питання про те, якими будуть темпи зростання банківських операцій на основі додатково збільшеного банківського капіталу (наприклад, за рахунок несплаченого у вигляді дивідендів банківського прибутку). Відповідь на нього можна одержати за допомогою рівності:

$$BS \times (1 + \Delta BS) \times EK / BS - EK =$$

$$= BS \times (1 + \Delta BS) \times rBS \times (1 - a), \text{ де:}$$

BS — балансова сума;

rBS — процентна маржа-нетто;

EK / BS — квота власного капіталу;

$(1 - a)$ — квота тезаврації.

Із цієї рівності, у лівій частині якої представлено більш ніж необхідну квоту власного капіталу (EK / BS), а у правій — несплачений прибуток, впливають такі перетворення:

$$(1 + \Delta BS) \times EK / BS - EK / BS =$$

$$= (1 + \Delta BS) \times rBS \times (1 - a);$$

$$EK / BS \times (1 + \Delta BS - 1) = rBS \times$$

$$\times (1 - a) + \Delta BS \times [rBS \times (1 - a)];$$

$$\Delta BS \times [EK / BS - rBS (1 - a)] =$$

$$= rBS (1 - a);$$

$$\Delta BS = rBS (1 - a) / [EK/BS -$$

$$- rBS \times (1 - a)].$$

Ці перетворення у формулі показують:

◆ наскільки високими повинні бути рендити (проценти) на сукупний капітал, щоб за певної квоти тезаврації або квоти виплати дивідендів та за наявності необхідної частки власного капіталу відбулося заплановане зростання банківських операцій (балансової суми);

◆ наскільки високою повинна бути квота виплати дивідендів (а відповідно й квота тезаврації банківських прибутків), якщо банк хоче при певних виплатах процентів (рендитів) на сукупний капітал досягти запланованого зростання.

Внутрішні джерела збільшення банківського капіталу, безумовно, потрібні,

проте лише за їх рахунок накопичити значні власні кошти складно. Банкам не обійтися без зовнішніх джерел покриття потреб у власному капіталі.

Один зі шляхів збільшення основного капіталу — зростання капіталу акціонерного. Проте випуск звичайних акцій з огляду на їх високу вартість не завжди веде до бажаної мети. Крім того, дивіденди не впливають на зниження податків, які у більшості західних країн сплачуються із доходів після виплати дивідендів. Тому для збільшення власного капіталу зарубіжні банки часто використовують його заміники — так званий додатковий капітал. Це передусім субординований борговий зобов'язання (претензії, які задовольняються після виконання усіх претензій вкладників, але перед задоволенням претензій акціонерів) і гібридні інструменти на зразок залученого боргу.

Застосовуючи розглянуту методику обчислення потреби у власних коштах, можна скласти комерційну планову калькуляцію оптимальної структури власних коштів. Її призначення — сприяти зменшенню витрат власних коштів ($MK + ME$), тобто мінімізувати виплати за зовнішніми джерелами власного капіталу, пов'язані з необхідністю виплачувати дивіденди на ринку капіталів (причому вони мають бути принаймні такими, як у подібних за параметрами економічних суб'єктів). При цьому слід дати себе з'ясувати:

◆ який за обсягом акціонерний та зовнішній додатковий капіталі (субординований борг і гібридні інструменти на зразок залученого боргу) банк може мобілізувати на ринку?

◆ до якої межі можна мінімізувати дивіденди за акціями, щоб це не зашкодило їх котируванню на біржі, а отже, й подальшому капіталутворенню?

◆ як мінімізувати процентні ставки за зовнішнім додатковим капіталом, щоб мати у майбутньому можливість реалізувати ті ж емісії?

Слід брати до уваги також інші фактори.

МОБІЛІЗАЦІЯ І РОЗПОДІЛ ВЛАСНИХ КОШТІВ

Варто зупинитися і на таких аспектах управління банківським капіталом, як мобілізація й розподіл власних коштів з метою одержання прибутку. Якщо узагальнити практику комерційних банків Німеччини, можна виділити кілька основних етапів цього процесу.

1. Правління банку вирішує, на скільки процентів має зрости наступного ро-

ку обсяг банківських угод, а отже, й ризикових активів.

2. Про дане рішення повідомляється певний комерційний відділ банку (наприклад, відділ балансу), який визначає активи, зважені на ризик, а отже, й необхідні власні кошти (капітал) за банківськими нормативами та внутрібанківськими вимогами.

3. Відділи, які мобілізують банківський капітал, подають інформацію про обсяг можливих новостворених власних коштів.

4. Після цього відділ контролінгу розподіляє необхідні ризикові активи між підрозділами банку, які проводять кредитно-інвестиційні операції. Це означає, що кількість здійснюваних ними ризикових угод обмежується лімітом власного капіталу, який ці підрозділи одержали від відділу контролінгу.

Отже, перед банком постає завдання: розподілити власний капітал між комерційними відділами так, щоб одержати найвищий прибуток. Це можна зробити, скориставшись таким методом F :

◆ **За рентабельністю (ROE) банківського капіталу.**

$$ROE = \frac{\text{доходи банку}}{\text{балансовий капітал}}.$$

Відділ із вищою рентабельністю власного капіталу отримує й більше власних коштів, тобто має змогу провести більше операцій, яким притаманні ризики (а отже, має у розпорядженні більше ризикових активів). Такий розподіл є найекономічнішим, хоча й не позбавленим певних недоліків. Адже відділи із невисокою рентабельністю власного капіталу можуть узагалі не отримати ризикових активів. До того ж їх розподіл лише за рентабельністю не завжди є справедливим.

◆ **За обсягом банківських операцій.**

Такий розподіл власного капіталу теж має свої вади, оскільки відділи з високою прибутковістю (ROE), але з незначними обсягами банківських операцій не одержать власного капіталу (ризикових активів).

Тому, на наш погляд, варто взяти до уваги досвід банків, які, розподіляючи між комерційними відділами власний капітал, поєднують такі методи:

1) **за наявністю** (якщо банк планує на наступний рік певне зростання банківських угод, то кожний відділ одержує мінімальний обсяг власного капіталу на рівні поточного року);

2) **за обсягами** (передусім — банківських операцій);

3) **за рентабельністю власного капіталу** (за прибутковістю кожного відділу).

□

**Юрій
Демченко**

Провідний економіст
управління банківських ризиків
АК АПБ "Україна"

**Сергій
Савчук**

Провідний економіст
управління банківських ризиків
АК АПБ "Україна"

Актуальність ризик-менеджменту в банках

Зважаючи на складну економічно-правову ситуацію, в якій доводиться працювати комерційним банкам України, та на постійно зростаючу конкуренцію на банківському ринку, проблема запровадження і розвитку ризик-менеджменту у вітчизняних банках набуває дедалі більшої актуальності. Відплив іноземного капіталу протягом 1998 року, особливо під час серпневої фінансової кризи в Росії, спричинив ланцюгову реакцію падіння ліквідності багатьох банків країн СНД та Балтії, виявивши неготовність банківських систем майже всіх держав СНД до функціонування у нових умовах. Одна з причин такої неготовності саме і полягає у нерозвинутості ризик-менеджменту у фінансово-кредитних установах України та інших пострадянських країн. Основні засади цієї важливої ланки діяльності банків розглядаються у статті.

Проведення активних операцій завжди пов'язане з ризиками. Ризик комерційного банку — це ймовірність виникнення у майбутньому подій, які можуть негативно вплинути на досягнення фінансово-кредитною установою своєї основної мети — одержання прибутків та підтримання достатнього рівня ліквідності. Такими негативними наслідками, зокрема, можуть бути: недоодержання прибутків, збитки, значне знецінення активів, зростання вартості зобов'язань банку, погіршення якості кредитно-інвестиційного портфеля, втрата ліквідності, банкрутство.

Ризик-менеджмент (risk-management) — складова банківського менеджменту як такого. Його основною функцією є управління ризиками банку, яке передбачає:

- ◆ виявлення ризиків, їх групування і класифікацію;
- ◆ моніторинг індикаторів ризиків;
- ◆ розробку та стандартизацію процедур запобігання та обмеження ризиків.

Головне завдання ризик-менеджменту полягає у виявленні (на основі даних минулих періодів) потенційного ризику в діяльності банку, визначенні максимально негативних наслідків у разі його появи, а також у розробці та впровадженні у фінансово-кредитній установі методології запобігання та обмеження ризиків. Саме фахівці ризик-менеджменту в критичній ситуації повинні на-

давати керівництву конкретні пропозиції щодо розв'язання проблеми. Заздалегідь розроблений план заходів на випадок кризової ситуації, наче план евакуації при пожежі, є запорукою виходу зі скрутного становища з найменшими втратами.

Поняття ризику тісно пов'язане з поняттям часу. Чим більший термін проведення операції, тим імовірніший ризик щодо неї. За фактором часу ризики поділяють на потенційні й реалізовані. За теорією ймовірності, значення реалізованого та потенційного ризиків

Схема 1. Часова структура ризику

обернено залежні. Так, на початку терміну дії операції потенційний ризик дорівнює максимальному значенню (100%), а реалізований — нулю. Протягом терміну дії операції значення реалізованого ризику зростає до максимуму (100%), а потенційного — зменшується і в кінці терміну дії операції наближається до нуля. Отже, загальний ризик вимірюється сумою реалізованого і потенційного ризиків (див. схему 1).

Потенційний ризик є результатом реалізації так званого "найгіршого сце-

нарію" (*worst-case scenario*), тобто він загрожує максимально негативними наслідками. Значення реалізованого ризику впливає на ймовірність реалізації потенційного ризику (*risk release probability*) — чим воно більше, тим менша вірогідність реалізації потенційного ризику.

За операційним фактором ризики поділяються на такі основні види:

- ◆ кредитні;
- ◆ ризики ліквідності;
- ◆ ринкові;
- ◆ операційні.

Ризик-менеджмент повинен приділяти особливу увагу трьом першим видам, оскільки саме вони найчастіше трапляються у комерційних банках і завдають найбільшої шкоди.

Ризик ліквідності (ризик втрати ліквідності) — найважливіший для фінансово-кредитної установи, оскільки банк як фінансовий посередник може збанкрутувати навіть після першого випадку втрати ліквідності. Суть цього ризику полягає у втраті збалансованості між активами і пасивами банку, а ще точніше — у значному переважанні довгострокових та низьколіквідних активів над короткостроковими та ліквідними пасивами.

Портфельний і галузевий ризики є підвидами ризику ліквідності (див. схему 2). Вони призводять до втрати ліквідності внаслідок зосередження значних активів банку у певній групі фінан-

Схема 2. Операційна структура ризику

сових інструментів (портфельний ризик) або у певній галузі економіки (галузевий). Висока концентрація активів за умов значного погіршення ліквідності ринків, на яких ці активи працюють, може спричинитися до банкрутства банку.

Ризик ліквідності великою мірою залежить від інших трьох видів ризиків — ринкового, операційного та особливого — кредитного.

Кредитний ризик — імовірність невиконання позичальником зобов'язань перед банком. Це найпоширеніший ризик як у вітчизняних, так і в зарубіжних банках, оскільки їх головною активною операцією є різного роду кредитування (власне кредити, векселі, облігації, лізинг, факторинг тощо). Позичальник не завжди виконує свої зобов'язання, якщо забезпечення під узятий кредит є кількісно і якісно недостатнім або якщо його немає взагалі. Інакше кажучи, тільки-но у позичальника з'являється можливість не виконувати сповна свої зобов'язання, як виникає висока імовірність того, що він цією можливістю скористається. Ризик недостатності забезпечення, або *ризик забезпечення* — це ймовірність зменшення вартості забезпечення кредиту в майбутньому. Даний ризик призводить до реалізації кредитного ризику.

Юридичний ризик — ризик втрати банком прав (або виникнення юридичних суперечностей) щодо застави позичальника. Реалізація цього ризику призводить, як правило, до невиконання позичальником у повній мірі своїх зобов'язань.

Ризик країни — ймовірність кредитного ризику для іноземного банку-кредитора внаслідок погіршення політичних, соціальних, економічних та юридичних умов у певній країні.

Ринковий ризик — вид ризику, що набуває все більшої актуальності у вітчизняних банках за умов активізації їх операцій на відкритих ринках — валютному, ринку міжбанківських кредитів, похідних угод (свопів, форвардів, ф'ючерсів, опціонів), цінних паперів. Рин-

ковий ризик — це ймовірність значного зниження (понад 5—10%) ціни певного активу або зростання ціни певного пасиву банку під впливом співвідношення ринкового попиту і пропозиції. Із розширенням спектра операцій управління ринковим ризиком ускладнюється і потребує всебічного моніторингу відкритої позиції банку та обмеження її знецінення. Позиція банку поділяється на процентну (ресурсну, кредитну) та цінову (валютну). Невідповідність активу і пасиву за певним фінансовим інструментом у балансі банку утворює відкриту цінову (валютну) позицію, що створює потенційну загрозу збитків унаслідок зменшення вартості активу або збільшення вартості пасиву. Ймовірність таких збитків ще називають ціновим (валютним) ризиком.

Процентний ризик — невідповідність процентних активів і пасивів банку за тривалістю і ставкою, що в разі різких змін процентних ставок у майбутньому може призвести до збитків.

Операційний ризик — імовірність виникнення в операційній роботі помилок, що може мати негативні наслідки. Це теж досить суттєвий для вітчизняних банків ризик, оскільки професійний, методологічний і технологічний рівні операційної роботи у багатьох із них ще невисокі.

Схема 3. Ризик-менеджмент у структурі банку

Ризик стимуляції праці — ризик зниження якості послуг банку, спричинений погіршенням стимуляції праці. Внаслідок реалізації цього ризику можливі: втрата позицій на фінансових ринках; втрата клієнтів; втрата кращих фахівців банку, для підвищення кваліфікації яких вкладено значні кошти; шахрайство з боку працівників фінансово-кредитної установи. Щоб запобігти операційним ризикам, необхідно:

- ◆ розробити, впровадити та постійно коригувати відповідно до вимог часу методологію проведення банківських операцій, методику запобігання можливим ризикам;
- ◆ підвищувати кваліфікаційний рівень працівників банку;
- ◆ стимулювати працю персоналу залежно від особистого внеску окремого працівника у доходи банку.

У ході виявлення та прогнозування

ризиків доцільно застосовувати такі основні методи їх аналізу:

- 1) фінансовий;
- 2) статистичний;
- 3) теорію ймовірності.

Фінансовий аналіз застосовується для оцінки фінансового стану ринків або контрагентів банку з метою лімітування ризику ліквідності, кредитного та ринкового ризиків. Незважаючи на різноманітність методик фінансового аналізу, економічний суб'єкт щоразу оцінюють за такими основними аспектами:

- ◆ достатність власного капіталу;
- ◆ достатність, циклічність та ризикованість грошових потоків;
- ◆ ліквідність активів;
- ◆ рентабельність діяльності;
- ◆ потенціал зростання.

Щоб провести результативний фінансовий аналіз діяльності різних економічних суб'єктів, не варто застосовувати щодо них однакові кількісні характеристики; структура балансу, яка вважається нормальною для прибуткової діяльності торговельної компанії, не завжди буде такою ж, наприклад, для промислового підприємства або компанії з виробництва програмного забезпечення.

Статистичний аналіз на основі історичних даних виявляє потенціал певного ризику та його взаємозв'язок із іншими факторами.

Теорія ймовірності надає можливість прогнозувати межі потенційних ризиків на підставі результатів статистичних досліджень. Зазначені інструменти надійно працюють у відносно замкнутих системах, тож вони можуть застосовуватися (з урахуванням імовірності зовнішнього впливу) в аналізі практично всіх банківських ризиків.

Після того, як ризики оцінено і проаналізовано, служба ризик-менеджменту визначає інформаційні джерела, механізми обчислення показників (індикаторів) ризиків та їх нормативні значення, які підлягають подальшому моніторингу, розробляє програми уникнення та обмеження ризиків, котрі застосовуються, якщо певний індикатор ризику набуває граничного значення. Основні елементи інструментарію управління ризиками такі:

- 1) лімітування обсягів і термінів дії банківських операцій;
- 2) хеджування (балансування) позиції банку за всіма видами операцій;
- 3) контроль за дотриманням нормативних значень ризиків;
- 4) методологічна та консультативна підтримка профін-центрів.

Здійснюючи операційну діяльність, банк постійно опиняється перед вибо-

Таблиця. **Форми ризиків, найбільш характерні для банків країн СНД**

Назва ризику	Вид ризику	Метод управління
Неякісне забезпечення кредитів	Кредитний, юридичний	Контроль за належним оформленням, оцінкою, станом та страхуванням забезпечення
Знецінення забезпечення кредитів, передусім у іноземній валюті	Валютний, цінновий	Використання понижуючих коефіцієнтів, підвищення вимог щодо забезпечення, хеджування валютної позиції, лімітування
Затримки міжбанківських платежів під час загального спаду ліквідності	Кредитний, ризик ліквідності	Моніторинг фінансового стану контрагентів і лімітування всіх міжбанківських операцій у розрізі операцій та контрагентів
Збитки від переоцінки валютної позиції	Валютний	Хеджування, лімітування відкритої позиції
Погіршення ліквідності банку до нижчого від допустимого рівня	Ризик ліквідності, кредитний	Моніторинг і балансування ресурсної позиції банку, моніторинг якості кредитно-інвестиційного портфеля банку

ром оптимального значення співвідношення дохідності та ліквідності. Пряма залежність між ними встановлюється на фінансових ринках: ненадійні активи компенсують свою ризиковість дохідністю, а більш ліквідні активи дають меншу дохідність. Як у першому, так і в другому випадках рівновагу між дохідністю і ліквідністю встановлює ризик.

Активи банку повсякчас перебувають під впливом різноманітних ризиків. Загальний ризик активів банку можна визначити за формулою:

$$\text{Загальний ризик} = \frac{\sum (\text{ризик активу} \times \text{вартість активу})}{\sum (\text{вартість активу})}$$

Слід зауважити, що приймати управлінське рішення на основі показників відповідних ризиків доцільно лише за умови достатньо високої якості їх оцінки. Вона залежить, поперше, від кваліфікації і досвіду персоналу служби ризик-менеджменту, який повинен детально знати механізм та наслідки проведення кожної операції, здійснюваної банком, а по-друге, від наявності чіткої методології щодо оцінки ризиків, яка відповідає вимогам часу.

Для успішної діяльності банку необхідно не лише постійно стежити за ризиком і не допускати перевищення його нормативів, а й управляти напрямом та інтенсивністю зміни загального ризику банку, виходячи зі стратегічних тенденцій у політиці, економіці та на фінансових ринках. Вдале маніпулювання співвідношенням дохідності та ліквідності у довгостроковій перспективі дає банку змогу, з одного боку, вчасно здійснювати платежі і підтримувати позитивний імідж, а з другого — поступово нарощувати клієнтську базу завдяки достатньому рівню дохідності, яку він пропонує за свої пасиви.

Як показала минулорічна російська фінансова криза, найбільших втрат ліквідності зазнали великі “системоутворюючі” банки Росії, а також деякі найбільші банки країн СНД, які не приділяли належної уваги ризикам. На відміну від них, середні й малі банки за-

знали незначних втрат ліквідності завдяки простій структурі профіт-центрів (*profit centre — центр прибутку, структурний підрозділ, що постійно створює прибуток*) та завдяки тому, що ризики їхніх кредитно-інвестиційних портфелів постійно перебували у центрі уваги керівництва.

Великі банки, як правило, мають розгалужену мережу регіональних та операційних профіт-центрів. Складна структура цієї мережі обумовлює певну децентралізацію діяльності профіт-центрів, що пояснюється їх операційними, регіональними, галузевими та іншими особливостями. Але якщо керівництво банку і вимушене рахуватись із зазначеними особливостями, то управління ризиками профіт-центрів має проводитись лише централізовано (див. схему 3). Зважаючи на “стандартну природу” ризиків та на необхідність незалежності ризик-менеджменту від профіт-центрів,

уся робота з методології, моніторингу та аналізу ризиків повинна зосереджуватись у головному офісі банку.

Під терміном “стандартна природа” ризиків маємо на увазі вже відомі ризики (це майже 90% від їх загальної кількості), щодо запобігання яких ризик-менеджмент володіє необхідним інструментарієм. Форми ризиків, найхарактерніші для банків країн СНД, наведено в таблиці.

Вагомим аргументом на користь запровадження ризик-менеджменту в українських банках є недоотримані прибутки, збитки та зниження рівня ліквідності значної частини комерційних банків України після фінансової кризи у Росії. Проте бажаних результатів можна буде досягти не за рахунок кількості працівників, залучених до служб ризик-менеджменту, а за рахунок якості їх роботи. □

**Українська фінансово-банківська школа (УФБШ)
при Київському національному економічному університеті
готує фахівців із валютного дилінгу згідно з вимогами,
визначеними постановою Правління НБУ № 542 від 24 грудня 1998 року.**

Школа має дозвіл Національного банку України на обов'язкове навчання та атестацію фахівців із валютного дилінгу (Договір № К-666 від 25 березня 1999 р.).

Програма, розрахована на 130 годин, включає два етапи. На першому етапі слухачі здобувають теоретичну підготовку з усіх напрямів дилінгової діяльності (депозитні, поточні конверсійні, форвардні операції, фінансові ф'ючерси, опіони, свопи, спекулятивні операції, ризики в операціях з іноземною валютою). На другому — проходять тренінг у дилінговому центрі комерційного банку та на УМВБ. По закінченні навчання проводиться підсумкове тестування, за результатами якого слухачам **присвоюється кваліфікація фахівця з валютного дилінгу і видається сертифікат, що надає право займатися дилінговою діяльністю.** Кваліфікаційне посвідчення, видане УФБШ, визнається органами валютного контролю (НБУ).

Школа готує дилерів також екстерном: приймаються особи з досвідом роботи не менше 1 року. Дилери-практики, що мають достатню теоретичну і практичну підготовку, допускаються до кваліфікаційного іспиту без попереднього навчання в УФБШ. Заняття і тестування проводять висококваліфіковані фахівці-практики, що працюють на валютному ринку.

Вартість навчання з урахуванням ПДВ: за стаціонарною формою навчання — 1500 грн. (включаючи іспит); екстерном — 350 грн., складання іспиту (без навчання) — 250 грн.

Попередній запис на навчання та складання кваліфікаційного іспиту за телефонами: 456-32-93, 241-75-52, 441-76-43.

**Адреса УФБШ: Київ, вул. Дегтярівська, 49-г (колишня вул. Пархоменка),
3-й корпус КНЕУ, 8-й поверх; їхати до станції метро Берестейська.
Інгороднім надається допомога у влаштуванні в готелі.**

Зміни і доповнення до “Офіційного списку комерційних банків України та переліку операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України”¹, внесені за період із 1 червня по 1 липня 1999 р.

А. Зміни і доповнення до офіційного списку комерційних банків України

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний фонд, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Комерційний банк “УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНО-ТРАНСПОРТНИЙ БАНК”	ТОВ	5 630 000	13.01.1993 р.	142	м. Київ, просп. Червонозоряний, 51
Акціонерний Київський Народний Банк	ВАТ	7 660 020	07.10.1991 р.	15	м. Київ, вул. Велика Житомирська, 24
Акціонерний банк “ЕКСПРЕС-БАНК”	ВАТ	17 136 500	12.04.1994 р.	243	м. Київ, Повітрофлотський просп., 25
Акціонерний комерційний банк “БАНК АВСТРІЯ КРЕДИТАНШТАЛТ УКРАЇНА” (колишній АКБ “КРЕДИТАНШТАЛТ УКРАЇНА”)	ЗАТ	21 160 000	02.09.1997 р.	269	м. Київ, вул. Ярославів Вал, 14-а
Акціонерний комерційний банк “НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ”	ЗАТ	10 085 250	30.01.1996 р.	255	м. Київ, вул. Тургенєвська, 52/58
Акціонерний банк “АНДРІВСЬКИЙ”	ЗАТ	13 548 000	09.10.1997 р.	270	м. Київ, вул. Федорова, 4, корпус 21
Акціонерний комерційний банк “ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР”	ВАТ	15 000 000	07.10.1991 р.	16	м. Київ, вул. П.Сагайдачного, 17
Акціонерний банк “КИЇВСЬКА РУСЬ”	ЗАТ	6 621 530	30.05.1996 р.	258	м. Київ, вул. Б.Хмельницького, 52-б
Акціонерний банк “УКРАЇНСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ БАНК”	ВАТ	16 000 000	30.01.1992 р.	83	м. Київ, вул. Марини Раскової, 15
Відкрите акціонерне товариство “МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК”	ВАТ	13 758 850	31.01.1994 р.	234	м. Київ, вул. Пушкінська, 31
Акціонерний банк “БАНК РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ” (колишній Міжнародний банк “КАРПАТИ”)	ВАТ	8 102 500	14.10.1991 р.	29	м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-а
Акціонерний банк “ОЛІМПІЙСЬКА УКРАЇНА” (колишній Акціонерний банк “ПОЛІССЯ”)	ВАТ	13 550 000	09.01.1992 р.	81	м. Київ, вул. Володимирська, 60
Акціонерний поштово-пенсійний банк “АВАЛЬ”	ВАТ	63 000 000	27.03.1992 р.	94	м. Київ, вул. Лескова, 9
Полтавська область					
Полтавський акціонерний банк “ПОЛТАВА-БАНК”	ВАТ	7 300 000	16.10.1991 р.	37	м. Полтава, вул. Паризької Комуни, 40-а
Акціонерний комерційний банк “МТ-БАНК”	ВАТ	44 250 170	27.12.1991 р.	77	Полтавська обл., м. Кременчук, вул. Бутиріна, 59
Акціонерний комерційний банк “АВТОКРАЗБАНК”	ВАТ	8 136 179	07.07.1993 р.	179	Полтавська обл., м. Кременчук, вул. Київська, 8
Тернопільська область					
Акціонерний банк “ЄВРОЦЕНТР”	ВАТ	6 444 500	20.01.1994 р.	226	м. Тернопіль, вул. С.Стадникової, 1
Чернігівська область					
Акціонерний банк “ПРИВАТІНВЕСТ” (колишній Акціонерний банк “ЧЕРНІГІВБАНК”)	ВАТ	8 100 000	30.10.1991 р.	64	м. Чернігів, вул. Серьожникова, 6

¹ “Офіційний список комерційних банків України та перелік операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України”, опубліковано у “Віснику НБУ”, № 4, 1999 р. Дані, що змінилися, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією реєстраційних записів.

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України

Назва банку	Юридична адреса	Номер ліцензії	Дата одержання ліцензії	Операції, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію НБУ
м. Київ і Київська область				
Акціонерний комерційний "ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК"	м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24	189	01.06.1999 р.	1, 4, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 22, 7, 11
Акціонерний банк "КІЇВСЬКА РУСЬ"	м. Київ, вул. Б.Хмельницького, 52-б	19	19.01.1999 р.	1, 3, 4, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 2 Із 10.06.1999 р. зупинено дію ліцензії на операцію 9 на строк до виправлення банком недоліків, виявлених під час перевірки
Відкрите акціонерне товариство "МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК"	м. Київ, вул. Пушкінська, 31	91	07.06.1999 р.	1, 3, 4, 8, 9, 10, 12, 13, 26, 29, 30
Дніпропетровська область				
Акціонерний комерційний банк "ПРЕМ'ЄРБАНК"	м. Дніпропетровськ, вул. Леніна, 10	160	07.06.1999 р.	1, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30
Акціонерний комерційний банк "ПІВДЕНКОМБАНК"	м. Дніпропетровськ, вул. Рогальова, 12	44	23.06.1999 р.	1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30
Одеська область				
Акціонерний банк "АРМАНД"	м. Одеса, пл. Куликове Поле, 1	137	25.06.1998 р.	Ліцензію від 25.06.1998 р. №137 повернуто у зв'язку з реорганізацією банку шляхом приєднання як філії до акціонерного банку "Столичний" (м. Київ)
Рівненська область				
Комерційний банк "КНЯЖИЙ"	м. Рівне, вул. Кавказька, 9-а			Ліцензію відкликано згідно з постановою Правління НБУ від 10.06.1999 р. № 282

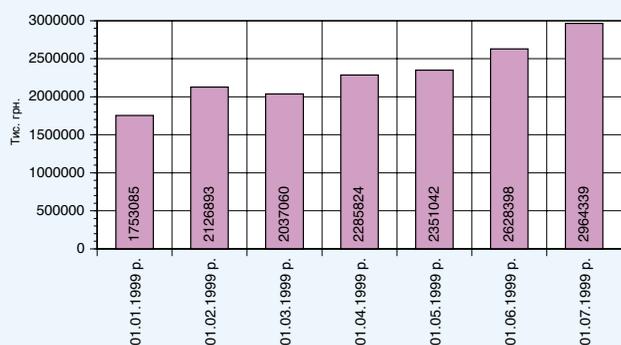
Банки, вилучені з Книги реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ у червні 1999 р.

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата закриття банку	Підстава для закриття банку
Акціонерний банк "АРМАНД" (м. Одеса)	206	05.11.1993 р.	14.06.1999 р.	Рішення Комісії з питань банківського нагляду НБУ від 14.06.1999 р. №509
Український акціонерний банк "РЕЗИДЕНТ" (м. Київ)	70	09.12.1991 р.	30.06.1999 р.	Рішення Комісії з питань банківського нагляду НБУ від 30.06.1999 р. №512

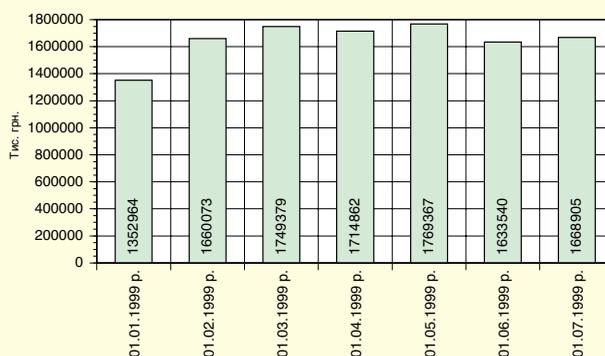
*Матеріали підготувала
провідний економіст управління реєстрації та ліцензування банків НБУ
Олена Сілецька.*

Динаміка фінансового стану банків України на 1 липня 1999 р.

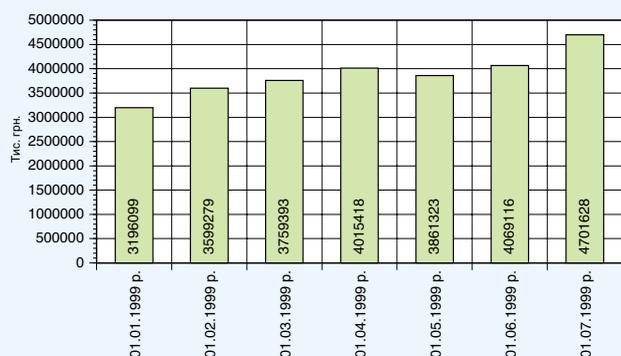
Грошові кошти та залишки в НБУ

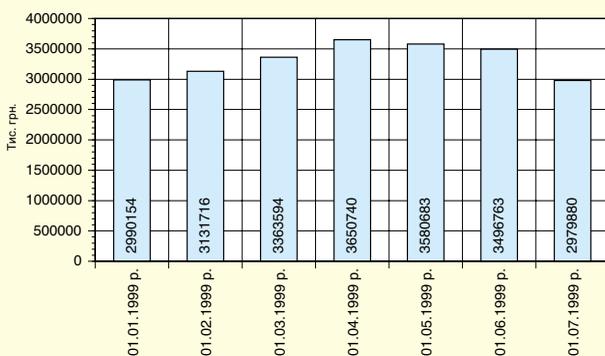
Заборгованість перед бюджетними установами та НБУ

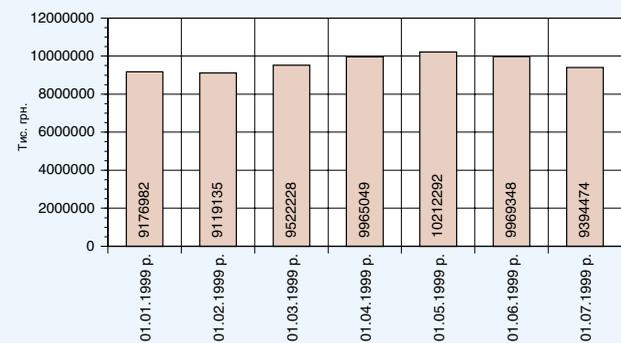
Кошти в банках

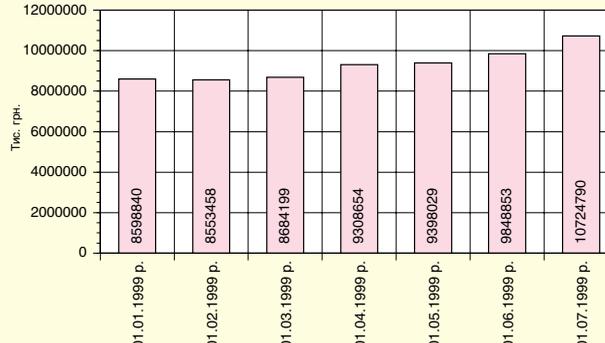
Заборгованість перед банками

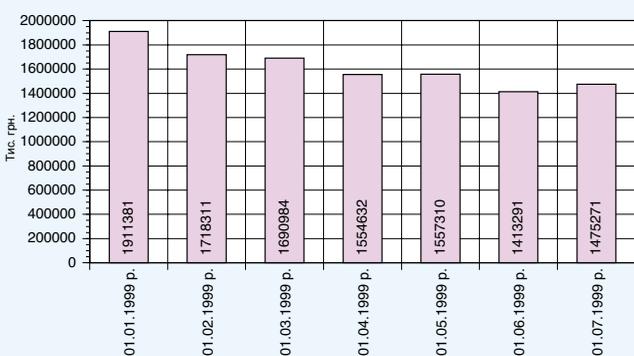
Кредитний портфель

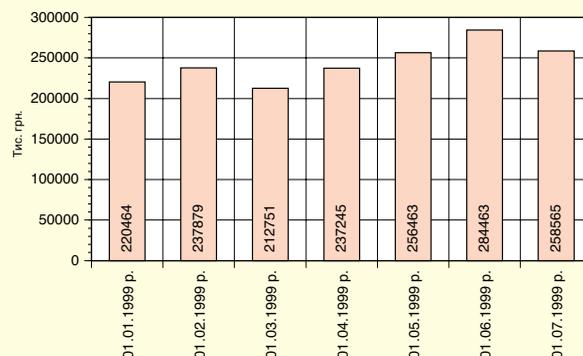
Заборгованість перед клієнтами

Інвестиційний портфель

Цінні папери власного боргу

Матеріали підготовлено управлінням безвізного нагляду департаменту пруденційного нагляду НБУ.

VIII з'їзд Асоціації українських банків

2 липня 1999 року відбувся VIII з'їзд Асоціації українських банків. У його роботі взяли участь керівники банків — членів АУБ, представники державних і громадських організацій, зокрема керівні працівники центрального

апарату та регіональних управлінь Національного банку України.

З'їзд привітав Президент України Л.Д.Кучма.

На форумі українських банкірів ішлося про діяльність Асоціації та комерційних банків за міжзвітний період, який пройшов під знаком світової фінансової кризи, про взаємовідносини членів Асоціації з Національним банком України, Мінфіном, Державною податковою адміністрацією та іншими органами державної влади.

Делегати з'їзду висловили стурбованість щодо проблем фондового ринку, створення Фонду страхування вкладів фізичних осіб. Особливу увагу було приділено питанням резервування і капіталізації банків. Усвідомлюючи необхідність нарощування капіталів банків до розмірів, передбачених відповідними нормативними актами НБУ, учасники з'їзду водночас наголошували на тому, що капітал має накопичуватися поступово, з урахуванням реальних економічних умов країни та можливостей кожного банку.

Жваво проходило обговорення

участі банків — членів Асоціації у підготовці нової редакції Закону “Про банки і банківську діяльність”. Учасники з'їзду також зазначали, що прийнятий Верховною Радою Закон “Про Національний банк України” містить положення, які суперечать Конституції України. На думку делегатів, закон обмежує конституційні права НБУ щодо повноцінного проведення грошово-кредитної політики. Визнання Ради НБУ вищим керівним органом Національного банку України та надання їй повноважень, не передбачених Конституцією, фактично створює двовладдя в управлінні центральним банком країни. До того ж законом не передбачено жодної відповідальності Ради НБУ за прийняті рішення.

Стосовно нової редакції Закону України “Про банки і банківську діяльність”, то делегати з'їзду розцінюють її як головний правовий акт, що регулюватиме діяльність комерційних банків, а отже, вважають вони, її не можна вносити на розгляд Верховної Ради без ґрунтовного обговорення спеціалістами комерційних банків і, головне, без урахування їхніх пропозицій.

Із обговорюваних питань з'їзд прийняв відповідні рішення. У підсумковій резолюції, зокрема, пропонується:

- відновити практику проведення щоквартальних зустрічей керівництва НБУ з керівниками комерційних банків для обговорення актуальних питань діяльності банків;

- запровадити практику, за якої прийняття нормативних документів і

рішень Правління НБУ з питань банківської діяльності має здійснюватися після попереднього обговорення відповідних проектів робочими групами за участю комерційних банків та АУБ;

- виконавчій дирекції Асоціації українських банків підготувати і провести у вересні 1999 року національну конференцію за участю спеціалістів банківської системи України, аби детально обговорити нову редакцію Закону України “Про банки і банківську діяльність” і відповідно опрацювати пропозиції комерційних банків;

- просити Національний банк України переглянути розмір обов'язкових резервів, знизивши норму обов'язкового резервування до 10—15%; запровадити резервування від валютних зобов'язань у відповідній валюті або зменшити норму резервування від цих залучень у гривнях до 5%;

- забезпечити рівні умови при формуванні капіталів вітчизняних комерційних банків та банків за участю іноземного капіталу; щоб захистити капітал комерційних банків від знецінення, звернутися до НБУ з проханням надати їм право формувати свої капітали у КВБ;

- створити саморегулюючу організацію банків на фондовому ринку; доручити раді АУБ розробити структуру, принципи діяльності цієї організації та зареєструвати її.

Виконуючи доручення з'їзду, Асоціація українських банків направила листи Президенту України та Голові

Перелік нових членів, прийнятих до складу АУБ за період із лютого 1998 р. по червень 1999 р.

КИЇВСЬКИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК (м. Київ)

“КРЕДІ СВИСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)” (м. Київ)

ІНГ БАНК УКРАЇНА (м. Київ)

КОНКОРДІЯ-БАНК (м. Київ)

“АНДРІВСЬКИЙ” (м. Київ)

УКРГАЗБАНК (м. Київ)

“ПРИЧОРНОМОР'Я” (м. Дніпропетровськ)

СІТІБАНК (УКРАЇНА) (м. Київ)

ОДЕСЬКИЙ БАНКІВСЬКИЙ СОЮЗ (м. Одеса)

УКРАЇНСЬКА ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКА ШКОЛА (м. Київ)

Верховної Ради України із пропозицією ввести до складу Ради НБУ представників Асоціації (віце-президента АУБ А.Б.Паламарчук і директора Української фінансово-банківської школи, до речі, члена редколегії журналу “Вісник НБУ” професора М.І.Савлука). Надіслано також листа Голові Верховної Ради України про підтримку змін і доповнень до закону “Про Національний банк України”, які викладено в проекті, поданому Президентом України.

VIII з'їзд обрав керівні органи Асоціації українських банків — раду, президента і ревізійну комісію АУБ. Президентом Асоціації знову став О.А.Сугоняко. Головою ради обрано С.М.Аржевітіна — голову правління АКБ “Ажіо”.

На з'їзді виступив із промовою Голова Національного банку України В.А.Ющенко.

Фото Ярослава Костюка

Рада Асоціації українських банків

1	АКСЬОНОВ В'ячеслав Вікторович	Президент Кримського банківського союзу, Голова правління АКБ “Таврія” (м. Севастополь)
2	АРЖЕВІТІН Станіслав Михайлович	Голова правління АКБ “Ажіо” (м. Київ)
3	БІЛИЙ Сергій Петрович	Голова правління АКБ Перкомбанк (м. Київ)
4	ВИНОГРАДОВ Микола Петрович	Голова правління Першого українського міжнародного банку (м. Донецьк)
5	ВОЛОК Анатолій Михайлович	Президент Харківського банківського союзу, Президент АКБ Регіон-банк (м. Харків)
6	ГІЛЕНКО Ігор Володимирович	Голова правління АКБ “Надра” (м. Київ)
7	ГРИБКОВ Віктор Никифорович	Голова правління Ошадбанку України (м. Київ)
8	ДЕРКАЧ Олександр Віталійович	Голова правління АПБ “Аваль” (м. Київ)
9	ДУБІЛЕТ Олександр Валерійович	Голова правління Приватбанку (м. Дніпропетровськ)
10	ЗАГОРОДНЯ Лариса Нестерівна	Член ради Асоціації банків Львівщини, Президент АКБ Електронбанк (м. Львів)
11	ЗГОНІК Сергій Володимирович	Президент Дніпропетровського банківського союзу, заступник голови правління АКБ Прем'єрбанк (м. Дніпропетровськ)
12	КЛИМОВ Леонід Михайлович	Президент Одеського банківського союзу, Голова ради Імексбанку (м. Одеса)
13	ЛАШКЕВИЧ Валентина Василівна	Голова правління АКБ Трансбанк (м. Київ)
14	НОС Микола Іванович	Голова правління АКБ Укрсоцбанк (м. Київ)
15	ОКРУЦІНСЬКИЙ Віктор Мечиславович	В.о. голови правління АБ “Металург” (м. Запоріжжя)
16	ПАЛАМАРЧУК Антоніна Борисівна	Віце-президент Асоціації українських банків (м. Київ)
17	СУГОНЯКО Олександр Анатолійович	Президент Асоціації українських банків (м. Київ)
18	ТАРАСОВЕЦЬ Микола Павлович	Голова правління АКБ Полікомбанк (м. Чернігів)
19	ЧЕМЕРИС Євгенія Семенівна	Фінансовий директор, член правління АТ “Креді Ліоне Україна” (м. Київ)
20	ШРАМКО Юрій Меркурійович	Голова правління АКБ Реал банк (м. Харків)
21	ЯРЕМЕНКО Юрій Віталійович	Голова правління АБ “Старокиївський” (м. Київ)

Друга Всеукраїнська науково-практична конференція “Історія грошей в Україні з давніх часів до сучасності”

Під такою назвою наприкінці травня у Тернопільській академії народного господарства відбулася II Всеукраїнська науково-практична конференція, яку організували Центр історії грошей, кафедра грошового обігу і кредиту Інституту банківського бізнесу та Державний архів Тернопільської області.

Конференція зібрала нумізматів і боністів. Пленарне засідання відкрив директор Інституту банківського бізнесу професор Р.Тиркало. Свій виступ він присвятив проблемам глибокого вивчення обраної спеціальності майбутніми економістами, бухгалтерами, фінансистами, фахівцями банківської справи. Вчений зауважив, що цьому може і повинен сприяти створений в Академії Центр історії грошей.

Головуючий на конференції професор Р.Тхоржевський розповів про здобутки науковців провідних економічних вузів області за час, що минув після першої конференції; про кращі пошукувачів і їх наукові роботи, про цікаві і важливі заходи, заплановані на найближчу перспективу.

Військовослужбовець із Тернополя О.Клименко ознайомив присутніх із своїм дослідженням “Грошова реформа в СРСР 1922—1924 рр. та надзвичайні заходи правових органів по боротьбі з фальшивомонетництвом”.

Слухачів зацікавила доповідь інженера за фахом А.Луціва “Велика Русь — Вільній Україні. Про монети Київської Русі”.

Виступ кандидата історичних наук, доцента, заступника декана історичного факультету Тернопільського педагогічного університету М.Петровського “Форми і методи викладання нумізматичної і боністичної у вузі” був присвячений ролі історичної освіти в підготовці кадрів у вищій школі.

Історик М.Ягодінська ознайомила учасників конференції із своєю працею “Використання монет в археологічних

дослідженнях. До питання абсолютної та відносної хронології”.

Завідувач відділу Тернопільського краєзнавчого музею О.Гаврилюк розповів про знахідки монет у селі Антонівці Шумського району Тернопільської області, а керівник нумізматичного відділу цього ж музею О.Бойко — про стародавні монети, виявлені на Тернопільщині. Цікавими і змістовними були й інші виступи.

Учасники конференції підсумували зроблене, висловили низку побажань і рекомендацій. Зокрема, запропоновано заснувати газету або бюлетень під умовною назвою “Тернопільський колекціонер”.

Галина Марковецька,

науковий працівник Центру вивчення історії грошей
Тернопільської академії народного господарства.

**Запрошуємо
до співробітництва
на конкурсній основі
юридичну фірму**

**для забезпечення повного комплексу
правових послуг.
Відрядна оплата праці.**

**Пропозиції надсилати факсом:
(044) 246-34-24
E-mail: bankom@mail.vtv.kiev.ua**

**Юрій
Петруня**

Професор кафедри економічної теорії та основ підприємництва Національної гірничої академії України. Кандидат економічних наук

**Валерій
Осецький**

Генеральний директор акціонерного товариства закритого типу лізингової компанії "Енерголізинг". Кандидат економічних наук

Проблеми функціонування акціонерного

механізму залучення інвестицій в Україні

Акціонерний сектор посідає провідне місце в економіці будь-якої розвинутої країни, де активно послугуються ринковими принципами організації економічного життя. Так, у США корпорації забезпечують виробництво майже 90% ВВП. В Україні також зростають масштаби й роль акціонерного сектора, утвореного в результаті лібералізації економіки та проведення масової приватизації підприємств. Нині в нашій країні 35.5 тисячі акціонерних товариств (АТ). Їх питома вага, скажімо, у промисловому виробництві становить приблизно 60%.

Але попри відраді темпи зростання акціонерного сектора в економіці України не можна обійти увагою серйозні проблеми у функціонуванні акціонерного механізму залучення інвестицій. Про недостатній рівень його ефективності свідчить насамперед те, що ринок акцій в Україні, покликаний постачати у національну економіку, зокрема її фінансовий сектор, реальні інвестиційні кошти, поки що дуже слабо виконує свою головну функцію. Так, у 1998 році загальний обсяг емісії акцій дорівнював 11.5 млрд. грн. Проте лише 21% із них становили грошові кошти, тобто реальні інвестиційні ресурси. Переважна більшість випущених акцій було розміщено без залучення реальних інвестиційних коштів¹.

Серед проблем, які гальмують дію вітчизняного акціонерного механізму залучення інвестицій, окреслимо одну з найголовніших: суб'єкти, котрі можуть бути реальними інвесторами, у тому числі домашні господарства, не впевнені, що емітенти акцій ефективно та сумлінно використають їхні кошти. Причини такої невпевненості:

- важкий фінансовий стан багатьох

¹ Українська інвестиційна газета. — 1999. — 23 лютого.

Розвиток економіки в цілому та будь-якої підприємницької структури зокрема залежить від її здатності формувати й ефективно використовувати інвестиційні ресурси. У сучасній світовій економічній практиці важливого значення набув акціонерний механізм мобілізації необхідних коштів для створення та розвитку підприємницьких структур. Відзначаючи помітні темпи зростання акціонерного сектора в Україні, автори публікації загострюють увагу на проблемах функціонування механізму залучення інвестицій.

підприємств, для яких типове явище — велика кредиторська заборгованість, борги перед бюджетом та працівниками підприємств;

- негативний досвід фізичних осіб, які мали необережність інвестувати власні кошти в акції ряду АТ, створених у 1992—1995 роках, тобто одразу після

У результаті лібералізації економіки та проведення масової приватизації підприємств в Україні утворено 35.5 тисячі акціонерних товариств

прийняття законів України "Про господарські товариства" та "Про цінні папери і фондову біржу". Саме у цей період нерідко здійснювалися недобросовісні емісії — "авантюрні", "романтичні" тощо;

- відсутність у чинному законодавстві України інструментів захисту прав та інтересів представників акціонерної меншості, дрібних інвесторів. Зазначена причина є надзвичайно вагомою передусім для портфельних інвесторів —

представників фінансового сектора економіки, у тому числі комерційних банків.

Набутий в Україні досвід функціонування акціонерних підприємств свідчить про цілковите панування власників контрольних пакетів (акціонерної більшості) у системі управління АТ. Представники меншості по суті позбавлені будь-якої можливості впливати на діяльність підприємства та поведінку більшості. Можна з упевненістю констатувати, що в основній масі українських акціонерних товариств цілковито ігноруються інтереси дрібних інвесторів — вони відчують дискримінацію з боку акціонерної більшості.

Так, уже протягом кількох років відбувається фактично роздроблення акціонерного капіталу. Насамперед це стосується акціонерних підприємств, створених у процесі приватизації. Простежуємо масову появу дочірніх підприємств, участь у статутних капіталах інших товариств. Наприклад, ВАТ "Чисті метали" (м. Світловодськ) створено 11 дочірніх підприємств та одне закрите акціонерне товариство, ВАТ "Фірма "Дніпробудіндустрія" (м. Дніпропетровськ) — 5 дочірніх підприємств, ВАТ "Миколаївський домобудівний комбінат" — 3 дочірніх підприємств. Відбуваються ці процеси з ініціативи та в інтересах власників контрольних пакетів або менеджменту підприємств, який за умов розпорошення акцій може істотно впливати на діяльність товариства. У такий спосіб відбувається своєрідна "фінансова реструктуризація" підприємства. Головне ("материнське") підприємство — власне акціонерне товариство — практично позбавлене участі у фінансових потоках. Його розрахунковий рахунок якщо й використовується, то дуже обмежено — на ньому здебільшого "ви-

сит” уся кредиторська заборгованість. Дочірні ж підприємства працюють — саме тут формуються доходи, контролювані власниками контрольного пакета акцій або менеджментом товариства. Зрозуміло, саме невтішний стан справ на переважній більшості приватизованих акціонерних підприємств спонукає до проведення такої “фінансової реструктуризації” — вона є одним із способів виживання. Та водночас такі дії призводять до втрати акціонерною меншістю її капіталу. Говорити про дивіденди або підвищення вартості акцій не доводиться: це виходить за рамки реального економічного життя.

Кількарічна практика “фінансової реструктуризації” підказала власникам контрольних пакетів та менеджменту, як рентабельно використати окремі, більш менш технологічно цілісні частини акціонерного капіталу. Але поступово прийшло й розуміння того, що створення системи звичайних дочірніх підприємств (коли єдиним засновником є “материнське” підприємство) — це не вельми надійний спосіб задовольнити довгострокові інтереси власників контрольного пакета акцій. Проблема полягає у тому, що звернення кредиторів до арбітражного суду та винесення останнім ухвали про банкрутство

У сучасних умовах фінансова реструктуризація більшості приватизованих акціонерних підприємств — це вимушений крок, спрямований на їх виживання

акціонерного товариства (“материнського” підприємства) фактично означатиме для домінуючих акціонерів (не кажучи вже про решту) повну втрату контролю над усією “материнсько-дочірньою” системою, а отже, й можливостей отримати від неї зиск. Тому останнім часом посилюється інтерес та почастишали випадки участі акціонерних товариств у статутних фондах інших підприємств — переважно у закритих АТ. “Фінансова реструктуризація” переходить у “реструктуризацію власності”. Остання передбачає передачу частини майна (котре становить підприємницький інтерес) акціонерного товариства до статутного фонду іншого підконтрольного підприємства. Ця процедура здійснюється таким чином, щоб вартість майна, яке вноситься, становила менше 50% від статутного фонду нового підприємства. Відтак банкрутство “материнського” не становитиме “смертельної” загрози новому підприємству — до нового власника перейде щонайбільше зазначена частка статутного фонду. Враховуючи, що останній не во-

лодіє контрольним пакетом, такі негативні наслідки будуть цілком задовільними для ініціаторів “реструктуризації власності”.

Можна знайти досить переконливі аргументи на користь “фінансової реструктуризації” та “реструктуризації власності”. Наприклад, “фінансову реструктуризацію” можна публічно мотивувати необхідністю розширення самостійності та фінансової відповідальності структурних підрозділів підприємства, потребою дати змогу працювати та отримувати якісь доходи в умовах постійної загрози блокування розрахункового рахунку акціонерного підприємства. “Реструктуризацію власності”, у свою чергу, пояснюють необхідністю залучення інвесторів для того, щоб оновити виробничі фонди, запровадити певні технологічні новації тощо. Вочевидь ці мотиви не можна вважати цілковито надуманими. Вони відбивають певні реалії акціонерної практики в Україні.

Проте зрозуміло й інше: зазначені “реструктуризації” дають власникам контрольних пакетів акцій і менеджменту певну можливість поліпшити становище працівників підприємства, водночас позбавляючи будь-яких надій усіх інших акціонерів. Таку вульгарну диференціацію відносин між інвесторами не можна вважати нормальним явищем. Крім того, масове розчарування інвесторів у акціях як фінансовому інструменті шкодить акціонерному механізму залучення інвестицій у економіку в цілому. Тому є потреба у певному втручанні ззовні, відповідних змінах у законодавстві.

Вирішенню цього питання сприяло б внесення доповнень до Закону України “Про господарські товариства” щодо прав акціонерів, їх відносин із АТ. Акціонери, які голосували проти прийняття загальними зборами рішень із питань, пов’язаних зі створенням дочірніх підприємств, участю в статутних фондах інших товариств, повинні мати право вимагати від акціонерного товариства викупу своїх акцій, якщо, скажімо, загальна сумарна вартість майна та грошових коштів, що вносяться до статутних фондів зазначених підприємств (із урахуванням внесеного раніше), перевищує 25% від вартості статутного фонду АТ.

Таке право повинні мати також ті акціонери — фізичні особи, які не брали участі у загальних зборах, де приймалася зазначені рішення. Товариство зобов’язане письмово повідомити їх, що вони мають право вимагати викупу належних їм акцій та поінформувати, як можна це зробити.

Акціонери, які вирішили скористати-

ся своїм правом і вимагати від товариства викупу належних їм акцій, повинні мати змогу протягом певного періоду від дня проведення загальних зборів, на яких прийнято відповідні рішення, подати товариству письмову вимогу щодо викупу акцій. У свою чергу, правління АТ має звернутися до торговця цінними паперами (погодивши його кандидатуру з Державною комісією із цінних паперів та фондового ринку) з проханням визначити ринкову вартість акцій, які підлягають викупу. Потому воно зобов’язане викупити акції за ціною, визначеною в експертній оцінці торговця цінними паперами.

Такий підхід до вирішення питання, на нашу думку, є достатньо виваженим. Він не перешкоджає проведенню зазначених “реструктуризацій” — одного зі способів пристосування підприємницьких організацій до об’єктивних ре-

Масове розчарування дрібних інвесторів у такому фінансовому інструменті, як акції, не сприяє залученню інвестицій у вітчизняну економіку

алій економічного життя. Незалежно від того, подобаються комусь такі зміни чи ні, не можна не визнати, що вони дають хоча б якусь можливість підтримати виробничий процес, зберегти функціональні властивості виробничого капіталу, запобігти масовому скороченню робочих місць тощо. Потрібно лише спрямувати стихійні процеси “реструктуризації” в організоване русло, добитися певного балансу інтересів усіх груп суб’єктів, безпосередньо пов’язаних із діяльністю акціонерного товариства. Право акціонерної меншості (фізичних та юридичних осіб — портфельних інвесторів) за певних умов вимагати від АТ викупу належних їй акцій є важливим кроком до досягнення мети. Взагалі, для підтримки механізму залучення інвестицій шляхом випуску акцій важливо, щоб реальні й потенційні інвестори мали певні гарантії, насамперед законодавчі. Мовиться не про гарантовану виплату дивідендів або зростання ринкової вартості акцій. Це неможливо, адже підприємницька діяльність завжди пов’язана з ризиком, і той, хто інвестує в акції, повинен добре розуміти, на що йде. Питання стоїть інакше: інвестор повинен мати гарантії, що його кошти використовуються належно, а його права та інтереси захищені від можливих зазіхань інших суб’єктів акціонерного підприємництва.

Друга проблема функціонування акціонерного механізму залучення інвестицій в Україні полягає у тому, що акціонерна більшість та менеджмент АТ

виявляють у цілому незначний інтерес до залучення інвестицій шляхом додаткових випусків акцій або й зовсім не беруть до уваги даний канал надходжень. І це в умовах, коли:

- підприємства відчувають гостру потребу в інвестиціях. (Так, результати спеціального дослідження, проведеного серед директорів приватизованих підприємств, засвідчили, що проблема дефіциту інвестицій є однією з двох найактуальніших проблем вітчизняних підприємств — 42% респондентів наголосили на цьому у своїх відповідях. Першою, як неважко здогадатися, є проблема податкового тягаря)²;

- різко обмежилося використання такого джерела отримання коштів, як банківське кредитування.

Природно, виникає запитання: чому за цих обставин власники контрольних пакетів та менеджмент не виявляють інтересу до такого поширеного способу отримання коштів, як проведення додаткових емісій? Щоб відповісти на це запитання, проаналізуємо низку факторів, сукупна дія яких і викликає негативне ставлення до додаткових емісій.

По-перше, рівень менеджменту на багатьох підприємствах не настільки високий, щоб можна було розробляти ґрунтовні й перспективні інвестиційні проекти (це насамперед стосується визначення напрямів використання інвестиційних ресурсів, рівня дохідності та строків окупності коштів, найефективніших джерел інвестування). Безумовно, упередженість щодо додаткового випуску акцій розвивається на тлі невпевненості у своїх силах та внаслідок сповідання певних стереотипів управлінської поведінки.

По-друге, акціонерна більшість та менеджмент побоюються появи на підприємстві нових власників, оскільки доведеться ділитися владою, існує навіть загроза втрати контрольного пакета акцій. Це спонукає до роздумів: чи варто обмінювати “хоч погане, та своє” на вельми непевне “краще”? Відповісти на це запитання складно, зважаючи, що в українській економіці ще не сформувалися традиції корпоративного управління, не закріпилися певні етичні норми, законодавство не захищає інтереси різних груп акціонерів тощо. Суб’єкти, які мають сьогодні владу у багатьох українських акціонерних товариствах, не пройшли шляху еволюційного розвитку власної підприємницької діяльності, як це зазвичай буває з їхніми західними колегами. Вони опинилися при владі завдяки відомим схемам приватизації, застосо-

ваним державою. А відтак у менталітеті керівництва вітчизняних АТ ще надто слабкий потяг до постійного розвитку підприємницької організації. Натомість закрадається сумнів: чи варто ризикувати, може, краще обмежитися тим, що вже є?

Для менеджменту АТ зміни у структурі власників можуть асоціюватися із загрозою втрати робочих місць. Є багато прикладів того, як нові власники контрольного пакета акцій справді починали із серйозних перестановок у

Власники контрольних пакетів акцій та менеджери українських акціонерних товариств виявляють загалом незначний інтерес до залучення інвестицій шляхом додаткових випусків акцій

складі вищих менеджерів підприємств. Тому можна зрозуміти настороженість менеджерів, особливо тих, які мають внутрішні сумніви стосовно рівня власної управлінської кваліфікації, які вагаються: використовувати таке джерело інвестування, як додатковий випуск акцій, чи ні. Фактор побоювання приходу нових впливових акціонерів діє найбільш відчутно в АТ інсайдерського типу, тобто там, де значною кількістю акцій володіють внутрішні акціонери — працівники АТ. Зазначимо, що така модель досить поширена в Україні, проте поступово її масштаби звужуються,

натомість зростає роль зовнішніх акціонерів.

По-третє, в системі ринку акцій України ще не створено елемента інфраструктури, покликаною забезпечити ефективніше проведення емісій. Ідеться про андеррайтингове обслуговування емітентів. У економіці України немає інвестиційних банків, торговці цінними паперами лише епізодично працюють із окремими емітентами на стадії підготовки та випуску акцій. Пропозиція андеррайтингових послуг зменшила б побоювання емітента щодо того, чи вдасться за допомогою емісії акцій залучити необхідні кошти. Емітенту досить складно здійснювати маркетингові дослідження поведінки тих суб’єктів, які формують пропозицію фінансових ресурсів. Андеррайтер покликаний допомогти йому ефективніше провести емісію.

Для того, щоб акціонерний механізм належно запрацював, потрібен час. Багато проблем його функціонування у нашій країні виникає через брак досвіду. Даються взнаки також недосконале законодавче регулювання акціонерної діяльності та ринку цінних паперів, використана схема масової приватизації підприємств. Подолання зазначених перешкод є однією з умов формування в Україні ефективного фінансового ринку, зокрема такого його сегмента, як ринок акцій. □

Головний офіс Бундесбанку (Франкфурт-на-Майні).

² Украинская инвестиционная газета. — 1998. — 23 червня.

Світовий госвіг / Банк Франції: методичні підходи до прогнозування готівкового обігу

**Наталія
Демченко**

Заступник начальника відділу аналізу та прогнозування готівкового обігу департаменту готівково-грошового обігу Національного банку України.
Кандидат економічних наук

У Франції, як і в інших розвинутих країнах, останніми роками спостерігається тенденція до заміни інструментів “на паперових носіях” засобами автоматизованих безготівкових розрахунків. Автоматизація розрахункових операцій досягла тут у 1995 році 56% порівняно із 47% у 1990 році. Із безготівкових засобів платежу найбільше поширені чеки, платіжні картки, банківські перекази тощо. Водночас для платіжної системи Франції характерне досить широке використання готівки. Це потребує ретельного прогнозування готівкового обігу в країні.

Прогнози готівкового обігу здійснюють відділення Банку Франції на основі детального аналізу звітних показників обігу грошей за кожним номіналом. Для цього користуються показниками обороту банкнот. За результатами розрахунку, час обороту купюри у 500 франків — 9 місяців, 200 — 2,7, 100 — 2,4, 50 та 20 франків — 8,9 місяця. Фахівці банку об-

числюють також частку банкнот кожного номіналу, які повернулися в обіг: (1 мінус кількість зношених банкнот, поділена на кількість відсортованих). За цими даними обчислюють термін “життя” банкнот різних номіналів. Розрахунок виконують за формулою:

$$Wz = Sv \times 1 / (1 - Rg), \text{ де:}$$

Wz — термін “життя” (використання) банкнот;

Sv — середній термін повернення банкнот;

Rg — рівень повернення банкнот після сортування.

Результати розрахунків наведено у таблиці 1.

Від прогнозу попиту на банкноти залежить визначення обсягів замовлення банкнотній фабриці в Шамальєр. Приклад розрахунків (на півроку) обсягів надходжень, вилучення та необхідного запасу банкнот наведено у таблиці 2.

За цією схемою прогнозний розрахунок виконується як для відділень, що працюють самостійно, так і для тих, які працюють на основі міжкасового принципу, тобто існує можливість підкріплення каси одного відділення за рахунок коштів іншого.

На основі розрахунку визначається мінімальний рівень запасів готівки, який необхідно мати кожному відділенню для безперерйного забезпечення клієнтів банку. Розрахунок здійснюється за кожною статтею окремо.

ПРОГНОЗУВАННЯ ВИДАЧІ ГОТІВКИ ІЗ КАС БАНКІВ

Обсяг видачі готівки із кас банків прогнозують на базі аналізу динаміки цього показника в ретроспективному періоді з урахуванням впливу економічних та інших факторів, пов'язаних із розвитком безготівкових розрахунків, що діятимуть у період, для якого складають прогноз.

Готівковий обіг Франції коливається протягом місяця та сезону. Видача заробітної плати в останню декаду місяця та в перших числах наступного місяця спричиняє значний вплив готівки із кас банків. Водночас у період із 10 по

Таблиця 1. Розрахунок Банком Франції терміну “життя” банкнот

Номинал, франки	500	200	100	50	20
Wz, термін “життя”, місяці	60	19	14	18	14
Sv, середній термін повернення, місяці	9	2.7	2.4	8.9	8.9
Rg, рівень повернення банкнот	0.85	0.86	0.83	0.5	0.35

Таблиця 2. Розрахунок потреби у готівці по відділеннях

Обсяг, грошові одиниці	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Усього
<i>Відділення А</i>							
Видано	15	20	20	5	10	5	75
Відсортовано придатних до обігу	10	10	10	10	15	18	73
Необхідно поповнити	5	10	10	-5	-5	-13	
Необхідне поповнення наростаючим підсумком	5	15	25	20	15	2	
<i>Відділення Б</i>							
Видано	10	10	10	15	20	15	80
Відсортовано придатних до обігу	15	15	10	10	15	10	75
Необхідно поповнити	-5	-5	0	5	5	5	
Необхідне поповнення наростаючим підсумком	-5	-10	-10	-5	0	5	
<i>Відділення А + відділення Б</i>							
Необхідно поповнити	0	5	10	0	0	-8	
Необхідне поповнення наростаючим підсумком	0	5	15	15	15	7	

Таблиця 3. Розрахунок Банком Франції загальної потреби в готівці на рік

Місяць	Обсяг, грошові одиниці				
	Видача	Надходження	Банкноти, придатні до обігу	Необхідне поповнення	Необхідне поповнення наростаючим підсумком
Січень	10	12	10	0	0
Лютий	15	10	8	7	7
Березень	10	8	6	4	11
Квітень	8	7	6	2	13
Травень	7	10	8	-1	12
Червень	5	4	3	2	14
Липень	10	11	9	1	15
Серпень	15	16	14	1	16
Вересень	12	11	9	3	19
Жовтень	8	7	6	2	21
Листопад	10	5	4	6	27
Грудень	16	10	8	8	35
Усього	126	111	91		

20 число кожного місяця спостерігається її приплив. Готівковий грошовий обіг поживається у відпускний період і наприкінці року та уповільнюється в січні й під час сплати податків.

Ці коливання доволі точно прогножуються на короткий період. Однак на середньо- та довгострокову перспективу скласти прогноз досить важко, оскільки загальноекономічний розвиток, а також зміни у структурі платіжних засобів можуть суттєво вплинути на динаміку та структуру готівкового обігу. Крім того, в деяких регіонах Франції приплив купюр перевищує відплив, тоді як у інших — навпаки. Банк Франції повинен враховувати ці особливості при прогнозуванні та забезпеченні своїх відділень готівкою.

ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГІВ ВІДСОРТОВАНИХ БАНКНОТ

Обсяг сортування прогножують за структурними підрозділами та по купюрах.

Готівку, що надходить у відділення Банку Франції, сортують за такими категоріями: нові, придатні, на межі зношеності, зношені банкноти та банкноти, які потрібно розсортувати (тобто ті, що надійшли, але ще не підраховані). Готівку, яка надходить від клієнтів, контролюють у три етапи: ознайомлення (перевірка кількості та справжності банкнот), розпізнавання (максимальний термін — до 5 днів), сортування на справжні, фальшиві та зношені.

Загальний обсяг відсортованих паперових грошових знаків складається із обсягів механічного та ручного сортування грошей.

Розрахунок обсягів механічного сортування грошей здійснюють на основі аналізу потужностей сортувальних машин у звітному періоді з урахуванням можливого вводу нових потужностей та підвищення продуктивності обробки

паперових знаків.

Розглянемо приклад. 1 листопада n -го року каса сортує банкноти на машині I.S.S. 300 (річна потужність — 10 000 пакетів). У період, для якого складають прогноз, буде введено у дію машину DE. LA. Rue 3730 (річна потужність — 12500 пакетів), що підвищить рівень механічного сортування.

Очікуване сортування за $(n + 1)$ період дорівнюватиме: сортування $(n) + (10/12) \times (12500 - 10000)$.

Обсяги ручного сортування купюр прогнозують на основі аналізу динаміки даних показників за попередній період та з урахуванням очікуваних змін за період, для якого складають прогноз.

ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГІВ СОРТУВАННЯ ПО КУПЮРАХ

Прогнозування обсягів покупорного сортування банкнот передбачає зіставлення обсягів надходжень кожної купюри з наявними потужностями для її сортування. Якщо виробничих потужностей недостатньо, планують заходи щодо підвищення рівня використання автоматизованого сортувального обладнання або придбання додаткових потужностей для сортування банкнот, насамперед великих номіналів.

Щоквартальний обсяг сортування по купюрах визначається на основі аналізу динаміки відсортованих надходжень готівки у звітному періоді з урахуванням можливих змін у перспективі.

Необхідне підкріплення готівкою в період, для якого складають прогноз, з метою забезпечення безперерйного функціонування відділень визначається як різниця між обсягами видач готівки із кас банків та загальною кількістю відсортованих банкнот, придатних до обігу. Обсяг підкріплення готівкою відділень банку впродовж року визначають, підсумовуючи щомісячне підкріплення наростаючим підсумком по кожному відділенню окремо.

Якщо ж діє міжкасовий принцип, тобто є можливість покрити дефіцит готівки в одних відділеннях за рахунок надлишків у інших, загальна потреба для підкріплення готівкою становитиме 15 грошових одиниць.

На основі прогнозних розрахунків відділень Банк Франції складає прогноз та визначає загальну річну потребу в готівці. Прогнози складають на два роки за схемою, наведеною в таблиці 3 (приклад наведено на рік).

За прогнозними розрахунками, мінімальний запас готівки у Банку Франції має становити 35 грошових одиниць. Якщо на початок року її запас становить 3 одиниці, то для нормального функціонування економіки та роботи банків необхідно поповнити запас Центрального сховища на 32 грошові одиниці:

запас готівки на початок року 3
видача готівки впродовж року 126
придатні банкноти 91

поповнення 32

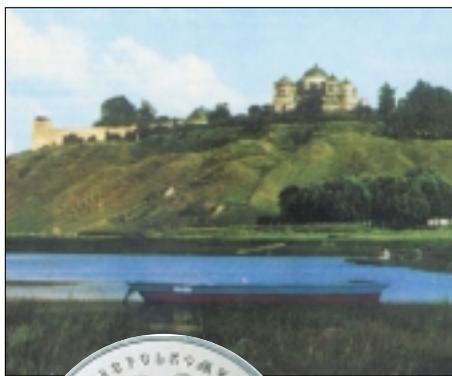
Така кількість банкнот необхідна для поточних розрахунків. Однак прогнозні розрахунки включають також визначення страхових запасів, які забезпечують банки від різноманітних ризиків. До них входять:

- ◆ кон'юнктурний ризик (непередбачене збільшення обігу);
- ◆ ризик, пов'язаний із сортуванням банкнот (відсутність нормальних умов для сортування банкнот);
- ◆ ризик, пов'язаний із забезпеченням (запізнення доставки грошових знаків) тощо.

Центральний Банк Франції визначив рівень "страхового" обсягу готівки в розмірі найбільшого місячного обсягу видачі готівки впродовж року, однак він може змінюватися залежно від оцінки імовірних ризиків, які треба буде покрити.

За результатами прогнозних розрахунків визначають обсяги підкріплення готівкою відділень банку, оптимальні транспортні маршрути її перевезень, обсяги банкнот, що підлягають вивезенню для знищення, а також обсяги випуску нових банкнот для забезпечення потреб економіки. □

Про введення в обіг ювілейної монети “900 років Новгород-Сіверському князівству”

Національний банк України 25 червня 1999 року ввів у обіг ювілейну монету номінальною вартістю 5 гривень, присвячену 900-річчю Новгород-Сіверського удільного князівства Київської Русі, утвореного на Любецькому з'їзді давньоруських князів. Похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича проти половців у 1185 році оспівано у видатній пам'ятці давньоруської й світової літератури “Слові о полку Ігоревім”.

Монету виготовлено з нейзильберу. Діаметр монети — 35,0 мм, якість виготовлення — звичайна, тираж — 50 000 штук.

На лицьовому боці монети (аверсі) зображено у сонячному колі малий Державний герб України, сполоханих птахів та розміщено прямий стилізований напис: **УКРАЇНА, 5 ГРИВЕНЬ, 1999**.

На зворотному боці монети (реверсі) розміщено літописне зображення княжої дружини у поході на тлі давньоруської фортеці та круговий стилізований напис: **НОВГОРОД-СІВЕРЬСЬКОМУ КНЯЗІВСТВУ 900 РОКІВ**.

Гурт монети — рифлений.

Художник і скульптор — Володимир Атаманчук.

Ювілейна монета “900 років Новгород-Сіверському князівству” номінальною вартістю 5 гривень є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання за її номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Монета реалізується в Україні та за кордоном за колекційною ціною.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Аскольд”

Національний банк України 30 червня 1999 р. ввів у обіг пам'ятну монету серії “Княжа Україна” номінальною вартістю 10 гривень, присвячену правителю Київської держави князю Аскольду (? — 882).

Монету виготовлено зі срібла 925 проби, вага дорогоцінного металу у чистоті — 31,1 г. Діаметр — 38,61 мм, якість виготовлення — “пруф”, тираж — 10 000 штук.

На лицьовому боці монети (аверсі) в обрамленні давньоруського орнаменту розміщено зображення малого Державного герба України та прямий стилізований напис: **УКРАЇНА, 10 ГРИВЕНЬ**, а також позначення дорогоцінного металу — **Ag**, його проба — **925** та вага у чистоті — **31.1**.

На зворотному боці монети (реверсі) на тлі імітованого сувою зображено кня-

зя у лицарському обладунку, який спрямовує у морський похід своїх дружинників. На монеті розміщено прямі стилізовані написи: **АСКОЛЬД ІХ ст.** та **КНЯЖА УКРАЇНА**.

Гурт монети — рифлений.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук, Віталій Козаченко.

Скульптори — Володимир Дем'яненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета “Аскольд” номінальною вартістю 10 гривень є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання за номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Монета реалізується в Україні та за кордоном за колекційною ціною.

Пам'ятна медаль, присвячена VI зустрічі президентів країн Центральної Європи

На Банкнотно-монетному дворі Національного банку України відкарбовано на замовлення Львівської обласної адміністрації пам'ятну медаль, присвячену VI зустрічі президентів країн Центральної Європи, яка відбулася у Львові 14—15 травня 1999 року.

Такі неофіційні зустрічі на найвищому рівні стали традиційними. А починалася ця традиція так. У червні 1993 року в місті Зальцбурзі (Австрія) під час відкриття музичного фестивалю зустрілися президенти Австрії, Чехії, Угорщини, Німеччини. Домовилися проводити такі зустрічі регулярно. При цьому було наголошено, що йдеться не про створення нового європейського пакту, а про дружні зустрічі, які сприятимуть розвитку добросусідських відносин у центральноєвропейському регіоні.

II, III, IV і V зустрічі відбулися в Угорщині (травень 1995 р.), Польщі (червень 1996 р.), Словенії (червень 1997 р.), Словаччині (січень 1998 р.). На них обговорювалися проблеми майбуття європейського континенту.

На VI зустріч, яка відбулася у Львові, прибули президенти України, Австрії, Німеччини, Італії, Угорщини, Польщі, Чехії, Словенії, Болгарії та Румунії. Обговорювалася тема

“Людський вимір європейської та регіональної інтеграції”.

Пам'ятну медаль, випущену в Україні на честь саміту у Львові, виготовлено зі срібла 925 проби. Якість виготовлення — “пруф”. Діаметр медалі — 38.61 мм, вага — 33.3 г.

На аверсі медалі зображено малий Державний герб України на тлі львівського міського герба та розміщено написи: **ШОСТА ЗУСТРІЧ ПРЕЗИДЕНТІВ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ, ЛЬВІВ, 14—15 ТРАВНЯ 1999.**

Реверс прикрашає композиція із зображенням львівських історико-культурних пам'яток — пам'ятника Т.Шевченку, Оперного театру, інших архітектурних шедеврів міста. Навколо розміщено написи: **THE VI MEETING OF THE PRESIDENTS OF CENTRAL EUROPEAN STATES та 14—15 MAY 1999.**

Автори пам'ятної медалі — художник Сергій Беляєв та скульптори Володимир Атаманчук і Роман Чайковський.

Раїса Омелянчик,

провідний економіст відділу нумізматичної продукції та маркетингу управління організації виготовлення, експертизи, захисту грошей та нумізматики департаменту готівково-грошового обігу НБУ.

Банкіри завітали до бібліотеки

Нещодавно до Рівненської державної обласної бібліотеки завітали гості — банківські працівники, студенти-економісти, журналісти. Привід — відкриття книжкової виставки, що представила літературу з фондів обласної книгозбірні та обласного управління Національного банку України. Неабиякий інтерес викликали роботи добре знамих в Україні та поза її межами фахівців у галузі банківської справи та економіки — А.Гальчинського, О.Василика, М.Савлука, І.Сала та інших. Гості зацікавилися новими роботами Голови Національного банку України Віктора Андрійовича Юшенка — “Управління валютними ризиками” (у співавторстві з В. Міщенком), “Гроші в Україні” (у співавторстві з В. Лисицьким). Остання — перше в історії незалежної української держави фундаментальне дослідження тисячолітньої історії обігу грошей на території нашої країни.

На виставці були представлені праці В. Поповича і А. Степаненка “Управління кредитними ризиками”, “Фінан-

совий словник”, який містить 2 500 понять і термінів. Працівників банківської сфери особливо зацікавили інструктивні та нормативні документи Національного банку України, що регламентують роботу банківської сфери, а також навчально-методичні посібники, розроблені спеціалістами НБУ. Чимало теплих слів прозвучало на адресу популярного серед читачів бібліотеки щомісячного науково-практичного журналу Національного банку України “Вісник НБУ”.

Розпочату під час виставки розмову про роль Національного банку в розробці механізмів грошово-кредитної політики, за допомогою яких можна забезпечити стабільність національної валюти, було продовжено за круглим столом на тему “Національний банк України: вчора, сьогодні, завтра”. Свої думки висловили заступник голови обласної державної адміністрації П.Саух, начальник обласного управління Національного банку України В. Гнатуш, його заступник І.Чух, директори комерційних банків. Особливо активно

обговорювалися питання надання банківських кредитів юридичним і фізичним особам, проблеми їх своєчасного повернення. Йшлося і про таке важливе для національної культури, зокрема бібліотек, питання, як меценатство і роль банків у його вирішенні.

Відвідувачі бібліотеки ознайомилися також із колекцією ювілейних і пам'ятних монет, що зберігається у книгозбірні, дізналися багато нового про історію національної валюти — гривні, яка є атрибутом державної незалежності України, як і Конституція, Державний герб, прапор та гімн.

На завершення зустрічі її організатори — обласне управління Національного банку України, обласна державна бібліотека висловили побажання щодо подальшої співпраці, адже подібні акції сприяють вдосконаленню банківської системи у регіонах, допомагають розібратися у складних процесах грошово-кредитної політики.

Раїса Юськова,

заступник директора Рівненської державної обласної бібліотеки.